

NAZMİ ÖNER

İRAN'DA GEZMEK

(Önyargılarımızla Yüzleşmek)

TÜRK EDEBİYATI GEZİ

Yazan ve yayına hazırlayan : **Nazmi Öner**
Yazarla irtibat Tel : 0544 665 09 09
e-mail : onernazmi15@gmail.com
Yayına hazırlandığı tarih : Eylül 2011

ISBN: 978-605-66505-5-0

Bu kitabın tüm telif ve yayın hakları 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Es-
erleri Kanunu gereğince yazarına aittir.

Arama motoruna “Nazmi Öner” yazıp tıklayarak yazarın kitaplar-
ına ulaşabilirsiniz.

NAZMI ÖNER

İRAN'DA GEZMEK

(Önyargılarımızla Yüzleşmek)

TÜRK EDEBİYATI GEZİ

NAZMÎ ÖNER 1946 yılında Burdur'un Bucak İlçesine bağlı Seydiköy'de doğdu. Seydiköy İlkokulu ve Isparta Gönen İlköğretmen Okulunu bitirdikten sonra, 1964 yılında Erzurum Karayazı'ya bağlı Yücelik (Zorova) Köyü İlkokulunda öğretmenliğe başladı. Sonra Buca Eğitim Enstitüsü Sosyal Bilgiler ve Anadolu Üniversitesi Tarih Öğretmenliği bölümlerini bitirdi. Erzurum'dan sonra öğretmenlik hayatı: Afyon, Burdur, Giresun, Konya ve Antalya'da, İlkokul Öğretmeni, Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Tarih ve Dershane Öğretmeni

olarak otuz beş yıl devam etti.

Burdur Cumhuriyet lisesinden emekli olduktan sonra altı sene de Çıralıda bulunan, kendisine ait Likya Pansiyonu çalıştırdı ve dünyanın değişik bölgelerine geziler yaparak bunları yazdı. Yazarın yayınlanmış Eserleri:

Yalnızlık, Gece ve Karlar (Şiir) /**Dünya Yaşanası Bir Yer Değil** (Şiir) /**Kürt Açılımlarının Kapanımı** (Araştırma-Politika)/**Kültüre Eleştirel Bakış** (Toplumsal eleştiri)/**Amsterdam Şiir Gibi Şehir** (Şiir) / **Seydiköy** (Köy araştırması) /**AB Arifesinde Çevre Sorunlarımız** (Makale, araştırma) /**Tarihin Tanımı** (Tarih)/ **Sagalassos** (Tarih) /**Gazete** (Tarih) /**Kırk Yaşında Kadın** (Şiir) /**Sanatta Evrensellik** (Deneme) /**Baltık Ülkelerinde Gezi** (e-kitap Gezi) /**Kıbrıs'ta Tarih ve Doğa** (Gezi) /**Türkistan Gezisi** (e-kitap Gezi) /**İran'da Gezmek** (e- kitap Gezi) /**Kafkas Ülkeleri** (e-kitap Gezi) /**İlköğretmen okullarında bir zamanlar** (Eğitim) /**Tebriz** (e-kitap Gezi) /**Hemedan** (e-kitap Gezi) /**İsfahan** (e-kitap Gezi) /**Şiraz** (e-kitap Gezi) /**M. Kemal ile Çanakkale'den Ankara'ya** (Tarih) /**En Büyük Tehdit Milliyetçilik** (Araştırma) /**Laiklik, Şeriat ve Türban Tartışmaları** (Tarih) /**Çocuk Kitapları**: Su Damlasından Buluta (Gezi) /Pergeli Bulutlar Toroslarda (Gezi) /Termessos'lu Gençlerin Onur Mücadelesi (Gezi) /Kasaphane Kedileri (Çocuk romanı)

Evli ve iki çocuk babası olan Nazmî Öner TSB (Türkiye Sanatçılar Birliği); Ansan (Antalya Sanatçılar Derneği); Anşoyad (Antalya Şair, Ozan, Yazar ve Ressamlar Derneği), Disk Emeklisen ve YKKED (Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği) üyesi olup Antalya'da yaşamaktadır.

İÇİNDEKİLER

07	İran'ı nasıl bilirsiniz
15	Gezi yazısı nasıl olmalı
18	İran'da gezmek hangi akıla hizmet?
25	Madem gidiyorsun İran'a, ne işin var Gürcistan'da?
37	Neden İran?
48	Kısaca İran
52	Coğrafya
54	Anahatlarıyla İran Tarihi

URMİYE

59	Tebriz'den Urmiye'ye
65	Urmiye Gölü
71	Urmiye
78	Urmiye'de ilk gün
88	İkinci gün ve Bent gezisi
94	Urmiye'de öğleden sonra
100	Batı, İran'ı neden dışlıyor
114	Urmiye'den Kirmanşah'a

KİRMANŞAH

121	Otogardan otele
125	Şehir merkezinde gezi
135	Bisütun
141	Bisütun yazıtlarının önemi
144	Tak-ı Bostan

YEZD

152	İsfahan'dan Yazd'e
161	Çöl çiçeği ya da çölün gülü Yazd
165	Emir Çakmak Mescidi

171	Cuma Mescidi
179	Yezd sokaklarında
185	İmamzade Cafer Sadıki Mescidi
191	Ateşgede
196	Dakhme (seslsizlik kuleleri)
207	Devletabad ve rüzgâr kuleleri
215	Yezd'de gece
221	İslamiyetten önceki İran dinleri
224	Zervanizm
226	Mitra Dini
233	Zerdüştlük Dini
237	Avesta
245	Zerdüşť Peygamber
250	Mani Dini
254	Mazdekizm
256	Babek ve Hürremilik
259	Sonuç

İRAN'A GENEL BAKIŞ

İRAN'I NASIL BİLİRSİNİZ?

2011 Yılıının yaz başlarında, ön yargılarla geldiğim İran'da bir aydan fazla bir süre içinde Tebriz, Urmiye, Kirmanşah, Hemedan, İsfahan, Yezd, Şiraz, Kum, Tahran ve Kazvin kentlerini gezdim.

2012 Yılıının Mayıs ayı içinde, yine bir aya yakın bir sürede, Zencan, Erdebil, Astara, Reşt, Bender Enzeli, Ramsar, Sari, Gorgan, Meşhet ve Nişabur kentlerini gezdim.

Türkiye'ye dönüşümde hayranlıkla izlediğim bu yerleri, karşılaştığım durumları, İran insanını, İran'ın tarihi, coğrafyası ve kültür uygarlığını, yıkılan ön yargılarımı kenhaber.com'daki köşemde yazdım. Okuyucularım da benim gibi çok şaşırdı. Çünkü kafalarımızda bambaşka bir İran olduğundan, kimse böyle bir İran beklemiyordu.

Yani İran karşıtları, dünyada öylesine kötü bir İran imajı yaratmışlardı ki, idam, recm ve kadınların başını örtme zorunluluğu, bazı uç olaylarla öylesine abartılı biçimde aktarılmıştı ki dünyaya, sanki İran'da her gün pek çok insan idam ediliyordu. Sanki her gün pek çok kadın recm ediliyor ve sanki insanlar vahşi bir rejimin pençesinde inim inim iniyor, kadınlar kapıdan dışarı çıkamıyordu.

İran’da sokakların hakimi kadınlar

Hal böyle olunca da İran’a gideceğimi söylediğim hiçbir arkadaşım ve hiç bir yakınım bu düşüncemi onaylamadı; “Soyarlar, rejimle başın belaya girer, geri dönemezsin. Dünyada gezecek başka ülke mi yok? Başka yere git” dediler.

Aslında bu kadarına inanmasam da doğrusu, ben de korku ve kaygılar içindeydim. Sokakta kadın göreceğimi düşünmüyordum. Mezar suskunluğunda, korku içinde mutsuz insanlarla karşılaşmayı bekliyordum. Fakat yine de mutlaka gitmeliyim, diyor ve içimdeki gezme tutkusunu yenemiyordum.

Zapt olmaz, uçarı/ Yaramaz mı yaramaz/ Minicik bir ümit kuşu/
Çırpınıp durur beynimde biteviye/
Gözetler durur yolu.../ Adı, gezme tutkusu.

Gizli, gizemli ve çocuksu/ Bir sevinçtir içimde
Besler durur ruhumu... / Domurmuş bir badem dalıdır
Filizlenir, yeşerir, çiçeklenir/ Mevsim bahara durdu mu?

Sarar, sarmalar içimi/ Belirsiz, tanımsız/ Yabansı bir duygu!/
Bilinmez sevinç mi/ Coşku mu, korku mu?/ Belki de:/ Bilinmey-
enin belirsizliğidir/ Beni şehirden şehre /Sürükleyen bu duygu...

Nişabur'da Ömer Hayyam'ın anıtmezarı

Bu yüzden ilk şaşkınlığımı, Azerbaycan'dan girişte yaşadım. Asıl rejim baskısı altında suskun insanlar, büyük bir yoksulluk içinde Azerbaycan tarafındaydı. Orada sokaklar hemen hemen boş ve sokaklarda kadın hiç yok gibiydi. İran tarafı ise bolluk ve her yer kadınlı erkekli cıvıl cıvıl insan doluydu.

Önyargılarla öylesine şartlanmışım ki, karşılaştığım manzara karşısında, yanlış bir yere mi geldim acaba, diye düşünmekten kendimi alamadım. Fakat her şey gözlerimin önündeydi, doğru ve gerçektir. Ama yine de önyargılarım yüzünden, uzunca bir süre sokaklarda bir kadına bir adres sormaktan bile, ne olur, ne olmaz, başıma bir iş gelir diye korktum, çekindim.

Oysa İran kadını kompleksiz, kendine güveni tam ve olumlu düşünen saygın bir insandı. Başını kapatmıştı ama beyni açıktı. Vehabi şeriatındaki gibi eve kapatılmamıştı. Erkeklerle beraber hayatın her alanında vardı; çalışma hayatının içindeydi. Sokağa yalnız çıkabiliyor, araba kullanıyor, ülke içinde kendi başına yolculuklar yapabiliyor, her iş kolunda çalışabiliyordu.

Yetiştirdiği ürünleri sokağında satan bir kadın

İran’da dolaştıkça bu ve buna benzer pek çok konuda, çok büyük şaşkınlıklar yaşadım. Türkiye’de insanlar sinir stres küpü, patlamaya hazır bir bomba gibiyken, İran insanı işinde gücünde, Türkiye’deki insanlardan çok daha sakin, mutlu, gelecekten umutlu ve yaşama sevinciyle doluydu.

Yönetimden şikâyetleri yok muydu; elbette vardı. Ama bu bizim zannettiğimiz ve dünyaya lanse edildiği gibi, Şah dönemine bir özlem veya aşırı bir rejim karşıtlığı şeklinde değil. Genelde dünyanın her yerinde olduğu gibi hayat pahalılığı, geçim sıkıntısı ve işsizlik gibi konuları kapsıyordu.

Ama doğaldır ki, doğrudan doğruya rejim karşıtı veya mevcut rejimden hoşlanmayanlar da olacaktır ve ben bunlarla da karşılaştım. Fakat rejim karşıtları bile Şah dönemini savunmuyor ve mevcut rejime alternatif olarak kabul etmiyordu. Alternatifleri daha ileri ve çağdaş bir demokrasiydi.

Burada elbette insanların bir rejim baskısı ve korkusuyla konuşmadığı da akla gelebilir. Azerbaycan’da bu korkuyu en korkunç biçimiyle gördüm.

Korku Azerbaycan’da insanların genlerine işlemiş. Buraya gelmeden Azerbaycan böyleyse İran daha kötüdür, diye düşünmüştüm.

Fakat İran’da insanların düşüncelerini hiç çekinmeden açıkladıklarını gördüm. Arabistan’daki gibi namaz zorunluluğu ve bu yönde dini baskılar olabileceğini düşünüyordum. Fakat aksine normalde namazını kılanlar bile, Cuma Namazlarına devlet propagandası var diye gitmiyor, bir nevi protesto ediyordu.

Bunları yazmakla İran rejiminin çok iyi olduğunu anlatmak

veya onu aklamak gibi bir niyetim yok elbette. Hatta bana göre de bu rejimde gördüğüm bir hayli eksiklikler var. Örneğin kılık kıyafet özgürlüğünün kısıtlanması, kadınların örtünmek zorunda olması, bana göre devletlerin insan haysiyetine saygısızlığı, insanı aşağılamadır. Sen vatandaş olarak nasıl ve ne giyeceğini bilemezsin bunları sana ben dayatırım demek gibi bir şeydir. En önemlisi de laik olmayan sistemlerde hak adalet ve demokrasi gibi hiç bir şeyin garantisi yoktur.

Fakat dünyadaki devletlerin büyük çoğunluğunda bunlar İran'dan çok daha kötü iken, İran'ın seçilmesi gerçeklerden çok emperyal çıkarlarla ilgilidir diye düşünüyorum. Örneğin, dünyanın pek çok ülkesinde, vatandaşın giyim kuşamı, kılık kıyafet yönetmelikleriyle belirlenirken, sanki bu durum sadece İran'a özgü insanlık dışı bir dayatmaymış gibi gösterilmesi bilmem ne kadar doğrudur.

En basit örneğini Türkiye'den vermek gerekirse, başın açık veya kapalı olacağı alanlar, baş örtme biçimleri, etek boyları, takım elbise ve kravat zorunluluğu, kot pantolonla girilmesi yasak yerler yıllar yılı devletle vatandaşın tartışma alanları değil mi?

İran'daki yanlışlıkların, başka ülkelerde de var olması, elbette ki İran'daki yanlış doğru kılmaz. Fakat insan hak ve özgürlükleri açısından yanlış olarak algılanan çeşitli davranışlar, hemen her ülkede değişik boyutlarda yaşanırken, bunların hepsi olağanmış gibi görmezlikten, bilmezlikten geliniyor. Sonra da tüm bu olumsuz rejim özelliklerinin İran'da en vahşi biçimde yaşandığı propagandasıyla İran dünyadan soyutlanmaya çalışılıyor.

İşte bu yanlış anlam ve yorumlamalar, Amerikan film ve romanlarıyla duygusal boyutlara da taşınınca, dünyaya ters, anlaşmaz, uzlaşmaz çağ dışı bir yönetimle halkına işkence eden bir devlet görüntüsü ortaya çıkmaktadır.

Bu asılsız ve haksız görüntünün yıkılmasında İran'ın kendisini savunması, doğruyu ispatlamaya kalkışması da fazla inandırıcı olmamaktadır.

Bu konuda tarafsız gözlemcilerin gözlemleri, gezginlerin tespitleri, fotoğraflanmış belgeleri, makale ve kitaplaştırılmış eserleri halkların aydınlanmasına çok önemli katkılarda bulunacaktır diye düşünüyorum. Bu yüzden ben de İran gezi notlarımı "İran'da Gezmek Önyargılarımızla Yüzleşmek" adıyla kitaplaştırma kararı aldım.

Böylece hem emeklerim değerlendirilmiş olacak, hem de iki komşu ve kardeş ülkenin insanları arasında dostluk ve barışın tesisine yardımcı olmanın onuru ile yaptığım işin huzur ve mutluluğunu duyacağım.

Hatta kitabım Batı dillerine çevrilebilirse, oradaki insanların da aydınlanmasına katkıda bulunarak, Batılı insanın devletini sorgulaması yoluyla, dünyadaki bu insanlık dışı vahşi yöntemlere son verilebileceğini, doğanın ve insanlığın bir bütün olarak ele alınabileceğini hayal etmediğimi söyleyemem.

Yani Türkiye ve dünyadaki İran imajının düzelmesine ve iyisiyle kötüsüyle gerçek İran profilinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olacağımı ve bunun Türkiye ve dünyadaki Emperyalizme endeksli tek taraflı politikaların değişmesinde katkı sağlayabileceğini düşünüyorum.

Özellikle ÷lkemizde, doğuya öylesine kapatmışız ki kendimizi, bugün edebiyat tarihimize tüm batılı edebiyatçılar, sanat tarihimize tüm batılı sanatçılar okurken, Batılıların dünyanın en büyük şairlerinden birisi olarak kabul ettiği Nizami, üstelik Türk olmasına rağmen edebiyat tarihimize yok. Doğuda olup bitenlerden bihaberiz.

Elbette ki çağdaş uygarlık ve Batı hedefimizdir. Bundan vazgeçemeyiz. Fakat dünya ve insan Batı'dan ibaret de değildir; Doğuya da kapanmamak gerekir, diye düşünüyorum.

GEZİ YAZISI NASIL OLMALI?

Gezi notlarımı yazarken, bir gezi yazısı nasıl olmalı, neleri içermeli, diye de çok düşündüm. Öyle sanıyorum ki, çok büyük hazırlıklarla gidilmiş olsa bile, bir yeri gezip görmek ve gördüklerinizi anlatmak yeterli gelmemektedir.

Çünkü ben bu geziye çıkmadan önce, üç gün gezeceğim bir şehir için, en az beş gün hazırlık yapmışım. Ziyaret edeceğim her yer hakkında ayrıntılı bilgi toplamışım. Fakat yazım aşamasında yeterli gelmedi ve yine de çok eksiklik hissettim. Bu yüzden ben bu gezilerimde ve bunları anlatan yazılarımda, şu dört özelliğin bulunmasına dikkat ettim.

Birincisi gezilip görülen yerlerin anlatılmasıdır ki, bana göre bu: yazının temel ögesidir, mayasıdır. Fakat bu bilgi, gezilen yerin tam olarak anlatılması açısından yetersiz ve yüzeyseldir.

Örneğin gittiniz ve İsfahan Ulu Camisini gördünüz. Oturup gördüklerinizi yazdınız. Fakat sadece görmekle, bu caminin tüm bilgilerine ulaşamazsınız. Ayrıca bilgilendirmek de gerekir.

Fakat bilgilendirme aşamasına geçmeden, gezip görüp yaşadıklarımı nasıl yazdığımı kısaca değinmek istiyorum. Ben bu konuda yazarken bu kitabın İran'ı tanıtan, İran hakkında insanları bilgilendiren bir kitap olduğu kadar, bir gezi rehberi olmasını da düşündüm.

Onun için gezdiğim yerleri sokak sokak anlatıp oralarda karşılaştığım olayların, halkla yapılan diyalogların ayrıntısı, otel ve yol ücretleri gibi konularda beklide gereksiz denilebilecek ayrıntılara girdim ve bunları gittiğim her şehirde yineledim.

Aslında bu bölümü, İran’da gezmenin bilgisi, yani gezi rehberi gibi düşündüm.

Fakat bazen ziyaret edilen yer ve eser hakkında da görülenin ötesinde bilgi vermek gerekmektedir. Onun için gezi yazılarının ikinci aşaması bana göre bilgilendirme olmalı diye düşünüyorum. Bu da pek çok kaynağı karıştırarak, fakat fazla ayrıntıya girmeden ve sıradan bir vatandaş için, anlaşılmayı zorlaştıracak fazla bilimsel ve akademik anlatımlardan kaçınarak genel bir bilgi verilmeli diyorum.

Örneğin anlatacağımız eser yine İsfahan Ulu Cami ise bunu kim ve ne zaman yaptırmıştır, caminin büyüklüğü, tarihi önemi, başlıca sanatsal özellikleri, ilginç tarafları varsa yapan ve yaptıranı ait kısa anılar vs gibi kısa, öz, açık ve anlaşılır bilgiler olmalıdır. Yazılarımda bu bilgilendirmeler önemli bir yer tutmaktadır.

Biliyorsunuz tarihte bilgiler belgeleriyle değer kazanırlar. Ben de emekli bir tarih öğretmeni olarak gezi yazılarımda belgeyi de olmazsa olmaz bir koşul olarak görüyorum. Bu yüzden gezi yazılarımda yazının belgelenmesini üçüncü koşul olarak düşünüyorum.

Gezi yazılarının en güzel belgesi ise fotoğraflardır. Bu yüzden bu kitapta çok miktarda fotoğraf kullandığım halde, “Keşke şu fotoğrafı da koyabilseydim” dediğim yüzlerce fotoğrafımı, aşırıya kaçacağı ve kitabın hacmini büyüteceği endişesiyle koyamadım.

Fakat tüm bunlara karşın, duygular katılmamışsa bir yazıya, yazı hem kuru ve hem de samimiyetten uzak ve resmi bir yazı gibi kalır, duygusuz kup-kuru bir yazı olurdu, diye düşünüyorum.

Ziyaret edilen yer veya eserle ilgili olarak, hangi duygulara kapıldım; neler hissettim, neler düşündüm, bunların bilgi ve belgelerle harmanlanması gerektiğine inanıyorum. Onun için ben, gezi yazılarıma durgularımı da kattım.

İşte bu duygu ve düşüncelerle yazdığım bu kitapta, umarım sizlere İran'ın tarihini, doğal ve kültürel zenginliklerini, İran insanının üstün insani niteliklerini biraz anlatabilmişimdir.

Umarım sömürünün, çıkarın, kavganın kol gezdiği, rejim ve iktidarların, insanı bir dolgu malzemesi saydığı dünya devletler sisteminin vahşi ve bencil karanlığına insanlık için bir İran penceresi açabilmişimdir.

İRANDA GEZMEK HANGİ AKLA HİZMET

İran, aslında dünyada en çok merak ettiğim ve görmek istediğim ülkelerin başında geliyordu. Çünkü İran: Mısır, Mezopotamya ve Anadolu gibi, dünyanın en eski ve en büyük uygarlıklarını bir arada toplayarak, İran potasında eritmiş, köklü bir kültürü temsil ediyordu. Üstelik yol yemek ve konaklama masrafları açısından da bütçeme uygundu.

Fakat güvenilir bulmuyor ve başıma bazı kötülükler gelmesinden korkuyordum. Hukuksuz, keyfi ve vahşi bir yönetimde, ne zaman ne yapmam gerektiğini bilememek ya da doğru bildiğim bir davranışın, bu mollalar rejiminde yanlış algılanması yüzünden başıma bir iş gelirse ne yaparım, diye biraz huzursuluk duyuyordum.

Başlangıçta, korkularım merakımı baskıladıysa da, okuduğum gezginlerin anıları beni yüreklendirdi. Bir süre sonra da merakım tutkuya dönüştü ve her ne pahasına olursa olsun İran'a gitmeye karar verdim.

İran'a gitmekte kararlıyım, ama bu geziden söz ettiğim zaman hiçbir kimse uygun bulmuyordu. Herkes bir şeyler söyledi. Tavsiyelerde bulundu. En objektif düşündüğünü sandığım insanlar bile karşı çıkmasalar da onaylamadılar.

"Dünyada başka gidecek yer mi kalmadı? Ne işin var İran'da? Dik- kat et başına bir iş gelmesin. Yanında değerli bir şey götürme. Çalınması bir tarafa, insanı keserler bile. Bilmeden yanlış bir şey yaparsın, atarlar içeri, çıkamazsın. Pasaportunda İran damgası olursa Batılı ülkelere giremezsin, Batıda terörist muamelesi görürsün"

diyorlardı.

7667 Teleferikten Ramsar ve Hazar'ın görünüşü

Bazıları da gidilmesi gereken yerlerle ilgili tavsiyelerde bulunuyordu. “Avrupa’ya git, Amerika’ya git. Uygun fiyatlı Prag turları, İtalya Turları oluyor. Onları takip et. Şu sıralar Yunan Adaları da oldukça revaçta. İran nereden geldi aklına?” diyorlardı.

Bu tavsiyelerden anlaşılan: “İran’da gezmek, hangi akla hizmet? Akıllı bir insan işi olmasa gerek” sonucu çıkıyordu.

Çünkü herkesin kafasında İran’la ilgili önyargılar vardı. Kestiği kestik, astığı astık, insan haklarının olmadığı: katı, despot bir şeriat yönetimi. Kadınların örtülüp kapatıldığı, bırakın insan haklarını, yaşama haklarının bile olmadığı bir toplumsal yapı ve bu sisteme uygun, cinayete ve çapula meyilli, cahil, kaba ve vahşi insanların cirit attığı bir ülke olarak algılandığı için, bu ülkeyi gezmeye kalkışmak büyük bir cesaret işi olarak görülüyordu.

5387 Tebriz’de El Goli piknik alanı.

İran karşıtları böyle bir imaj yaratmışlar ki, insanlar da bunu kabullenerek, bazı uç olayları da ölçü alarak İran’ı kafalarının mahkûm etmişler. Asıl önemli nokta ise, İran’ı gözden çıkardıkları için, İran’da önemli bir şeylerin bulunabileceğini de düşünmüyorlar.

Yani onlara göre Prag, Roma, Paris, Atina gibi görülmesi gereken yerler varken ne işin var İran’da? Oraya gidip de kötü bir yönetimin zulmünde inim, inim inleyen insanlardan başka ne göreceksin ki?

Tabii ki bu ön yargıların hepsinin de nedenleri kadar yanıtları da var. Gerçek yönü kadar abartıları da var. Fakat ben bunlara geçmeden önce, bu yazı dizisini okuyacaklara ve İran’a

gezmeye gideceklere önemli bir tavsiyede bulunacağım.

Bu yazıları okumadan veya İran'a gitmeden önce, lütfen tüm bu önyargılarınızı bir tarafa bırakın. Bu yazıları okurken ya da İran'da gezerken siz, İran'ı yeniden kendiniz keşfedin.

Hemedan'da Baba Tahir Türbesi.

Eminim ki, önyargılarınızdaki İran'dan çok farklı bir İran'la karşılaşacaksınız. Özellikle tarih ve doğa olarak İran'a, mevcut İran yönetimine duyulan tepkilerinizin, ön yargılarınızın penceresinden bakmayın. İran insanını, İran doğasını, İran tarih ve kültürünü Mollalar yaratmadı. Son 5000 yıllık İran tarihinin, en son 1000 yılında ise en çok Türkler iz bıraktı.

Her şey Prag, her şey Paris değil. Her şey Avrupa'da

Amerika’da değil. Belki Tebriz’i, Hemedan’ı, Şiraz’ı bunlardan daha güzel, belki de İsfahan’ı bunların hepsine bedel bulacaksınız.

En önemlisi ve Avrupa’da asla bulamayacağınız şey ise İran’daki Türk Tarih ve Kültürüdür. Hatta Türk tarih ve kültürünü İran’da, Anadolu’dan bile, kat kat fazla bulacağınıza inanıyorum.

Çünkü İran’daki Türk devletleri İran’ı en güzel ve en büyük sanat ve kültür varlıklarıyla donatırken, Anadolu’daki Türk devleti, yani Osmanlı, bırakın Anadolu’da böyle eserler yaratmayı, halkın vergileriyle Avrupa içlerine seferler düzenliyor, kişisel şan ve şöhret peşinde koşuyordu. Yatırımlarını da genellikle Rumeli’ye, Hicaz’a ve Anadolu dışındaki ülkelere yapıyordu.

Osmanlının en büyük hükümdarları, sarayın harem dairesinde dönen entrikalarla uğraştığı kadar devlet ve halkla ilgilenmiyorlardı. Anadolu’nun Türkmen halkı, haksız ve ağır vergilere dayanamayarak, Bozok’lu Celal ile başlayan bir sürü isyanın malzemesi oluyordu.

Osmanlı bunlara asi, -celali- dese de isyanların arkası Karayazıcı, Kalenderoğlu, Canbulatoğlu, Katırcıoğlu, Abaza Mehmet, Tavi Ahmet, Gürcü Nebi, Deli Hasan, Vardar Ali Paşa isyanları olarak sürüp gitmiştir. Ayrıca bu isyanların hepsi de, Anadolu Türklüğü’nün Osmanlı yönetimine itirazından başka bir şey değildir.

Bu yüzden Anadolu’da Türk eseri olarak yıkık-dökük birkaç Selçuklu hanı, birkaç küçük cami ve kümbetten başka Türk eseri olmayıp kalıntıların % 80’i Türk-İslam Dönemi’nden önceki dönemlere ve özellikle de Roma’ya aittir.

Örneğin Çaldıran Meydan Muharebesinin anlı şanlı galibi

Yavuz Sultan Selim'in bıraktığı kültürel mirasa bakın ve bir de bu savaşın mağlubu, mağduru Şah İsmail'in bıraktığı kültürel mirasa bakın. Şah İsmail'in bıraktıkları kat kat üstün ve Şah İsmail İran'da bugün de yaşıyor, yaşatılıyor, adeta tapılıyor.

İsfahan'da müthiş bir sanat şaheseri olan Si O Se Pol Köprüsü.

Türkiye'de kitaplarda gördüğümüz Türk Tarihini, İran'da kentlerde, kasabalarda, sokaklarda ve tüm coğrafya'da görebiliyoruz. Selçuklunun kurucusu Tuğrul Beyden başlayarak, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safaviler, Afşarlar, Kaçarlar hepsi de ayrı ayrı eserler bırakmışlar.

Orta Asya'dan getirdikleri Bozkır Kültürünü, İran ve İslam'la yoğurarak fevkalade güzel, estetik ve devasa eserler yaratmışlar.

Bu saydığım Türk devletlerinin hepsi de, Osmanlı gibi fetihler de yapmışlar ve çok büyük imparatorluklar da kurmuşlar. Bir ucu Çin'e, Hindistan'a ulaşan, Güneyde Umman'a dayanan, Kuzeyde Türkistan'ı içine alan devasa imparatorluklar bunlar.

Pasargat'ta Büyük Kurus'un anıt mezarı

Ama kültür ve sanatı da hiç ihmal etmemişler. Bir de, yaptıkları eserleri İstanbul gibi, tek bir şehirde toplamamışlar. Tüm İran'a yaymışlar. Kendilerinden önce yapılanları da çok güzel korumuşlar.

Ayrıca orta tabakadan biri veya orta gelirli bir devlet memurunun gezebileceği, ucuz bir ülkedir. Üç günlük bir Prag turuna vereceğiniz para ile burada bir aya yakın bir süre gezebilirsiniz. Gereksiz korku ve önyargılar yüzünden böyle bir fırsatı kaçırmamanızı tavsiye ederim.

İRAN'A KORKUSUZCA GİDEBİLİRSİNİZ

Devletler, yönetimler, rejimler muhalefet istemezler. Bunlar dünyanın her yerinde ve demokrasiye uzaklıkları oranında muhalefeti yok etmeye çalışırlar. Bu durum demokrasi havarisi kesilen Batılı ülkelerde dahi, diğerlerinden çok farklı değildir. Ama onlar bunu açıkça ve kaba bir şekilde değil de kurallarına uygun, kitabına uydurarak yaparlar.

Şiraz'da Narenciye Müzesi

Örneğin pasaportunda İran damgası olana Batılıların farklı davranmaları, ne kadar insani ve ne kadar demokratiktir? Türkiye'de devlete, yönetime ve rejime muhalefet edenlerin seksenlerde çektiği çileleri, gördüğü işkenceleri ve Ergenekon davasında bugünkü muhaliflerin suçu sabit olmadan yıllarca tutuklu yatması ne kadar insani ve demokratiktir?

Yani Balyoz, Ergenekon ve benzeri davaların yaşandığı bir Türkiye'yi, İran'dan daha demokratik ve daha hukuka bağlı bir devlet olarak kabul edebilir misiniz?

Ve yine uygar ve demokrat görünümlü Batılı devletlerin en küçük çıkarları için, üçüncü dünya ülkelerinde çıkardıkları savaşlarda milyonlarca çocuk, kadın ve sivilin ölmesi vahşet değil midir?

Bunları düşündüğünüz zaman, İran'da veya başka bir yerde, iyi veya kötü her rejimin kendisini savunmak adına yaptıklarını fazla yadırgamamak gerektiğini düşünüyorum. Yani rejim olarak bizim anlayışımıza ne kadar ters düşerse düşsün, her rejim kendini dayatır ve sonuna dek savunur. Bu haktır veya değildir, ama dünyanın şu anda yaşanan gerçeğidir.

Çünkü insanlara hükmetmek devlet olmanın gereğidir. Hatta bana kalırsa devlet tüm kötülüklerin sebebi ve sonucudur. Ve yine bana göre dünyadaki her insanın birinci düşmanı kendi devletidir. İnsanlığın en büyük düşmanı da, bugünkü devletler sistemidir. Dünya ayrı ayrı devletlere bölünmemiş olsa, savaşlar olmaz ve savunmaya harcanan paralarla insanlar mutlu ve refah içinde yaşayabilirdi.

Ayrıca İran'ın rejiminden bana ne? Ben bir gezginim. İran'a, rejimiyle mücadeleye değil, gezmeye gidiyorum. Coğrafyasını, tarihini, kültürünü ve insanlarını tanımaya çalışacağım.

Burada rejimin beni ilgilendiren tarafı, gezeceğim yerleri güvenlik içinde rahatça gezebilmemdir ki, İran'da bu çok, ama çok fazlasıyla mevcut.

Kum'da devasa büyüklükteki Hz. Masume Mescidinde bir gece görüntüsü.

Olaya bu açıdan baktığınız zaman İran'da gezmek, gerçekten çok harika bir şey. İran insanı, saflık derecesinde dürüst, fevkalade konuksever ve her konuda her zaman yabancıya yardımdan zevk alan bir yapıya sahip. Ayrıca İran insanının bizim gibi önyargıları yok. Onlar oldukça hoşgörülü ve tüm yabancıları ve özellikle de, Türkleri çok seviyorlar.

Nitekim gezimin daha ilk günlerinde rejimle takışmak ve can güvenliği gibi Türkiye'deki kaygılarımın, tamamen yersiz olduğunu anladım. Dünyanın her yerinde suç sayılabilecek bir suçu işlemediğim takdirde, rejimin bana karışmayacağı, beni koruyup yardımcı olacağını kavradım.

Ve en önemlisi can güvenliği konusunda İran, Türkiye'den ve hatta Batılı ülkelerden bile çok daha güvenli bir ülkedir.

Yezd'de Zerdüştlerin ölülerini akbabalara bıraktıkları sessizlik kuleleri.

Bunları iki aydan fazla bir süre İran'ın kentlerinde, kırsalında ve hatta gece yarısı ara sokaklarında tek başına dolaşmış biri olarak yazıyorum.

Ayrıca kaybolursam, anlaşılmazsam gibi korkulara kapılarak, turları falan da beklemeyin. Alın sırt çantanızı, bir başınıza girin İran'a, herhangi bir yerinden. İnsanlar sizi sahiplenecek yol gösterecektir.

Dahası, İran'ın hemen her yerinde az çok Türk vardır. Unutmayın ki, İran'da 924'lerden 1924'lere dek geçen bin yıllık sürede kurulan devletlerin büyük çoğunluğu Türk devletleriydi.

Şu anda da İran nüfusunun en büyük bölümünü Türkler ve Farslar oluşturmaktadır. Devlet yönetiminin bir numaralı ismi Ayetullah Hamaney de bir Türk. Türkçenin yetmediği yerde Farsça da bize yabancı değil. Türkçede 6000'den fazla Farsça sözcük var.

Tus'da Ferdosi'nin anıtmezarı

Örneğin yeni gittiğim bir şehrin otogarında “Şehir merkezinde ucuz, temiz bir otele gitmek istiyorum” cümlesini “Şehr merkez, temiz, erzan hotel” şeklinde söylediğim zaman, Türkçe bilmeyen Farisi bir taksici beni hemen anlıyordu.

Çünkü görüldüğü gibi burada Şehir, merkez, temiz ve hotel sözcükleri Türkçede de var. Tek farklı sözcük, ucuz anlamındaki erzan sözcüğü.

Ayrıca Farisilerin de Türklere bakışı oldukça sıcak. Ve yönetimler arasında Türkiye İran ilişkileri her ne kadar tarih boyunca birbirine mesafeli durmuşlarsa da, halklar bundan fazla etkilenmemiş.

Kazvin’de Hasan Sabbah’ın Alamut Kalesi

Yani ön yargılarınızdan bir an için sıyrılabilirseniz, İran’a korkusuzca gidebilirsiniz. Ve İran tarihi, kültürü, sosyal yapısı, fiziki ve beşeri yapısıyla dünyada görülmesi gereken en önemli ülkelerden biridir.

MADEM GİDİYORSUN İRAN'A, NE İŞİN VAR GÜRCİSTAN'DA?

Evet, hiç şüphesiz bu gezi İran gezisiydi. Bütün planlarım İran üzerineydi. Yıllarca hayal edilmiş ve son bir ayda da günlerce çalışarak, adeta gün gün; hatta saat saat planlanmıştı.

Günlerce internette ve elime geçen tüm kaynaklarda İran'ı araştırdım. Geziye nereden başlayıp nereden döneceğimi ve her şehirde ne kadar kalacağımı ve kaldığım süre içinde nereleri dolaşacağımı, bunların ne kadar zaman alacağına kadar, tahmini hesaplamalar yapmaya çalıştım.

Hazar kıyıları gerçek bir dünya cenneti

Planlarıma göre son güne dek Ağrı'dan, Gürbulak sınır kapısından İran'a girmeyi düşünüyordum. İran'a girince de

Tebriz'den başlayarak: Urmiye, Kirmanşah, Hemedan, Isfahan, Yezd ve Şiraz'ı gün gün planlamıştım. Bunlar kesinlikle gezilip, görülecek şehirlerdi. Fakat fırsat ve yeterli zaman bulursam, Şuster, Abadan ve Buşehr'i de parantez içine almıştım. Şuster'de Suş harabelerini göreceğim, Buşehr'de ise Basra körfezinde denize girecektim.

Abadan'da, Dicle ile Fırat'ın birlikte Pers denizine yolculuğunu izleyecek, Saddam'ın yıktığı Hüremsehr'de savaşın vahşetini resimleyecek ve buradan gününbirlik bir gemi yolculuğu ile Irak'ın ikinci büyük kenti olan Basra'da sabahtan akşama yürüyecektim. Fakat zamanın yetersizliği nedeniyle parantez içine aldığım bu kentler, maalesef parantezi açamadığımdan yine parantez içinde kaldılar.

Tebriz'de 3000 yıl öncesine ait bir mezar.

Gerçi bunları görebilmek için, Tahran'a ayırmış olduğum zamanı burada kullanmayı bile düşündüm. Çünkü Tahran 100-150 senelik yeni bir şehir olduğundan görülecek fazla bir şey yoktu. Fakat yolda geçecek süreleri de dikkate aldığımız zaman, bu şehirleri gezmek için en azından bir haftalık zaman gerekiyordu.

Oysa benim toplam yedi günüm kalmıştı. Bunun iki gününü Kum, üç gününü Tahran, iki gününü de Kazvin'e ayırmıştım. Bu yüzden mutlaka gezmeyi planladığım, Horasan bölgesinde Meşhet ve Gilan eyaletinde Reşt de iptal oldu.

Bu arada Hazar'ın Güney kıyılarında, Gülistan ve Mazenderan eyaletlerinin de en azından içinden araba ile geçmek istiyordum.

Bender Enzeli'de ilginç bir bina

Yani bir ayda 20 kadar şehir planlamıştım, 40 günde 13 şehir gezebildim. Planlarıma göre dönüşte Hazar'ın Güneyinden Azerbaycan'a girecek ve oradan da Gürcistan yoluyla Karadeniz üzerinden Antalya'ya dönecektim.

Fakat yola çıkmadan iki gün önce Erzurum arabalarından bilet almak için otobüs yazıhanelerini dolaşınca, Erzurum'dan İran'a otobüs seferlerinin başlamadığını öğrendim. Erzurum veya Ağrı'ya giderek, oradan otobüs, minibüs ne denk gelirse onunla Gürbulak sınır kapısına gitmem gerekiyordu.

Tahran'da bir halı pazarı

Ertesi gün Ağrı'ya mı gideyim, Doğu Beyazıt'a mı, yoksa Erzurum daha mı güvenli diye araştırırken, her gün Antalya'dan Baku'ya araba kalktığını öğrendim. Otobüs yazıhanesinin

görevlisi, Doğuda yollar güvenli olmadığı için herkes İran'a Karadeniz yoluyla gidiyor dedi.

Bu bilgiler doğrultusunda planımı tersinden uygulamam düşüncesiyle, ertesi gün kalkacak Baku arabasından biletimi aldım. Hiç aktarılmadan ve güvenli bölgeden Tiflis'e kadar gidebilecektim.

Böylece bizim İran gezisi bir anda Gürcistan'a yönelse de, aslında ağırlık yine İran'da olacaktı. Bu arada Kafkasları görmek de artı bir kazançtı.

Bojnurd merkezi

Çünkü Kafkaslar ve Balkanlar, Anadolu ve Önasya tarihinin belirleyicisi olmuştur. Bölgeye gelen kavimler bu kapılardan

girmiş ve Ortadoğu kültür uygarlığının oluşumunda katalizör işlevi üstlenmiştir. Onun için Balkanlar ve Kafkaslar, gezmek istediğim öncelikli yerler içindeydi.

Bu yüzden geziye İran yerine Gürcistan'dan başlamak, heyecanım ve konsantrasyonum üzerinde olumsuz hiçbir etki yaratmadığı gibi, takviye ettiğini bile söyleyebilirim.

Fakat yolun başında her ne kadar, İran gezisini tersinden başlatırım diye düşündüysem de, Baku'da fikir değiştirip önceden planladığım gibi gezimi yine Tebriz'den başlattım.

Çünkü eğer bir aylık zaman yetersiz gelirse, Hazar Kıyıları ve Horasan'ı iptal etmek daha mantıklıydı. Yani burada mutlaka görülmesi gereken tek şehir Meşhet idi. Tebriz tarafında ise mutlaka görmem gerekir dediğim sekiz şehir vardı.

İyi ki de böyle yapmışım. Çünkü bütün iptallerime rağmen, kısaltılmış turda bile, özellikle Tahran'dan iki gün kısmak zorunda kaldım. Fakat tüm kısıtlamalara rağmen, ilk planlamalarım da yer alan Erak, Meşhet, Reşt, Erdebil ve Zencan'a da zaman ayıramadım.

Ama ne var ki bunlar bir kayıp gibi görünse de, öte yandan bunların yerine Gürcistan ve Azerbaycan'a fazladan ayırdığım yedi gün, bu ülkeler ve Kafkasya coğrafyası hakkında bir fikir edinmemi sağladığı için kararlarımdan pişman değilim.

NEDEN İRAN

Bilindiği gibi, Rönesans, Reform ve Coğrafya Keşiflerinden sonra Batıda her şey akıl ve bilim doğrultusunda bir düzene sokularak olaylar tasnif edildi ve her şeye bilimsel bir açıklama getirilmeye çalışıldı.

Doğuda ise her şey büyük bir çukurun içinde öylesine karmakarışık vaziyette duruyordu. İçinde her şey var, fakat ne zaman hangisiyle karşılaşacağınız belli değil.

Bu yüzden emekli bir tarih öğretmeni olarak, Kafkasları, İran'ı, Orta Asya ve Sibiryayı görmek arzusu bende bir tutku halini almıştı. Nihayet geçtiğimiz 2011 Yılı Mayıs ve Haziran aylarında 40 gün kadar süren bir gezi yaptım. Bu sürenin 3 günü Gürcistan, 4 günü Azerbaycan ve 33 günü de İran'da geçti.

Gürcistan'da Tiflis, Azerbaycan'da Gence ve Bakü, İran'da ise Tebriz, Urmiye, Kirmanşah, Hemedan, Isfahan, Yezd, Şiraz, Kum, Tahran ve Kazvin olmak üzere, toplam 13 kent dolaşım. Gezimin asıl amacı İran'dı. Gürcistan ve Azerbaycan, gidiş yolunun üzerinde olduğu için uğradım diyebilirim.

Gezmek, bir zorunluluk, bir sıkıntıdan ya da gösterişten kaynaklanmayıp da gerçekten farkı görmek, tanımak, yaşamak arzusundan kaynaklanan duygusal bir durum ise elbette ki kimin nereyi neden gezdiğini tartışmak anlamsızdır. Çünkü zevkler ve renklerin tartışılmazlığı gibi duyguları tartışmak da kişiliğe saldırı gibi bir şey olur.

Yani herkesin gezdiği yerle ilgili kendine göre bir nedeni vardır. Ve bu nedenin nedenini kavramaya çalışmak, Andre Gide'in tabiriyle alevi maşa ile tutmaya çalışmak gibidir.

İşte benim İran'ı, Türkistan'ı, Orta Asya'yı ve Sibirya'yı öncelikle gezmek ve görmek isteyişim de, Avrupa'nın, Amerika'nın ve diğer gelişmiş ülkelerin modern şehirlerini tercih edenler tarafından anlaşılır bir durum olarak kabul edilmeyebilir. Özellikle de bu ülke İran ise olayı kavramak daha da zordur.

Gence'de Nizami'nin Hamselerinden bir canlandırma

Bu yüzden yazı dizisinin en başında da bahsettiğim gibi bu yolculuğumu çevremde kimse tasvip etmemiş ve tehlikeli bir macera gibi görmüştü. Çünkü İran'da uygulanan şeriat rejimine karşı olmak ya da İran ABD ilişkilerindeki gerilim, küresel sermayenin buraya girememiş olmasının öfkesi gibi nedenlerle İran kafalarda mahkûm edilmişti.

Oysa ne küresel sermaye, ne şeriat rejimi ve ne de ABD'nin

kendi halkını kandırmak ve kapitalist dünyayı peşine takmak için uyduruk düşman yaratma çabalarının, tüm İran'ı bir anda silip atmamızı gerektirmediğini düşünenlerdenim. Çünkü dünyanın en eski tarihi bölgelerinden ve dünyanın en eski kültürlerinden birisi olan İran'ı dışlayarak, son üç-beş yüz yıllık Amerikan Tarihine göre yeni bir dünya tarihi dizayn etmek ne denli temelsiz ve saçma ise İransız bir dünya da o denli eksik ve saçma bir dünya olur diye düşünüyorum.

Hemedan'da İmam Abdullah mescidi

Rejimi ve Kapitalist dünya ile ilişkileri ne olursa olsun, bunların dışında tarihi, coğrafyası, kültürü, dini, dili ve etnik yapısıyla tarihi İran halkı, tarihi İran şehirleri, farklı farklı yaşam biçimleriyle binlerce yıllık bir yaşam müzesi gibi orada öylece duruyor.

Ve sizin ABD propagandalarına kapılarak gitmemenizle, o değerler hiçbir şey kaybetmez. Bunlara bigane kalmakla kaybeden siz ve İran ekonomisi olur.

Rejimine ya da uluslararası ilişkilerine bakarak bu güzelliği görmezden gelmek için gerçekten kör olmak gerekmektedir. Çünkü ben İran'ı gezeceğime göre rejimin beni ilgilendiren tek yönü, güvenliğimdir ki, İran'da rejim bu güvenliği fazlasıyla sağlamış durumdadır. Hatta bu güne dek dünyada gezdiğim ülkelerin, kesinlikle en güvenlisi İran'dı diyebilirim.

Yani İran, asla Türkiye'den ve kapitalist dünyadan görüldüğü gibi değil. Örneğin İran'da yobazlığı ve yobazları bulacağımı düşünürken, yobazlık derecesindeki peşin yargıların Türkiye'de ve Batıda çok daha fazla olduğunu bu gezide fark ettim.

Öyle ki, Türkiye'de, İran insanı hiç bilinmiyor. Hepsi üniversite bitirmiş, Türkiye'nin seçkin eliti olarak geçinen arkadaşlarımın yüzde doksanı İran'ın Arap olduğunu ve Arapça konuştuğunu sanıyor. Batılıların Türkler dahil, Müslüman olan herkesin Arap olduğunu sanması gibi.

Yine İran'da, Hazarların dönemi de dikkate alındığında, Türkiye'dekinden daha uzun süreli, daha yaygın ve Türk geleneklerine daha uygun 1500 seneyi geçen bir Türk Tarihi olduğunun da Türkiye'deki insanlar pek farkında değil.

Türk Tarihi denilince insanların aklına orta Asya veya Anadolu geliyor. Oysa bana göre Orta Asya kök veya ayak, Anadolu baş ise, Türklüğün gövdesi İran'dadır.

İsfahan'da Şah Abbas'ın Sarayı Çelsütun

Göçebe Türk: tarımı, yerleşik hayatı ve İslam'ı İran'da öğrenmiş, en çok Türk devleti de İran'da kurulmuştur. Üstelik İran'daki Türk Tarihi, Osmanlıdaki gibi İstanbul'dan ibaret değil. Ülkenin her tarafında bu tarihin izlerini görmek mümkündür. Elbette ki bunların böyle olması, İran toprağıyla ilgili emeller beslemek anlamına gelmez. Çünkü bu insanların etnik kökeni ne olursa olsun, hepsi de binlerce yıllık İran tarih ve kültürünün ürünü İranlılar olup İran, İranlıların yurdu.

Ayrıca Türkiye için de en iyi İran, iyi komşuluk ilişkileri içinde toprak bütünlüğünü koruyan bir İran olup İran için de en iyi Türkiye aynen böyledir. Ama İran, Türklüğün hala en doğal biçimiyle yaşandığı bir ülke ve en önemlisi de Türk dünyası ile aramızda köprüdür.

Şiraz'da Bağ-ı İrem

Ve yine İran'ın asıl yerli halkı sayılan Acemler de dünyada Türklerin en iyi anlaşılabileceği sıcakkanlı sevecen insanlardır. Çünkü Türkler ve Farslar (Acemler) bu bölgedeki son bin yıllık bir tarih ve kültürün ortak ürünleridir denilebilir.

Rejimler konusuna gelince: Türkiye Cumhuriyetinin gerçekten laik, çağdaş, demokratik bir cumhuriyet olmadığı gibi, İran İslam Cumhuriyeti de elbette ki demokrasi ve halk yönetimini temel almak bakımından, temel hak ve özgürlükler açısından yetersizdir. Yani adlarının cumhuriyet olması, yönetimin halka dayalı ve gerçek anlamda demokratik olması anlamına gelmiyor.

Dünyadaki başka cumhuriyetlere baktığımız zaman, onların çoğunluğunun da, gerçek anlamda birer cumhuriyet olmaktan çok uzak olduğunu biliyoruz.

Alamut'ta dağlar

Bu yüzden birinin laik ötekinin şer'i olması da Türkiye'den görüldüğü kadar fazla bir fark yaratmıyor. Hatta Türkiye'de insanlar, sinir ve stres küpüyken, burada insanlar hala sakin, samimi, birbirine güvenini ve yaşama sevincini koruyor.

Ama doğrusunu söylemek gerekirse bunları ben de burada gördüm ve öğrendim. Çünkü ABD'nin karaladığı kadar olmasa da, ben de pek çok ön yargılarla gelmişim.

"Peki, niye geldin" dersiniz: amaçlarımdan birincisi burada eski İran tarihini (Med, Pers, Part, Sasani) yerinde görüp incelemektir. Bunlardan Medleri Hemedan ve Persleri Şiraz'da ele alıp işledim.

İkincisi Türk tarihini, (Büyük Selçuklular, Harzemşahlar, İlhanlılar, Timutlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safaviler ve Kaçarları) yerinde görüp incelemektir. Bunlardan Harzemşah, İlhanlı, Timurlu, Karakoyunlu, Akkoyunluları Tebriz’de, Büyük Selçukluyu İsfahan’da, Safavileri Tebriz ve İsfahan’da, Kaçarları ise Tahran’da işledim.

İran’a geliş nedenlerimden üçüncüsü ise Zerdüştlük ve Şia’nın yanı sıra doğasını ve tüm bunların şu andaki İran insanına yansımalarını araştırmaya çalışmaktı.

Kum’da Hz. Masume

İran’da, Şeriat yasaları gereği kadınlar örtünmek zorundalar. Bu duruma Türkiye’den bakıldığı zaman, kadınların eve kapatıldığı, yalnız sokağa çıkamadığı, çalışma hayatından soyutlandığı,

üniversitelere çok sınırlı sayıda ulaşabildiği biçiminde algılanıyor ki, bu hiç de böyle değil. Burada kadın, yaşamın her alanında yerini almış durumda.

Fakat insanlar maalesef bir değerlendirme yaparken, orada ne olursa olsun, ne yaşanırsa yaşansın, olaylara ön yargılarıyla bakıyorlar. Özellikle İran dönüşü konuştuğum insanlardan bunun böyle algılandığını net olarak gördüm.

Hatta öyle durumlarla karşılaştım ki, örneğin bana “İran’da neler gördün anlat” diyorlar... Anlatıyorum, inanmıyorlar. Hatta pek çoğu bağnaz bir şartlanmışlıkla “O öyle olamaz, sen fark edememişsindir” diye, benim gördüklerimin yanlış olduğunu iddia ettiler.

Yani benim gidip yerinde görerek edindiğim bilgiler yanlış, onların gitmeden, görmeden şartlandırıldıkları bilgiler doğru oluyordu. Tabii ki olaya akılcı yaklaşan pek çok arkadaşım da önce şaşkınlığını ifade etse de sonra yanlış bilgilendirildiklerini kabul ettiler

Elbette ki bunları yazmakla, şeriat savunuculuğu falan yapmak gibi bir niyetim de yok. Ben her şeye rağmen ve her zaman laik bir devlet yapılanmasından yana görüş ve düşüncelerimden hiçbir şey kaybetmiş değilim.

Çünkü iyi uygulanan laik bir sistemi hem kişinin, hem de din ve devletin özgürlüğünün garantisi olarak görüyorum. Yani birbirine hükmetmeden her birinin kendi alanında korunup geliştiği bir sistem olarak algılıyorum.

Onların şeriatı onlara, bizim laikliğimiz bize diye düşünmekteyim ve bunları komşuların birbirlerine ihraç etmeye çalışmasına karşıyım. Fakat ne var ki devletler, kendilerine

dışarıdan müdahaleye karşı çıkarken, kendileri başkalarına dışarıdan müdahale etmeye de bayılırlar.

Üstelik bu saldırganlıklarını savunma gibi de göstermeye çalışırlar. Bu durum devletler sisteminin en bulaşıcı hastalıklarındandır.

Gerçi devletlerin ve yönetimlerin değerlendirilmesine yeri geldikçe kısa kısa değinsem de, bu benim asıl konum değil. Ben bir gezgin olarak, gezip gördüğüm yerleri yazıp araştırıp aktarmak ve tanıtmakla görevli olduğumu düşünüyorum. Fakat bazen olay ve durumlar konuyu yönetim ve dünya politikasına götürebiliyor. Bundan olabildiğince kaçınmaya çalışacağım.

Yezd’de Emir Çakmak Mescidi

Her ne kadar yukarıda saydığım gerekçeler, Türkiye İran ilişkilerine ve Türk Tarihi'ne katkı sağlamayı amaçlayan bir makale gibi olduysa da aslında İran bunların dışında da gezilip görülmesi gereken çok güzel bir ülkedir.

Ayrıca maddi açıdan da, orta tabakadan insanların gezebileceği ucuz bir ülkedir. Öyle ki, insanlar üç günlük bir Prag turu için bin Avroya yakın bir para harcarken, aynı parayla İran'da bir ay dolaşabilir.

İran haritası

KISACA İRAN

YERİ: İran Ortadoğu'da 1.648.000 kilometrelik alanıyla dünyanın 18. büyük ülkesidir. Türkiye'nin iki katından daha büyük olup İngiltere, Almanya, Fransa ve İspanya'nın toplam alanlarına eşittir. Nüfusu 75 milyon kadar olup ekonomisi de dünyanın 18. büyük ekonomisidir.

Kuzeyinde Türkmenistan, Hazar Denizi, Azerbaycan ve Ermenistan; Güneyinde Hint Okyanusu ve Umman Denizi, Doğusunda Afganistan ve Pakistan; Batısında Türkiye, Irak ve Basra (İran) Körfezi ile çevrilidir.

İRAN HALKI: İran tarih boyunca Doğu ile Batı arasındaki göç yolları üzerinde Avrupa ile Hindistan ve Orta Asya arasında bir köprü görevi üstlendiğinden buraya pek çok göçler olmuş ve pek çok kavim İran'da yerleşmiş veya belli süre kalıp geçmiştir.

İran'a önce Negroidler gelerek ülkenin güney taraflarında yerleşti. Sonra gelen Alp tipi insanlar ise İran'ın batı ve güneybatısına yerleştiler. Daha sonra gelen Asianikler ise, İran'a neolitik kültürü getirdiler. Eski İran halklarından, ülkenin güneyindeki Elamlar, kuzeyindeki İskitler, Medler, Partlar, Dealer ve Nannilerin de doğudan geldiği düşünülmektedir. İran'a MÖ 1500-1200 tarihleri arasında gelen Aryanların ise nereden geldiği kesin olarak bilinmemektedir.

Bütün bu insanlar zamanla dil, tarih ve kültürel anlamda bir birlik oluşturarak, yani İran potasında eriyerek karışıp kaynaştılar ve tarihi İran Halkını meydana getirdiler diyebiliriz. Fakat tarihi İran kültür uygarlığının yaratılmasında en çok Aryanların etkili olduğu da bir gerçektir.

Gorgan'da eski evler

Bugünkü Nüfusu 75 milyonu bulan İran Halkının çoğunluğu ise, Farslar ve Türklere oluşmakta olup etnik dağılım birçok kaynakta şöyle gösterilmektedir:

İran nüfusunun %40'ını Farslar, %37'sini Azeriler, %7'sini Kürtler, %6'sını Gilek ve Mazenderanlar, %3'ünü Araplar, %2'sini Lurlar, %2'sini Belüciler, %2'sini Türkmenler, %1'ini Kaşkay Türkleri ve diğer etnik gruplar oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi Azerilere % 2 Türkmen ve % 1'e yakın Kaşkay ve diğer Türk nüfusunu eklediğiniz zaman Farslar ve Türkler % 40'ardan genel nüfusun % 80'inin oluşturmaktadır.

Ekbatan'da 2500 yıllık şehir kalıntısı

İran'da Türklerin yaşadığı bölgelerin başında İran Azerbaycan'ı olarak adlandırılan bölge gelmektedir. Doğu Azerbaycan Eyaletinin merkezi Tebriz ve buna bağlı şehirlerde, Batı Azerbaycan Eyaletinin merkezi Urmiye ve bağlı yerleşimlerde, Erdebil, Zencan, Kum, Tahran ve Hemedan eyaletleriyle bunlara bağlı yerleşimler Türklerin yaygın olarak yaşadığı bölgelerdir.

Azeriler dışında kalan Türklerden Türkmenler, Gülistan Eyaletinin Hazar Kıyılarıyla, Türkmenistan sınırına yakın alanlarda yaşamaktadır. Kaşkaylar ise: Fars Eyaletinde Şiraz, Firuzabad, Kazerun, Abadeh, Faraşbent ve Semiromda yaşamaktadır.

İran'da halkın etnik olarak çok çeşitli guruplardan oluşmasına rağmen, tarih boyunca İran bir bütün olarak yönetilmiş ve şu anda da, dünyanın egemenleri olan ABD ve AB'ye rağmen bütünlüğünü koruyabilmektedir. Bunun nedeni,

her ne kadar dinsel birlik gibi görölse de, bence binlerce yıldır birlikte yaşamının ve ortak bir kültür yaratmanın bunda payı büyüktür diye düşünüyorum.

İsfahan Nakş-ı Cihan Meydanı

Ama elbette ki dinin rolünü de kabul etmek gerekir. Çünkü etnik dağınıklığa karşın İran'da dinsel bir bütünlük var. Nüfusun % 90'nı Şii'dir. Caferilik resmi mezheptir. Yine nüfusun % 8'i Sünni ve % 2'si ise diğer dinlere mensup guruplardır. Kürtler, Beluciler ve Türkmenler Sünni'dir. Ayrıca diğer dinler denilen grupta neredeyse dünyadaki tüm dinlerin mensupları var. Fakat ben bunlardan Zerdüştlerle ilgilendiğim için, bu konuya Zerdüştlerin en çok yaşadığı Yezd bölümünde ayrıca değineceğim.

COĞRAFYA

İran dört tarafından dağlarla çevrili bir yayladır. Doğusunda Süleyman Dağları, batıda Zağros Dağları, Kuzeyde Elburz Dağları ve güneyinde Hint Okyanusuna paralel uzanan Kıyı Dağları ile çevrilidir.

İklim kurak olduğundan, ülkenin büyük bölümü çöller ve bozkırlarla kaplıdır. Bu yüzden akarsular azdır ve çoğu denizlere ulaşmadan çöllerde kaybolur. İç bölgelerindeki büyük tuz çöllerinde ısı yazın 55 dereceye dek çıkarken, kışın -40 dereceye kadar düşer.

Tebriz'de El Goli Meydanı

İran'da yaşama en çok elverişli olan alanlar, kuzeyde Elbu-

ruz dağlarının çevresi, (özellikle Hazar Denizine bakan tarafları) batısı, kuzeybatısı ve kuzeydoğusudur. Buralarda dağların arasında çok miktarda vahalar, vadiler ve ovalar vardır. İran nüfusunun çoğunluğu da buralarda yaşamakta olup büyük ve önemli kentleri de buralardadır.

ANAHATLARIYLA İRAN TARİHİ

İran coğrafyası doğal sınırlar bakımından bir bütünlük göstermesine rağmen, yeryüzü şekilleri, iklim ve yaşam koşulları açısından bir bütünlük göstermediğinden, burada siyasi birliğin kurulması ve tüm İran Yaylasının bir yönetim altında birleştirilmesi, MÖ birinci bin yılın ortalarına doğru Med'ler tarafından gerçekleştirilebilmiştir.

Pasargat'ta bir saray kalıntısı

Fakat her ne kadar Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'ya göre birliğini daha geç sağlamış olsa da, ilkçağ tarihinde İran'ın önemi, bunlardan daha az değildir. Çünkü İran, bir bütün olarak olmasa bile güneybatısında Elam kültürü Sümerlerle yaşıt bir kültür olup İran'ın tarih çağlarına girişi de Elamlar sayesinde MÖ

III. binlerde başlamaktadır.

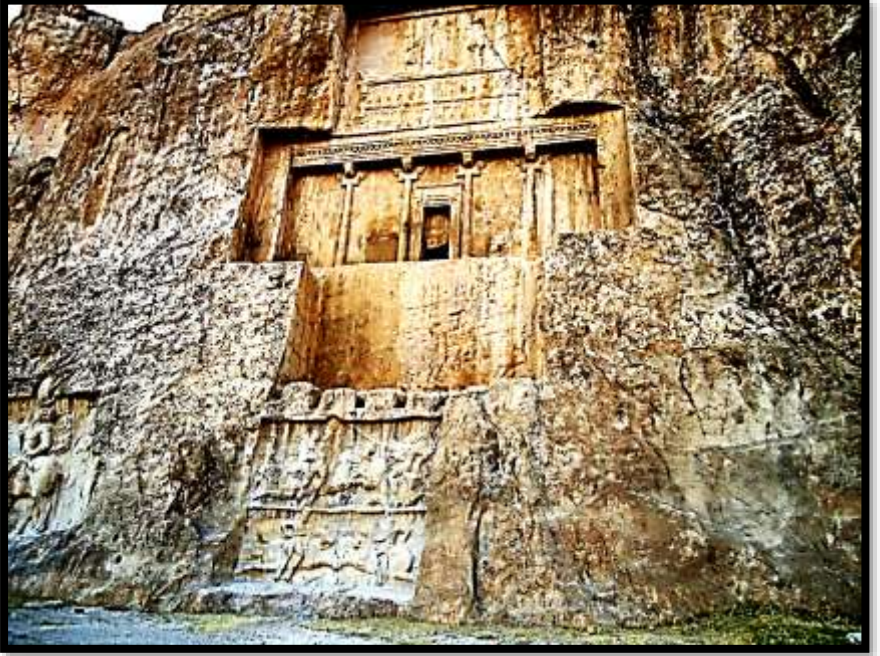

Persepolis

Ayrıca İran'da siyasi birlik her ne kadar bunlardan daha sonra sağlanmış bile olsa, İran siyasi birliğini sağladıktan sonra, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu gibi tarihin en eski bu üç büyük uygarlığını da kendi yönetimi altında birleştirmiştir.

İşte İran'ın dünya kültür uygarlığına yaptığı en büyük hizmet de budur. Yani bu üç büyük uygarlığı bir çatı altında toplayarak, bunların karışıp kaynaşmasından, daha ileri bir uygarlığın yolunu açmış olmasıdır.

Bu yüzden birliğini geç sağlaması, tarih çağlarının geç başlaması anlamına gelmediği gibi, dünya kültür uygarlığına katkısını da azaltmamıştır.

Nakş-ı Rüstem

İran’da kurulan devletler kronolojik sırayla Wikipedia’da şöyle özetlenmiş.

Öncül-Elami medeniyeti(3200–2700 M.Ö.)

Jiroft medeniyeti(3000–5th c. M.Ö.)

Elami hanedanları(2700–539 M.Ö.)

Manna Devleti(10th–7th c. M.Ö.)

Medler (Medyen)(728–550 M.Ö.)

Ahamenişler (Persler)(648–330 M.Ö.)

Selevkoslar (Selefkiler)(330–150 M.Ö.)

Arşaklılar (Partlar)(250 M.Ö.– 226 M.S.)

Sasanîler(226–650)

Müslümanlar’ın fetihleri(637–651)

Emeviler(661-750)

Abbasiler(750-1258)
Tahiriler Hanedanı(821–873)
Alavi Hanedanı(864–928)
Seferî Hanedanı(861–1003)
Samani Hanedanı(875–999)
Ziyari Hanedanı(928–1043)
Büveyhoğulları Hanedanı(934–1055)
Gazneliler(963–1187)
Gurlular Hanedanı(1149–1212)
Büyük Selçuklular(1037–1194)
İl-Denizliler(1136-1225)
Harezmşahlar(1077–1231)
İlhanlılar(1256–1353)
Muzaffariler Hanedanı(1314–1393)
Çobanîler Hanedanı(1337–1357)
Celayirîler hanedanı(1339–1432)
Timur İmparatorluğu(1370–1506)
Karakoyunlular(1407–1468)
Akkoyunlular(1378–1508)
Safevi Hanedanı(1501–1722/1736)
Hotakiler Hanedanı(1722–1729)
Avşar Hanedanı(1736–1802)
Zand Hanedanı(1750–1794)
Kaçar Hanedanı(1781–1925)
Pehlevi Hanedanı(1925–1979)
İran İslam Devrimi(1979) Geçici Hükümet(1979–1980)
İran İslam Cumhuriyeti(1980–)

Ben İran’a siyasi bakımdan Med, Pers, Part ve Sasani tarihleri ile Türk Tarihini, dini açıdan ise Şii’lik ve Zerdüştlüğü araştırmaya geldiğim için, Medlere Hemedan’da (Ekbatan’da), Perslere Şiraz’da Pasargat ve Persepolis’de; Türk Tarihine İse Tebriz ve İsfahan’da değineceğim.

Tahran'da İmamzade Abdülazim Mescidi

Dinlere gelince: Mitra, Zerdüşt, Mazdekizm ve Mani gibi İslamiyet öncesi İran Dinlerine Yezd'de; Şiiliğe ise Kum'da değineceğim.

URMİYE

TEBRİZDEN URMİYE'YE

Baku'dan otobüste beraber geldiğimiz ve Tebriz'de aynı otelde kaldığımız Anar'la otelden çıkınca terminale gidecek bir otobüs aradık. Cuma hafta tatili olduğu için belediye otobüslerinin çoğu çalışmıyordu. Yoldan çağırdığımız bir taksiye, biner tümen vererek garaja gittik. Urmîye otobüsü 10.45'te hareket edecekti ve daha 40 dakika vardı.

Anar muavine "Harda eyleşelim?" dedi; O, park gibi önünde banklar olan bir yeri gösterdi. Gidip oraya oturduk.

Tebriz Otogarından bir görünüm

Tebriz’de dört gün otelde beraber kaldığımız ve bazı yerleri beraber gezip dolaştığımız Azerbaycanlı Anar, sessiz, sakın ve içe dönük bir kişiliği temsil ediyordu. Dindar, bildiği konularda kararlı, bilmediği konularda anlatılanları belli bir mantık süzgecinden geçirip değerlendirebiliyordu. Arkadaşı Rauf gibi deli dolu, sabit fikirli ve duygusal değildi. Rauf, aynı zamanda çok da milliyetçiydi. Rauf, vizesini geçirdiği için Türkiye’den sınır dışı edildikten sonra şimdi Türkiye’ye tekrar gitmeye çalışıyor ve evlenmesi için benden yardım istiyordu.

“Başlık parası bulup da burada evlenmeme olanak yok. Gelecek sezon Türkiye’ye geleceğim. Oradan beni Türk vatandaşı bir bayanla evlendir. Bu vize olayı da bitsin” diyordu.

İşsiz, parasız ve Türkiye’ye dönmek için yanıp tutuşuyor; fakat aşırı derecede de Azeri milliyetçisi olup Azerbaycan’a toz kondurmuyor. Ayrıca Anar’ın şeriat taraftarı olmasıyla, Rauf’un laik olması arasında da önemli bir fark yoktu. Çünkü kadına tanıdıkları haklar ikisinin de aynı ve bunların kafasındaki kadınlar, İran kadınının çok ama çok daha gerisinde kalıyordu.

Tebriz Otogarı büyük ve birkaç bölümlüydü. En çok Tahran yolcu ve arabası olup otobüs muavinleri “Tehran, Tehran, Tehran” diye bağırıyorlardı. Bu yüzden Anar fazla beklemeden gitti.

Yazıhaneden bana verilen bilet 19 numaraydı. Fakat şoför Türkiye’den geldiğimi öğrenince bir numaraya aldı. Bu durum yol boyunca çevreyi daha iyi gözleyebilmek ve fotoğraf çekme olanağı sağlıyordu.

Otobüste yanımda oturan genç, Tebriz Havaalanında çalışıyormuş. Yol boyunca sohbet ettik. İran’daki yönetimden çok memnundu ve “İran’da başka türlü olmaz” diyor. Azerbaycan

Azerileriyle ilişkilerine gelince: “Farslarla daha iyi anlaşırız. Bu yüzden Azeri-Fars birbirinden ayrılmadan İran bölünmez. Biz bin yıldır birlikte yaşıyoruz; ABD bir şey yapamaz. Biz bir bütünüz” dedi.

Halkın pahalılık nedeniyle yakınmalarını duydum” deyince de: “Halk yönetime karşı olabilir, fakat rejime karşı değil” dedi.

İran’da çalışanların maaşlarını sordum: “Asgari 500 dolar olup sıradan memurlar 600-700 dolar, kalifiye ve üst kesimler 800-2000 dolar arası maaş alır” dedi.

Tebriz Urmiye arası genellikle ova ve düz arazi.

“O zaman çok, çok iyi... Üstelik hayat da Türkiye’den daha ucuz. Niye yakınıyorlar ki” dedim.

“Yok, şu sıralar son altı aydır hayat aşırı pahalılaştı. Çünkü bizimkiler de Türkiye gibi kapitalizme geçecek. Bu yüzden sübvansiyonları kaldırıyorlar. Fakat halktan aşırı tepki alınca şimdi tepkileri yatıştırmak için her vatandaşa ayda elli dolar civarında bir maaş bağlandı. Fakat üç ay öncesine göre, hayat yüzde yüz pahalandı.”

Urmiye Gölüne doğru

“Peki, şeriat rejimi ortadan kalksa namaz kılanlar azalır mı?”

“Hayır... Rejimin namaz kılmak hususunda bir baskısı yoktur. Namaz kılmayana neden kılmıyorsun diyen mi var? Genelde İran’da herkes namazını kılar. Azerbaycan’da Sovyetler döneminde rejim onlara namazı unutturdu” dedi.

Fakat benim kısa süreli gözlemlerime göre Azerbaycan'da toplumsal anlamda dinsel baskı İran'dan fazla gibi geldi.

Neyse, bu konuyu kapatıp tekrar ekonomiye dönerek "Bu eski fiyat, yeni fiyat farkı nasıl ortaya çıktı?" diye sordum.

"Örneğin eskiden bir malın fiyatı 2 lira ise, vatandaşlar buna bir lira verip alıyorlardı. Kalan bir lirayı devlet ödüyordu. Diyelim ki şu anda 80 tümen olan benzini biz 40 tümene alıyorduk. Şimdi devlet desteği kalkınca tamamını vatandaş kendisi ödüyor. Bu yüzden büyük bir hoşnutsuzluk ortaya çıkınca da devlet büyük küçük herkese 45 000 tümen (yaklaşık 50 dolar) maaş bağladı. Yani bir ailede 5 kişi varsa ayda 225.000 tümenlik bir devlet katkısı var aile bütçesine.

Urmiye Gölü kıyısı bembeyaz tuz

Sohbet devam ederken bir yandan da dışarıda doğal çevrede hiçbir şeyi kaçırmamaya çalışıyordum. Yüksek platolarda ilerlerken, ilk yerleşim olarak İlkıcı kasabasına geldik. İlkıcı bir Yörük aşiretinin reisi imiş.

İrili ufaklı köyler, çayırlar, meralar derken, bataklık gibi bir alana geldik. Fakat su yoktu, her yer tuzdu. Tuzlu yerlerden sonra geldiğimiz Saray Köyü Şah İsmail ve Şah Abbas dönemlerinde önemli bir yerleşimmiş.

Sonunda tuz deryasının içine girdik. Yolun iki tarafında da bembeyaz tuz ovası kimi yerde ufka kadar uzanıp gidiyordu. Ve nihayet şimdi de Urmiye gölünün içine girdik. Yol gölün içinden geçiyordu.

URMİYE GÖLÜ

Urmiye Gölü 5.200 kilometre kare alanıyla, Van Gölünün iki katına yakın büyüklükte ve İran'ın en büyük gölüdür. Ayrıca dünyadaki tuz gölleri sıralamasında da dünyanın en büyük ikinci tuz gölüdür. Fakat bu büyüklüğüne rağmen oldukça da sığ bir göl olup derinliği en fazla 16 metre kadardır.

Doğu Azerbaycan ile Batı Azerbaycan arasında yer alan gölün ortalarında en daraldığı bölgeden, Tebriz-Urmiye karayolu geçmektedir. Eskiden karayolu göl çevresini dolaşırken yolculuk çok daha uzun sürüyormuş.

Urmiye Gölünün uydu görüntüsü.

Türkiye Türkçesiyle Urmiye dediğimiz bu göle yerli halk Urmu diyor. Gölün adının Sümerce kaynaklarda da Urmu olarak geçtiği söylenmektedir. Süryanice metinlerde ise su beşiği anlamına gelen isimler verilmiş olup tarih boyunca önemli bir göl olmuştur.

Kuzeyden güneye doğru dikdörtgene yakın bir biçimde 135 kilometre uzanan göl, İran Azerbaycan'ını, Doğu ve Batı diye ikiye bölmektedir. Genişliği ise 15 ile 50 kilometre arasında değişmektedir.

Oldukça yüksek dağların arasında büyük bir çukurluk olan gölün, geniş ve elverişli bir su toplama alanı bulunmasına rağmen, şu anda göl kuruma tehlikesi altında bulunmaktadır. Doğusunda Sahend Dağı 3700 metreyi, Kuzey Doğusundaki Sebelan Dağı 4850 metreyi, Batısında Türkiye İran sınırındaki Mor Dağlar 3800 metreyi geçmektedir.

Bir başka deyişle böylesi yüksek ve karlı dağların ortasında büyük bir su toplama alanı olan bir gölün kuruma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaması gerekirken, Urmiye Gölü çok ciddi bir kuruma tehlikesi altındadır.

Yapılan araştırmalar 1999-2009 yılları arasındaki on yıllık dönemde gölün su seviyesinin beş metre birden düşmesi ve göl alanının üçte bir oranında daralması, 25-30 yıl içinde gölün tamamen kuruması olasılığını gündeme getirmektedir.

Bunun da nedeni, doğrudan doğruya bölgede kurulan barajlardan kaynaklanmaktadır. Öyle ki, 1995 yılıyla 2011 yılında göle gelen su miktarı karşılaştırıldığında 25 milyar metreküp azalma olduğu görülmektedir. Çünkü göle dökülen nehirler üzerinde sekiz baraj kurulmuş olup planlananlarla birlikte baraj sayısının yirmiye çıkarılması düşünülmektedir.

Göl sıg olup kıyıdan 300 metre içerde bile su, diz boyu.

Yetkililerin kurumayı küresel ısınmaya bağlaması da doğru bulunmamaktadır. Çünkü hemen yakınındaki Van glnde böyle bir tehlike bulunmazken, Urmiye Gölünün kurumasını küresel ısınma ve iklim değişikliklerine bağlamak olanaksızdır.

Urmiye Gl, yaşam zenginliği bakımından, dünyanın en önde gelen glleri arasındadır. Bu yüzden gölün kurumadan doğal yaşamını olağan koşullarda sürdürebilmesi için, yıllık  milyar metreküp suya ihtiyaç vardır. Aksi halde glde bulunan küçük kırmızı canlılar (atermiler) binlerce çeşit bitki, balık, kuş ve başka hayvanlar için yaşam sona erecektir.

Gölün kıyıya yakın yerlerinde dolgu ile yol yapılmış

Gölü dolaşarak giden yol çok uzun olduğundan, gölün içinden geçen yolda ilerliyor ve uzun köprülerden geçiyorduk. Göl kıyısındaki sığ alanlarda insanlar göl suyunun şifalı sularından yararlanmak için dizlerine dek suya dalıp dolaşıyorlardı. Çünkü göl suları, kıyıdan 200-300 metreye kadar dizleri geçmiyordu. Suların bittiği yerde kıyılar yine bembeyaz tuzdu. Yani kıyılarda kum yerine tuz var.

Yol yapımında kıyıya yakın sığ yerler doldurularak geçilmiş, ortadaki derinleşen bölümlere ise köprüler yapılmıştı. Yol boyunca da arabasını kenara çekmiş, suya giren piknikçiler vardı. Bizim otobüsümüz de bir ara durunca, gölü daha yakından inceleme ve fotoğraf çekme olanağımız oldu.

Gölün ortalarına doğru uzun köprüler var

Göldeki bu küçülme 1980'lerden bu yana devam etmekte olup yılda yaklaşık yarım metre ile bir metre arasında bir buharlaşma olmaktadır. Bu durum Unesco'yu da harekete geçirerek, Urmiye gölü Unesco Biosfer Rezervi olarak kabul edilmiştir. İnsanların ihtiyaçları ile doğal kaynakların kullanımı arasında dengeli ilişkiler kurmayı amaçlayan biosfer rezervini, ne yazık ki İran'ın ciddiye almadığı ileri sürülmektedir.

Konuyla ilgili uzun ve ayrıntılı bir makale yazan, Dr. Muhsin İdikut Kadioğlu, İran'ın kayıtsız kalmasını buranın Türk bölgesi olmasıyla açıklamakta ve gölün kurtarılması için herkesi yardıma çağırarak şöyle demektedir.

“İran devletinin ciddi tedbirler almamasının yanında konuya duyarsız kalması; Urmiye Gölü’nün planlı bir şekilde kurutularak Türklerin bölgeden uzaklaştırılmasının hedeflendiği iddialarını güçlendirmektedir.

Diğer yandan doğal çevrenin korunması için duyarlık gösteren insanların çok şiddetli bir şekilde cezalandırılması, 16 Ağustos 2011’de İran Parlamentosu’nun Urmiye Gölü’nün sulanması için fon ayrılmasını reddetmesi de şüpheleri kamçılmaktadır.

Urmiye Gölü’nün kurummasına karşı verilen mücadeleyi sadece Urmiye Gölü çevresinde yaşayanlara havale edemeyiz. Urmiye Gölü’nün sadece İran Türklerinin değil, Dünya Türklüğünün ortak mirası olduğunu unutmadan, doğal yaşam alanlarının yok olmasına karşı ortak mücadele yürütmeliyiz” denilmektedir.

Eğer gerçek böyle ise çok büyük bir hata yapılmaktadır. Çünkü, burası Türklerden arındırılsa bile burada başkaları yaşamayacak mıdır? Ya da, Türkler buradan gitse bile, İran’ı terk etmeyeceğine göre, İran’ın bir başka yerinde yaşamaya devam etmeyecek mi? Burası yine İran’ın bir parçası olmayacak mı?

URMİYE

Gölün çıkışında verimli ovalar, ekili dikili yeşil alanlar içinde ilerleyerek Urmîye Kentine yaklaşıırken, yol arkadaşşıma üç günlük tatilin gerekçesini soruyorum.

“Cuma normal hafta tatili... Cumartesi de Humeyni’nin Ölüm yıldönümüdür. Humeyni Türkiye’nin Atatürk’ü gibidir ve İran’da çok sevilir” dedi.

Urmîye’de bir park

“Peki, Pazar niye tatil” dedim. “Pazar da Rumi 1342 yılında Şah Rıza Pehlevi’nin toplu kıyımına uğrayanların anısına tatil” dedi.

“Urmîye’de nereleri görmemi tavsiye edersin” deyince de:

Bazar, Ulu cami, Bend ve Kiliseleri görmemi tavsiye etti.

Urmiye'nin Tebriz'den daha ucuz olduğunu ve ucuz otellerin daha çok olduğunu söylemişlerdi. Urmiye otogarında otobüsten iner inmez bir taksici çantamı kaptı ve 2000 tümene (2 dolar) şehrin neresine istersem götüreceğini söyledi.

Otobüste yanımda oturan arkadaşıla birbirimizin telefon ve adreslerimizi alırken, yan koltukta oturan bir bayan, "Ben de tarihçiyim. Yazdıklarınızı okumak isterim" dediği için, kenthaber.com adresini ona da vermiştim. O da bana otel tarif ederken taksici onu da taksiye alarak 2000 tümen de ondan aldı.

Urmiye'de pazar.

Ucuzdur diye gittiğimiz ilk otel 30 dolar istedi. Ben

Tebriz’de dört günde 20 dolar verdiğim için çok fahiş bir fiyat gibi gelince başka bir otele bakalım dedim. Aslında orada insem, bütün oteller o bölgedeymiş ve yürüyerek otel bulabilecektim.

Ama taksici “Bayanı evine bırakalım, dönüşte başka bir otele bakarız” dedi. Kadını şehrin sonlarında uzak bir yere bırakıp dönüşte geçince taksici: sanki şehir merkezine dönmeyecekmiş de benim için dönüyormuş gibi “İkinci 2000 tümen başladı” diye ekledi.

Bu kez getirdiği otel 25 dolar istedi. Aslında normal olsa da Tebriz’de 5 dolara kaldığım için çok pahalı geliyordu; bu yüzden üçüncü bir otele götürdü ki, aslında bu otel biraz önce gittiğimiz otele çok yakın olduğu halde 2000 tümen daha yazdı.

Urmiye’de bir meydan ve nar biçimli koltuk

Bu otelci de 20 dolar istedi ve aslında bu otel onlardan kötü de olsa, baktım ki taksi parası otel parasını geçecek, burada kalmayı kabul ettim. Taksici aslında 1500 tümenlik yolu, her durup kalkışına 2000 tümen alarak 6000 tümenimi götürdü.

Otele yerleşir yerleşmez, şehri gezmek için hemen dışarı çıktım. Yanımdaki para da bitmek üzereydi. Hem ilk heyecan ve merakımı bastırmak ve hem de bir yerlerde para bozdurmak, telefona kontur yükletmek niyetiyle şehrin ana caddesine daldım.

Fakat Humeyni'nin ölüm yıldönümü olduğu için bankalar, sarraflar ve işyerleri kapalıydı. Caddedeki dükkânların beşte biri bile açık değildi.

Pazarın girişi.

Bu arada Urmiye hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse, Batı Azerbaycan eyaletinin merkezi olan Urmiye şehri, deniz seviyesinden 1325 metre yükseklikte olup, çevresindeki dağlar ise genellikle 3000 metrenin üzerindedir. Bu yüzden gölün ılımanlaştırma etkisine rağmen, karasal bir iklime sahiptir. Fakat dağların arasındaki tarıma elverişli geniş ovalar da bulunmaktadır.

Özellikle Urmiye Gölü çevresi ve Urmiye Kentinin bulunduğu ovalarda çok çeşitli bir yaban hayatı olup toprak tarımsal faaliyetler için de çok elverişlidir. Urmiye'nin elması, üzümü ve tütünü, ülke çapında bir üne sahip olup burası önemli bir tarım ve ticaret şehridir.

Eyaletin alanı 43. 660 km kare, nüfusu ise 2006 sayımlarına göre 3.100.000 kadar olup bu nüfusun bir milyon kadarı Urmiye kentinde oturmaktadır. Tebriz'den sonra Türklerin en yoğun olduğu kentlerden biri olan Urmiye, İran'ın onuncu büyük kentidir.

Eyalet nüfusunun büyük çoğunluğu (% 85'i) Türk olup, Kürtler (% 10) kadardır. Süryaniler % 1,7; Farisiler % 1.5 ve Ermeniler % 0.5'tir. Az miktarda Yahudi ve Arami azınlıklar da vardır.

Kentin tarihi ise 5000 yıl öncesinde Sümerlere dek uzanmaktadır. Urmu sözcüğünün Sümerlerde şehir anlamına gelen ur sözcüğü ile ilgili olduğu ileri sürülmektedir. Hatta Uygur bölgesindeki Urumçi kentinin de bununla ilgili olduğundan hareketle Sümerlerin Türk olduğu savına ulaşan tarihçiler de vardır.

Nitekim Urmiye yakınlarındaki Göktepe'de bulunan bir sütundaki mührün MÖ 2000 yıllarına ait olması, Urmiye'nin çok

eski bir kent olduğunu, Asur kaynaklarında Urmuyate olarak geçtiğini ve Urartular döneminde de en parlak dönemini yaşadığını göstermektedir.

Kapalı çarşıda bir bölüm

MS 623'te Bizans yönetimine giren Urmiye şehri, 640 yıllarında Hz. Ömer Döneminde İslam yönetimine geçmiş olup on birinci yüzyıldan itibaren de Türk yönetimine girmiş ve Oğuz Türklerinin en önemli yerleşme merkezlerinden birisi durumuna gelmiştir. O gün bu gündür de, İran'da bir Türk şehri olarak varlığını sürdürmektedir.

Şehrin merkezinde yer alan Urmiye pazarı, Kaçarlar ve Zendiler döneminden itibaren gelişerek günümüze gelmiş olup pazarda çok farklı esnaf grupları ve ticarethaneler var. Elbette ki

Tebriz Pazarına göre küçük kalmaktaysa da aslında yine de epeyce büyük bir pazar. Ve bu pazarda benim dikkatimi çeken en önemli şeylerden biri de hurma fiyatları oldu.

Bir ticarethanede domatesten daha ucuz hurma fiyatları.

Yukarıdaki resimde de görüldüğü gibi hurma fiyatları 1000- 1500 ve 2000 tümen (bir-iki lira) arasında değişmektedir. Bu fiyat domates veya soğan fiyatı gibi bir şeydi. Oysa İran hurması, bu güne kadar yediğim hurmalar içinde en güzeliydi.

URMİYE'DE İLK GÜN

Otelin olduğu bölgenin adını sordum. “Merkez” dediler. Gerçekten de burası şehrin merkezi idi. Pazarın hemen yanındaydı. Pazar ise merkez meydanına bakıyordu. Öncelikle pazara girdim. Tebriz pazarının yanında küçük kalıyordu ama yine de, içinde yüzlerce dükkan vardı. Fakat tatil nedeniyle çoğu kapalıydı.

Çay kenarında parklar

Oradan yukarıya doğru ilerleyerek, görmem tavsiye edilen Meryem Kilisesini buldum. Küçük ama estetik açıdan güzel bir kiliseydi. Ermeni, Süryani ve Arami nüfus nedeniyle epeyce kilise vardı. Aslında o sokakta da çok dükkân ve işyeri vardı; fakat hemen tamamı kapalıydı.

Bu arada bu caddede bir otobüs terminaline rastladım. Kirmanşah arabalarını sordum. Kirmanşah’a arabaların yalnızca akşamları olduğunu söyledi. Akşam buradan kalkan arabalar ertesi gün sabah Kirmanşah’a varır; oradan akşam kalkan otobüsler de sabah buraya gelir” dediler.

Peki, ben otelden öğleden önce çıkmam gerekir. Çantamı nereye koyacağım” dedim. Görevli Bayan: “Getir buraya koy. Buradan terminale taksi ile 1500 tümene, otobüse binersen 200 tümene gidersin” dedi.

Para bozduracak bir yer sordum: “Dolarsa herkes bozar. Yani bozdurmana gerek yok, doları herkes kabul eder” dedi.

“Euro” dedim; “Onu ancak bankalarla, sarraflar bozar ki, onlar da bugün kapalı” dedi.

Közde pişmiş patatesler

Saat 15.00 civarıydı. Büyük hanın önünde patates, yumurta ve ciğer üçlüsünü bir tablada satanlar vardı. Bazıları da közde pişmiş patatesle yumurta satıyordu. Bir tane de ben istedim.

Patates 600, lavaş ekmeği 200 ve çay 200 toplam 1000 tümene dürüm yaptı. İçine pırasa benzeri bir ot koydu. Böylece öğle yemeğini de savuşturduktan sonra ne tarafa gideyim diye düşünmeye başladım. Çünkü planladığım yerlerin çoğu kapalıydı.

Bir çocuğun yandaki parktan topladığı dutlar

Otobüste beraber geldiğimiz genç, Urmiye'nin büyük parklarından söz etmişti. Nasıl olsa yarın akşama kadar da buradayım gidip bu parkları bari gezeyim dedim. Parklara giderken yol boyunca dövizci ve telefona kontur yükleyecek yerlere de bakardım düşüncesiyle, parklara nereden gidileceğini sordum.

Sorduğum herkes, nereyi sorsam 300 metre ilerde bile olsa “Şuradan maşın’a (arabaya) bin” diyor. Bunlar taksi ücreti dolmuş ücreti gibi olduğundan mı, nedense her yere arabayla gidiyorlar. Fakat ben parka gitmekten çok şehri gezmek istediğim için yürümem gerekiyordu ve park tarafına yürümeye başladım.

Yüksek sarı duvarlarla çevrili kadınlar parkı

Aynı cadde üzerinde 45 dakika kadar yürüdükten sonra, devasa çınar ağaçlarının bulunduğu bir parka geldim. Fakat parkın çevresi sur gibi duvar ve perdelerle kapatılmıştı.

Yoldan geçen birine: “Bunun girişi nerede?” diye sordum. “Oraya giremezsin” dedi.

“Neden giremem” dedim; “Orası kadınlar parkı” dedi.

Oysa bütün parklarda kadın erkek beraber oturuyordu. Fakat burası kadınların, açık biçimde kadın kadına oturması için yapılmış olmalı diye düşündüm. Çünkü mağazalarda çok açık dekolte kadın kıyafetleri satılıyordu ve ben bunları bu kadınlar nerede giyiyor diye düşünüyordum. Demek ki, evlerinde ve buralarda giyiliyormuş.

“Peki, bu civarda başka park yok mu?” dedim; “İleride var. Maşınına şu meydandan bin, 10 dakika sonra varırsın.” dedi. “Ben yürürüm dedim. “Hava sıcaktır, uzaktır” dedi.

“Uzak dediğin kaç km ki” dedim. “Bir iki km” dedi. Uzak dediği mesafeye bakar mısınız? “Ben gencim yürürüm” dedim. Genç adam saçlarıma bakıp “Kaç yaşındasın?” dedi; “66” dedim. Gülerek “Yahşi” dedi.

Dut ağaçlarıyla dolu küçük bir park

Ben yürüdüm. Biraz sonra sağımda otlarının yarısı biçilmiş ve insanların sırt üstü yatıp dinlendiği büyük dut ağaçlarının bulunduğu bir parka geldim.

Oldukça büyük dut ağaçları ve dalında olgun dutlar vardı. Bir çocuk bunları toplamış, paketlemiş, yolda satıyordu. “Kaça?” dedim. “1000 tümen” dedi. Yani bir lira.

10- 15 dakika daha yürüyünce bir köprüye geldim. Köprünün altında büyük bir çay akıyor ve çayın iki tarafında da göz alabildiğine uzanan çok güzel parklar ve piknik yerleri vardı.

Parkın girişinde bitki heykeller.

Köprüden geçince sola dönerek parka girdim. Girişte bitkilerden hayvan heykelleri oluşturulmuştu. Çim, çiçek ve bitki zenginliği bakımından da çok güzel olan park, çay ile çaya paralel

olarak uzanan bulvar arasında genişleyerek uzanıyordu. Park ilerde öylesine genişliyor ki, içinde botların gezindiği büyük havuzlar bile vardı.

Parktaki havuzlar

Bu parklarda bir saate yakın bir zaman geçirdikten sonra bir saatten fazla bir yürüyüşle merkeze döndüm. Otele çıkıp, yarım saat uzandıktan sonra, tekrar dışarı çıkıp başka caddelerde kontur ve dövizci aramaya başladım. Bir yerde kontur buldum ve yüklettim.

Aynı adama dövizciyi sordum? “Euro’yu bilmiyorum, Dolar olsa alırdım” dedi. Bir arkadaşını aradı, döviz işi yapıyormuş. Fakat o da, “Euro’yu almam” dedi.

Oysa ben yanlış bilgilendirme sonucu yanıma hep Euro

almıştım. Çünkü İran gezi sitelerinden birisinde, ABD İran ilişkileri kötü olduğu için, dolara itibar edilmediğini yazmışlardı. Oysa gezdiğim üç ülkede de birinci derecede geçerli para dolardı. Hatta doları bozdurmak bile gerekmiyor ülkenin kendi parası gibi, alacağınız mal veya hizmet dolara çevrilerek bedelini ödeyebiliyorsunuz.

Çayın iki tarafında park ve piknik alanları

Merkeze dönüp meydandan başka bir caddeye girdim. Dövizci aramaya devam... Çünkü otele para vereceğim, yarın otobüs bileti alacağım. Onun için parayı mutlaka bozdurmam gerekiyordu. Bir otobüs yazıhanesine girip yardım istedim. “Bu gün her yer kapalı fakat USD olsa herkes kabul eder bozdurmana gerek yok” dedi. “Euro” dedim.

“Peki sende TL yok mu?” dedi. Ben “Var” deyince; “TL’yi de herkes bozar. Hemen şu karşı sokağa girip, Hürrem otele git... Euro’yu bozmasa bile, TL’yi kesin bozar” dedi.

Hürrem otel, bizim pahalı diye dönüp 2000 tümen daha taksi parası verdiğimiz yerdı ve benim otele mesafesi 200-300 metre idi. Otelci Euro’yu kabul etmedi. “TL’yi bozabilirim” dedi. Çay söyledi Türkiye’yi ve İbrahim’i Tatlıses’I sordu.

Tatilden Döviz bozduramadığımızdan söz açılınca Humeyniye ve rejime öfkesini belli etti. Bundan 35-40 sene gabak (önce) biz Türkiye’den ileri idik. Şimdi Türkiye nerede biz nerede kaldık. Eskiden Türkiye’nin parasını hiçbir ülke kabul etmezdi şimdi, bizimkini kimse kabul etmiyor.v.s...

Adam, Tebriz’den gelirken otobüste yanımda oturan gencin söylediklerinin tam aksini söylüyordu. Onun için “Şahlık geri gelse daha mı iyi olur” dedim.

“Şahlık değil ama bunlar da dünya ile bir uyum sağlayamadıkça ülke geri gidiyor” dedi.

“Peki rejimin çok taraftarı olduğu söyleniyor ve herkes taraftar görünüyor” dedim. “Hepsi korkudan” dedi.

İran’da görüştüğüm insanlardan rejim taraftarları nasıl ki büyük çoğunluğun rejimden yana olduğunu düşünüyorsa, rejim karşıtlarına göre de aslında herkes rejime karşıdır, ama korkusundan taraftar görünmektedir. Fakat net olan bir durum var ki, kimse Şahlık geri gelsin istemiyor.

Bu arada para geldi. Saydı... 100 TL’ye karşılık 71.000 Tümen; yani 710.000 Riyal verdi. Rize de birisi Gürcistan ve Azerbaycan’da TL’nin geçerli olduğunu söylemişti.

İyi ki orada 150 Euro'yu TL'ye çevirtmişim. Gürcistan'da da TL kullandım sayılır. Fakat Azerbaycan'da, Manat ve Dolar geçerliydi. Şimdi İran'da da TL imdadıma yetişti. Oysa 2002 Avrupa, 2003 Mısır gezilerim sırasında hiç kimse TL'nin yüzüne bile bakmıyordu.

Buradan otele geldim bir otelde bulunması gereken her şey vardı odada. Klima, TV, minibar, duş, tuvalet v.s. ... Ama kirli ve pisti. Tuvaletlerde rezervuar olmaması çok büyük eksiklikti. Küçük bir ibrik var, onu doldurup doldurup döktüm.

İran'da beş gündür gittiğim hiç bir tuvalette rezervuar yoktu. Hepsi alaturka, yani yer tuvaletiydi. Bir taharet borusu ve lavabo ile lavabonun üstünden yükselen bir duş da vardı. Bunlar güzel ama rezervuarın eksikliğini hiçbir şey kapatamıyordu.

Akşam yemeği için, Lavaş ekmekle, kavun, domates, salatalık ve peynir; sabah kahvaltı için de, bir yumurta almıştım. Beş altı saatten fazla yürüyünce yorulmuş ve acıkmıştım. Hemen duşumu alıp yemeğimi yedim ve yatmadan evi aradım.

Eşim "Ne zaman döneceksin?" diyordu. Oysa ben daha yolun başındaydım.

URMİYE'DE İKİNCİ GÜN VE BENT GEZİSİ

Sabah otelde kahvaltımı yapıp eşyımı topladıktan sonra otelle ilişkimi kestim. Fakat eşyam 18.00'e dek orada kalacaktı. Otelden çıkınca İmam Caddesinde dün gördüğüm otobüs yazıhanesine gittim. Saat 20.30'a biletimi aldım.

Bu son arabaydı ve sabah 07 veya 07.30 gibi Kirmanşah'a varacaktı. Yani gece yolda geçecek ve yarın günün ilk saatleri otel aramakla geçecekti yine. Bileti alıp kapalı çarşıya başka bir kapıdan girdim. Mobilya bölümünde gardıropları sordum. 250 dolar civarındaydı. TV sehpası ve bilgisayar masası fiyatları da Türkiye fiyatlarına yakındı. Çarşı büyüktü. Bir bölümde demirciler eşya ve alet yapıyordu.

Urmiye Ulu Cami

Çarşının sonunda, tam da arkasında Ulu Cami vardı ve benim gezmeyi planladığım yerlerden birisiydi. Hemen oraya yöneldim.

Her ne kadar mihrabı ve alçı işlemeciliği açısından, en güzel Moğol eserlerinden birisi olarak gösterilse de, yapının Moğollardan çok daha eskilere gittiği söylenmektedir.

Aslında burası, sanırım şehrin en eski ibadethanesiymiş. Çünkü Müslümanlar İran'a gelmeden önce de Zerdüşt tapınağı (ateşgede) olarak kullanılıyormuş.

Caminin içindeki ayaklar

İslam'a geçildiğinde cami olarak yeniden düzenlenmiş. Caminin kubbesi altında çok büyük sayılamayacak kare biçimli alanın önünde güzel bir mihrap var.

Kubbe yüksek. Fakat asıl geniş alan üç nef halindeki yan bölümleriydi. Burada ortadaki kubbeleri tutan ayaklar sanki yan sahnalara doğru eğikti.

Bu çok eski ve muhteşem cami Zerdüş'ten İsa'ya ve oradan Hz. Muhammed'e uzanan bir dinler tarihi abidesi gibiydi. Bahçesinde restorasyon görevlileri ve yapı malzemelerine rağmen güller ve çiçekler de olup etrafta mollalar dolaşıyordu. Sanıyorum girişte karşıdaki bina mollalara aitti.

Bent köyü

Buradan çıkınca akşama kadar yapacak başka bir iş olmayınca 10 kilometre kadar şehir dışında bulunan mesire yerleriyle ünlü Bent köyüne gitmeye karar verdim.

Taksi Urmiye'den Bent'e üç bin tümen istedi ki bedava gibi bir şeydi. "Hemen gidelim" dedim. Şehrin dışına çıkınca bir süre bağlar bahçeler devam ettiyse de ovanın büyük bölümünde tahıl tarımı yapılıyordu ve ekinler yeşilden sarıya dönüşmeye başlamıştı.

On beş, yirmi dakika sonra köye geldik. Bent köyü vadi tabanında akan suyun akış yönüne göre sol yamaçtaydı. Dar bir vadide çok canlı ve yemyeşil bir dünyanın ortasındaydı. Vadi yamaçlarının yüksek yerleri ise çıplaktı.

Piknik yerleri

Vadinin sonunda bu akarsuyun üzerinde baraj olup barajdan çıkan suların geçtiği çayın kenarlarında restoran ve piknik yerleri vardı. Herkes kendi yerine değişik bir hava vermeye çalışmıştı. Ama pek müşteri yoktu.

Orada bir iki saat gezindim. ay ve nargile içenler için çok güzel düzenlenmiş oturma yerleri vardı. Anadolu'nun çıplak tepeleri arasındaki dere kenarlarındaki yeşil alanlar gibiydi. Anadolu'da genellikle böyle yerlerde kavak, söğüt ve ınar ağaçları bulunur. Fakat burada da bunlardan var ise de genelde meyve bahçeleri daha yaygındı.

Türk dnerci

Köyün girişinde arabadan inerek, çay boyunca seddin olduğu tarafa doğru geze geze yürüdüm. Buradan seddin yanına kadar çıkamadım. Ama çok yeşil ve çevrede çok mesire yeri vardı. Çayın suyu da az sayılmazdı. Türk dnerci yazan bir yere girdim. "Türkiye'den mi geldiniz" dedim. "Hayır" dediler.

Bent'ten Urmiye'ye dönüşte bindiğim taksinin şoförü tam

bir İbrahim Tatlıses hastasıydı. Yol boyunca İbrahim’le ilgili sorular yetmiyormuş gibi, Türkiye’de hiç gündemde olmayan sorular da soruyordu.

Bent’de bir mesire yeri

Yok İbrahim Tatlıses Cumhurbaşkanı olacakmış. Olamasın diye vurmuşlar falan. Tabi ki bu soruları yanıtlamak kolay değil. İbrahim Tatlıses’in müzik alanındaki büyüklüğünü, ama bunun siyaset için de aynı anlama gelmediğini anlatmaya çalıştım.

İbrahim Tatlıses soruları bitince de TV dizileriyle ilgili sorular geliyordu. Gerçi bu konular benim en cahil olduğum alanlardı. Fakat yine de bildiğim kadar yanıtlamaya çalıştım. Onun soruları bitince ben de ona “Şu anda İran’da senin için en büyük sorun nedir” diye sordum. O da “Pahalılık” dedi.

URMİYE'DE ÖĞLEDEN SONRA

Şehre dönüşte yemek yedikten sonra bir internet kafe aradım. Çünkü eşimle haberleşmemiz telefonla, oğlum ve kızım la haberleşmemiz ise internetten sağlanıyordu. Bugün tatilin üçüncü ve son gününde tatil de olsa, mağaza ve iş yerlerinin yarıdan fazlası açıldı. Fakat açık internet kafe bulamadım.

Bir pasajda işyeri sahibi bir genç kendi bilgisayarından faydalanmama izin verdi. Fakat bana yerini vermedi. Maillerimi dahi o açtı ve beraber okuduk. Yanıtları da tek tek okudu.

Ulu Caminin içinden

Hatta hatalı yazdığım yerlerde uyardı. Türkçe alfabeye hakim olduğu anlaşılıyordu. Onun için kısa yanıtlarla yetindim. Ona göre bu çok doğaldı. Hani eskiden bizde de askerden gelen bir

mektubu bir kişi okur, bütün köylü dinlerdi ya; bu durum buralarda hala devam ediyor sanıyorum.

Ayrıca vatandaş çok da meraklıydı. Memleketten çoluk çocuğa ve çalıştığım işten maaşımın ne kadar olduğuna kadar beni bir güzel sorguladı. Ben de hiç alınmadan ve hiçbir şeyi saklamadan sorularını yanıtladım.

Kenthaber’de bunları yazacağımı duyunca hemen internetten kent haberi ve benim yazılarımı buldu. Kent haberin haberleri çok hoşuna gitti.

“Ben bundan sonra buraya hep bakarım” dedi. Ben de: “Türkiye ve dünya haberlerini buradan izleyebilirsin” dedim.

Urmiye’de bir ara sokak

Aslında kenthaber onun için gerçekten de çok önemliydi. Çünkü İran gazeteleri her şeyi yazamadığı gibi dünya basını da filtreye takılıyordu. Oysa kenthaberden dünyayı izleyebilirdi. Çünkü kenthaber İran'da filtreye takılmayan çok ender sitelerden biriydi.

Sokaklarda biraz daha dolaştıktan sonra saat dörde doğru otele gittim. Çünkü eşyama saat dört gibi alırım demiştim. Otelin lobisinde oturup, bir çay içip dinleneyim derken, otelciyle uzun süren bir din sohbetine başladık.

Ben Ulu cami ile ilgili bir şeyler sorunca, olay Şii Sünni çatışmasına gitti. Çünkü Otelci Kürt ve katı bir Şafi inancına sahipti. Şiilerin Müslüman olmadığını düşünüyordu.

Otelciye, kaldığım otelin bitişiğindeki camiyi sordum. "Ehli sünnet camisi" dedi. Yanındaki bir başkası ise, aynı camiye "İmam Şafi Camisi" dedi.

Urmiye'de halkın neredeyse % 90'ını Şii olduğu için hemen hemen camilerin tamamına yakını Şii'lere aitti. Fakat Kürtler Sünni Şafi mezhebinden olduğu için, Sünnilere ait de, az sayıda cami vardı. Yandaki cami bunların en büyük ve en önemlisiydi.

Otelci "Bunların Müslümanlığı Müslümanlık değildir. Gerçi onlar da bizi kafir sayar, ama bizimkisi hak dindir. Sünnilere önemli görev vermezler" dedi.

"Özde aynı Allah, aynı kitap ve aynı peygambere inanıyoruz. Neden onlar bizi ve biz onları kafir sayıyoruz? Bu durum saçma değil mi?" dedim.

Onlar namazda ellerini bağlamaz ve âmin demez, bunu günah sayarlar. Üç vakit namaz kılarlar. Sabah bizden 15-20 dakika önce iki rekât, öğle ve akşamı 15-20 dakika sonra kılarlar. Öğle 8 rekâtın dördü öğle dördü ikindi. Akşam 7 rekâtın üçü akşam dördü yatsıdır.”

Urmiye’de şehir içinden bir görüntü

“Cuma günü tüm camiler kilitlenir Cuma camisinde toplanılır. Cuma namazı siyasettir. İmam Amerika’yı kötüler, cemaat de kahrolsun Amerika diye bağırır. Çoğunluk bu siyasi ibadete katılmamak için Cuma namazına gitmez” dedi.

Peki, Azerbaycan’da namaz vakti herkes namazını kılar çıkarmış. Namaz imamla birlikte kılınmazmış. Burada nasıl” dedim.

“Burada namazı biz Sünniler gibi, imamın arkasında topluca kılarlar. Şekil ve dualar da aynıdır. Hatta bir kişi namaz kılmaz. Rükû ve secdeleri belirtmek için mikrofonla Allahüekber der” dedi.

Urmiye’den bir görüntü.

“O zaman fark nerede. Bu küçük ayrıntılar, iki tarafın birbirini kâfir ilan etmesine değer mi” dedim. Cevap vermedi ama sözlerim pek hoşuna da gitmedi. Ben de sohbetin dini boyutunu bırakarak siyasi boyutuyla ilgili sorular yönelttim.

“Peki bu durum rejimle ilgili midir? Örneğin Şah döneminde, Sünnilerle Şiiler daha mı iyi idi” dedim. “Bunlar her zaman böyledir” dedi.

“Peki genel olarak Şah Dönemi daha mı iyiydi” dedim, “Yok o çok daha kötüdür. Kimse o devri istemez” dedi.

“Peki bu rejimin nesi kötü” dedim; “Her şey çok pahalılaşmıştır” dedi. Anladım ki, otelcinin dinsel ve ekonomik rahatsızlıkları rejimden değil, yönetimden kaynaklanmaktadır.

Yani rejim olarak Şahlık rejimine, İslam Cumhuriyetini tercih ediyor, ama hükümetin ekonomi politikalarını ve Sünnilere karşı tutumunu beğenmiyordu. Çünkü her şeye %100 zam gelmişti. Tabii ki bunun da nedeni, İran’a uygulanan ambargolardı.

Aslında Tebriz’de ve daha sonra gezdiğim yerlerde de İran yönetimini eleştirirken, bunun direkt olarak rejimle ilgili olmadığı anlaşıyordu. Ama rejimi bazı yönleriyle eleştirenler dahi, Şahlık döneminin özlemi içinde değildi.

Burada otelcinin yakınmaları da, bir Sünni olarak, rejimden çok Şiiliğin kayırıldığından, Şiilerin kendilerini dışladığından ve ekonomik nedenlere dayanıyordu.

Oysa dünya İran’ı, rejimi ve nükleer silah üretimi yüzünden dışlayıp, ambargolarla terbiye etmeye kalkışırken, İran Halkının bu rejimin düşmanı ve Şahlık özlemi içinde olduğunu sanıyor. Fakat İran’da Şahlığı tasvip edenler hemen yok denecek kadar az. Zaten böyle olmasa, yani %10-20 kadar bir taraftarı olsa, ABD devrimden sonra Şahı kısa sürede İran’a geri getirirdi, diye düşünüyorum.

BATI, İRAN'I NEDEN DIŞLIYOR

Batı bunu neden yapıyor dersiniz, ABD ve bağlaşıklarının (yani küresel sermayenin) iddiası, İran'ın rejimi ve nükleer silahları olarak gösterilmektedir ki her iki görüşün de geçerli bir dayanağı yoktur. Çünkü bu dünya egemenleri, İran rejiminin onda biri kadar bile demokratik olmayan, İran'daki hak ve hürriyetlerin onda biri kadarı dahi bulunmayan pek çok dünya ülkesi ile içli dışlı ve samimi ilişkiler içindelerdir.

ABD ve bağlaşıkları, bugüne dek demokrasi götürüyoruz diye girdikleri tüm ülkelere maalesef sadece ölüm ve felaket götürmüşlerdir. Demokrasi götürüyoruz diye girdikleri ülkelerin mevcut yönetimini "tu kaka" ilan edip yıktıktan sonra, kendi oluşturdukları kukla yönetimlerle, o ülkenin zenginliklerini kendilerine devreden anlaşmaları yaptıktan sonra, ülkeyi büyük bir kaostan içinde bırakıp gitmişlerdir.

Bu güne dek ABD ve bağlaşıklarının demokrasi getireceğiz diye girip de demokrasi getirdiği tek bir ülke yoktur. Hatta bırakın demokrasiyi, Batılı emperyalistlerin yarattığı derin kaos, insanlara eski despot yönetimlerini bile mumla aratmaktadır.

Çünkü yapılan işlemin ne insan hakları ve ne de demokrasiyle yakından uzaktan hiçbir alakası yoktur. Yapılan işlem açık ve net olarak, hırsızlık ve soygundur. Gasp ve tecavüzdür. Demokrasi ve insan hakları söylemi ise bu ülkelerde yaşayan çağdaş Batılı insanı kandırmak için uydurulmuş kocaman bir yalandır. Hayır, bu böyle değildir. Haksızlık yapıyorsun diyen birisi varsa eğer, lütfen böyle olmadığını gösteren birkaç örnek versin. Fakat yok böylesi olumlu bir örnek. Ama ben, Batılı devletlerin bu yalanını, bu talanı, bu katliamı gösterecek pek çok örnek verebilirim.

Örneğin Birinci Dünya Savaşı bir demokrasi ve insan hakları savaşı mıdır? Yoksa bir sömürge paylaşım savaşı mıdır? İnsanlarını köle yaptığınız ülkelerin kaynaklarını, insanların alın terini, emeğini sömürme savaşı değil midir?

Ya İkinci Dünya Savaşı neyin savaşıdır? Birincisinden farkı nedir? Her ikisi de az gelişmiş ülke insanların emeğine el koyma, vampirler gibi kanını emme savaşı değil midir? Peki, bu ülkeleri soyup sömürmenin, oradaki insanları kullanılacak bir merkep gibi görmenin, demokrasi ve insan hakları neresindedir? Elbette ki hiçbir yerinde değildir.

Çünkü demokrasi ve insan hakları Batılı devletlerin kendi vatandaşları için geçerli saydığı bir kavramdır. Çünkü Batılı Devlet anlayışına göre kendi vatandaşları dışında kalan dünya insanları insan değildir. Tavşan gibi avlanabilir, kaz gibi yoluna-bilir, katır gibi kullanılabilir, bunların haklarına tecavüz, bir fahişeye tecavüz etmek kadar Batılının hakkıdır.

Abarttığımı düşünenler her iki dünya savaşına baksınlar. Avustralya'da milyonlarca Aborjin'in, Amerika kıtasında on milyonlarca yerli halkın yok edilmesine baksınlar. Afrika halklarının yüzde yetmişini köleleştiren zihniyette insanlık var mıdır, diye arasınlar.

Faydalandıkları hayvanların neslinin yok olmaması için uğraş veren Batılılar, bu insanların neslini yok ederken aklına bunların da insan olabileceği hiç gelmiş midir? Yine faydalandığı ağacın hayvanın neslini geliştirmek, yükseltmek için çalışan Batılılar, insan neslini, serf, köle gibi aşağı çekmeye çalışmalarının ne kadar insani olduğuna bir göz atsınlar ve devletlerini sorgulasınlar diyorum.

Çünkü Batılı devletler için üç çeşit insan vardır. Birincisi

hakları ve özgürlükleri olan, yani kendi vatandaşları olan gerçek insanlar. İkincisi kaynaklarını sömürdükleri ülkelerde, bu kaynakların sömürülmesinde kullanılacak köle insan. Ve bilindiği gibi kölelikle ilgili kurallarda zaten köle insan sayılmaz. Taşınabilir eşya ve hayvanlar gibi sahibinin keyfiyetine terk edilmiş bir varlıktır. Üçüncüsü de Batılı devletlerin bu uygarlık anlayışına karşı çıkan, yani yok edilecek insan.

Erdebil-Astara yolu 1400 metreden -28 metreye. Solda tel örgü Azerbaycan sınırı.

Şimdi diyebilirsiniz ki, geç bunları, bunlar mazide kaldı. İkinci Dünya Savaşından sonra Birleşmiş Milletler kuruldu, insan hakları evrensel beyannamesi imzalandı; yani dil, din, ırk ve renk farkı gözetilmeksizin herkesin insan sayıldığı yeni bir dünya kuruldu.

Evet, bunlar oldu, ama emperyalistlerin azgın sömürü iştahında bir azalma oldu mu? Yoksa daha da azgın bir hal mi aldı? Ah, maalesef sömürücü, soyguncu devletlerin hırsızlıklarına, bu kez bir de insani kılıf uydurularak insanlığa, insanlık dışı saralı ve salyalı saldırıları iyice azgınladı.

Yani bu kez soyacakları ülkelerin insanlarını zalim yerel yönetimlerden kurtararak, onlara demokrasi, hak ve hürriyet götürme yalanıyla, insanlık dışı soygun ve katliamlarına güya kurtarıcılık kılıfı uyduruyorlardı.

Burada da durumu abartıp haksızlık yaptığımı düşünenlere soruyorum: farklı bir örneğiniz var mı? Batılı emperyalistin girip de yangın yerine çevirmediğı bir yer var mı? Ama benim örneğim çok. Örneğin Vietnam... Ne işi vardı ABD ve müttefiklerinin Vietnam'da?

Bir milyondan fazla Vietnam askerini ve üç milyondan fazla sivil insanı neden öldürdüler? İnsanlık ve demokrasi adına, acı ve gözyaşından, ölüm ve zulümden başka ne götürdüler Vietnam'a? Napalm denilen ve insanlar üzerinde kullanılmasını yasakladığı bombaları Vietnamlılara karşı kullanırken onları insan olarak kabul etmiyor muydu? Beş milyona yakın insanın, ortalama bir dünya devleti kadar insanın, ayrıca milyarlarca canlı ve ormanın ölümünden başka ne işe yaradı bu savaş.

Irak'ta Afganistan'da Pakistan'da, Mısır'da, Libya'da Müslüman Müslüman'ı niye boğazlıyor? Hepsinde de ABD ve müttefiklerinin parmağı yok mu? Her çatışmanın bir tarafını ABD'nin istihbarat örgütü CIA örgütlemiyor mu?

Batılı emperyalistlerin müdahalesinden önce, bu ülkelerdeki demokrasi dışı yönetimlerin hangisi eskisinden daha iyi bir duruma getirildi? Ya da eskisinden on kat daha kötü hale

getirdikleri bu vahşeti, bu zulümü nasıl insanlık ve demokrasi ile bağdaştırabiliyorlar? Kendi kamuoylarını kandırsa bile, insanlığı nasıl kandıracaklar?

Bunlar kayıp ilkokul çocukları değil, İran-İrak savaşının şehitleri

Örneğin Batılı emperyalistlerin, demokrasi ve insan haklarını getirmek için müdahale ettiği Irak'ta bugün herkes, ambargolar altındaki, eski faşist diktatörleri Saddam dönemini mumla arıyor.

Çünkü Batılılar, Irak'ta Saddam'ı devirip petrol anlaşmalarını yaptıktan ve buradaki halkların arasına ayrılık tohumlarını attıktan sonra, ne demokrasi ve ne de insan haklarından bir daha söz etmeden, hatta arkalarına bile bakmadan çekip gittiler.

Yirmi yıldır Irak'ta hala her gün canlı bombalar patlıyor, kadın çocuk ayrımı gözetmeden yüzlerce sivil ölüyor ve bunların toplamı milyonları aşıyor. Bunun sorumlusu buradaki düzeni yıkanlar değil mi? Yetmemiş gibi CIA'nın Suriye'de Eset Rejimini devirmek için oluşturduğu IŞİD adlı dünyanın en vahşi örgütü, orada başarılı olamayınca şimdi Irak'ta üçüncü devlet oldu. Ve bu vahşetin adı, Batılıya göre bir medeniyet müdahalesi.

Diktatör olsa da, halkının her ferdinin her ihtiyacını karşılayan, halkını bolluk ve refah içinde yaşatan Kaddafi yönetimini, Batılılar Libya'lı insanın hakları için mi yıktılar, yoksa Libya'nın kaynaklarını çalmak için mi? Maalesef Batılılar, Kaddafi yönetimini yıkıp Libya'nın petrollerine el koyduktan sonra çıkıp gittiler.

Libyalıların insanlığı, hakkı, hukuku onları hiç ilgilendirmediği gibi, öylesine bir yönetim boşluğu ve kaos yaratarak gittiler ki, bu insanlar yesin birbirini, bizimle uğraşmaya vakit bulmasınlar ve biz kaynakları rahat sömürelim zihniyetini benimsediler. Şimdi Libya'nın o eski varlıklı, mutlu insanları, Batılılar gelip petrollerini alıp gittikten sonra aç, sefil, yaşama güvencesi yok, hayatta kalabilmeyi kar sayıyor.

Bundan ben şunu anlıyorum; Batılıya göre insanlığın ölçüsü uyguladığın vahşetle doğru orantılıdır. Yani ne kadar çok vahşet uygulayabilirsen, o kadar uygar, o kadar insan ve o kadar demokrat olursunuz. Çağdaş Batılı insan bunu görüp devletini sorgulamalıdır.

Bunlara alet olan 3. Dünya ülkelerinin satılmış yöneticileri, ne ABD, ne Rusya ve ne de AB'ye dayanarak ülkesini peşkeş çekeceğine, bölge ülkeleriyle işbirliği içine girse bu mezar hırsızları, bu soyguncular bölgeye girebilir mi? Fakat ne mümkün! Ne bölge ülkelerinin yöneticileri bu anlayışı yakalayabilir, ne de

çağdaş hırsızlar buna izin verir. Bölge ülkeleri hep birbirinin düşmanıdır.

Örneğin neden Saddam İranla savaştı. Neden İran Türkiye ilişkileri hep soğuktur. Neden Türkiye ABD ile Suriye'ye müdahaleye kalkışmıştır. İran, Irak, Suriye, Ürdün ve Türkiye bölgesel bir savunma içinde olabilseydi buraya ne ABD ne de AB girebilirdi. Ama bunlardan biri veya birkaçı ABD emperyalizmine kucak açınca ABD ve müttefikleri oradan dalıyor bölgeye. Ve bu kez o da Rusyadan yardım isteyince Rusya da giriyor denkleme. Ama kaybeden hep bölge ülkeleri oluyor.

ABD kazansa bile ona yataklık eden Türkiye hiç bir şey kazanmadığı gibi, milyonlarca mülteci ile baş başa kalıyor, komşularının kin ve nefretini kazanıyor. Bu açıdan bölgede dik durabilen tek ülke İran ise de bölge ülkeleri İran'a da ABD kadar bile güvenemiyor. Çünkü İran bölgeye rejimini ihraç etme ve yayılmacı politikalar içindedir. Ama şurası bir gerçektir ki bölge ülkeleri bir asgari müşterekte birleşemediği sürece ortadoğu coğrafyasında çağdaş sömürgecilik sürüp gidecektir. Ve dünya buna seyirci kalacaktır.

Hani, Aborjin, Astek, İnka, Kızılderli, Vietnamlı, Iraklı ve İkinci Dünya savaşı öncesi Afrikalıların köleleştirilmesiyle diğer sömürge halkları bir yana, sadece İsrail-Filistin ilişkileri bile buna en güzel bir örnektir. 1948 senesinden beri İsrail sivil evleri, kadınları bebekleri hatta hastaneleri ve Gazze'deki Birleşmiş Milletlere ait binaları bile bombalamaktadır.

Batılı uygar dünya bunu İsrail'in meşru müdafaa hakkı kabul ederek seyretmektedir. Yani tavşanı yiyen aslan için, diyor-sunuz ki, tavşan aslana saldırdı, o da savunma hakkını kullandı. Batılı devlet için vahşet böylesi bir komedidir. Çünkü uygar Batılı emperyaliste göre, Filistinli insan değildir. İsrail'in yaptığı da, kek-

lik avı gibi, ya da haşere mücadelesi gibi bir şeydir.

Çağdaş Batılı insan bunlara kafa yormadan uygarlık, çağdaşlık ve insanlıktan söz edemez. Çağdaş Batılı aydın, insanlık adına, hak ve adalet adına, vicdanını harekete geçirmeli ve onun sesine kulak vermeli, insanlığın kurtuluş ve kuruluşuna öncülük etmelidir.

Şimdi bu yazdıklarımın sonra çok karanlık bir tablo çizdin ve çıkış yolu göstermiyorsun, diyebilirsiniz. Evet, tablo vahşi Batı; bu bir gerçek... Peki çıkış Doğu'yu dersiniz, doğrusu Doğuda hiç umut göremiyorum. Doğuda çıkış yapanlar da, (Güney Kore, Çin, Tayvan vs) vahşi Batıyı örnek alarak, vahşi batılılaşıyorlar.

Peki, bu Batılı Vahşete en çok maruz kalanlar İslam ülkeleri olduğuna göre, çözüm İslam mı, dersiniz: bence zaten buna sebep İslam kendisi iken, İslam'ın çözüm olması da çok zor. Çünkü İslam ülkeleri birbiriyle ve Batının kaosa sürüklediği İslam ülkeleri kendi içinde, İslam için savaşıyorlar. Yani kimse kimsenin Müslümanlığını beğenmeyip, kendi Müslümanlığını dayatmak için savaşıyor. İslam'ı kan dökme ve kelle kesme olarak algıladığı için savaşıyor.

Yani İslam ülkelerinde, akla ve gerçek anlamda Kuran'a dayalı bir İslam anlayışı egemen kılınmadığı gibi, kulaktan dolma bilgilerle beslenen bir bağınaz ve yobazlar tayfasının sahte İslam anlayışı halkı esir almış durumdayken İslam'la çözüme ulaşmak olanaksız gibidir.

VahŖi kapitalizmin karŖısına Komünizm'i koyarak sömürüyü sonlandırıp, insanı ve insanlığı kurtarmak olanaklı mıdır, dersenez; maalesef eski Sovyet Cumhuriyetlerini gezdikten sonra bu alandaki umutlarımı da yitirdim.

Meslek hayatım boyunca komünistlikle suçlanan ve yönetimler tarafından dışlanan bir insan olmama rağmen, eski Sovyet ülkelerini gezdikten sonra, bu alanda da tam bir hayal kırıklığına uğradım. Gördüm ki oradaki işçi emeğinin sömürüsü, kapitalist sömürüden az değil, hatta belki daha da fazladır. Stalin'in Faşizmi, Hitlerinkinden daha ileri olup diğer Sovyet yöneticilerinde de yönetimde keyfiyet ve dayatma çok üst sınırlarda.

Ama en önemlisi orada insan tamamen yok edilmiş. İnsanlar robotlaştırılmış. Komünizm biteli 25 yıl olmasına rağmen oradaki insanların bu robotlaşmadan kurtulamadıklarını gördüm. Bence insan aç, açık da kalsa, mutsuz ve acılı da olsa, yine de robotlaşmamalı ve insan olarak kalmalıdır.

Öyleyse bu karamsar tablonun hiçbir çıkışı yok mu? Bence sonucu, sebebin içinde aramak lazım. Yani Batı emperyalizmine karşı Batı toplumunun insaniyet adına karşı çıkmasını sağlamak lazım. Batılı insana vicdanını hatırlatmak, toplumsal vicdanı harekete geçirmek lazım.

Batılı insan, sokağındaki kediye, kuşa ve bir çiçeğe ilgi duyabiliyorsa, kendi insanı için insani bir vicdana sahip ise bunu insanlık için de kullanmasını istemek lazım. Bu uygar, çağdaş, doğaya ve insana saygılı olduğunu iddia eden Batılı insanın insanlığını kanıtlamasının da tek yoludur. Dünyadaki her insanın insanlığını, hak ve özgürlüklerini sahiplenmeden çağdaş ve uygar olmak bir tarafa, insan olmak da olanaksızdır.

Tabii ki bu arada İslam Ülkelerinin de kendilerine bir çeki

düzen vermeleri, İslam algılarını değiştirmeleri ve İslam'ın bir kan, kin, nefret dini, savaş dini değil, bir barış ve kardeşlik dini olduğunu benimsemeleri gerekmektedir. Yabancıgüçlerin bölgeye girişleri için satılmamalı, bölgesel birlikler oluşturmalıdır, diye düşünüyorum.

Nükleer silahlar konusuna gelince, yine bu dünya egemenleri, İsrail gibi Birleşmiş Milletler kararlarına rest çeken ve bölgede bir çibanbaşı olan bir devletin nükleer silah geliştirmesine (küresel sermaye içinde olduğu için) göz yumarken, İran'ı "Sen bana tabi olmuyorsun, öyleyse nükleer silah geliştiremezsin" diye dışlaması abestir.

Yani, aslında olay ne İran'ın rejimi ve ne de nükleer silahlar değildir. Asıl mesele İran'ın küresel sermayeyi ülkesine sokmaması, yani İran gibi sömürülecek pek çok kaynakları ve çok geniş alanları bulunan bir ülkenin, küresel sermayenin sömürü alanı dışında kalmasıdır. Eğer böyle değil ise, bugün Şah rejimine, şeriat rejimi muhalifleri bile karşı çıkarken, bunlar niye şahlığı daha iyi göstermeye çalışıyor? Şahlıkta demokrasi ve insan hakları mı vardı?

Devlet ve rejim konusunda İran'ı Türkiye ile karşılaştırdığımda, bizden daha vahşi bir rejim savunması içinde olduğuna dair bir izlenim edinemedim. Hatta bizde rakipleri sindirmek için, daha vahşi ve abartılı bir devlet ve rejim savunmasının uygulandığını görüyorum. Örneğin bizde devlet, genelturmay başkanı ve tüm üst düzey komutanlarını, rejime muhalefet suçlamasıyla ve düzmece belgelerle Silivri zindanına tıkkıyor, bu insanlar suçsuz günahsız yıllarca yattıktan sonra berat ederken bir özür bile dilemiyor.

İran'da ise seçim sonuçları veya hükümet icraatları büyük kitleler tarafından protesto edilirken, devletin protestoculara karşı

tavrı Türkiye’den çok daha yumuşak. Bizdeki gibi insanlar biber gazları, tomalar ve polis kurşununa hedef olmuyor.

Gezi Parkındaki ağaclar kesilmesin diye, anayasal yürüyüş hakkını kullanan gençleri devlet, kurşunla veya sopalarla döverek öldürüyor. Gözünü çıkarıyor, sakat bırakıyor ve 14 yaşındaki çocukları devlete ve rejime karşı örgüt kurmakla suçlayarak hapse atıyor.

Spor kulüplerinin taraftar guruplarını bile devlete karşı kurulmuş bir örgüt olarak gösterip, düzmece belgelerle suç yaratmaya çalışıyor. Yani Türkiye’deki rejimin daha çağdaş olması uygulamadaki vahşet ve dehşeti önleyemiyorsa, rejim ne işe yaramaktadır?

Fakat bir gezgin olarak bunlar benim konum değildir. Ve bu kitap da İran rejimini övme veya yerme kitabı değildir. Aslında İran Batı Emperyalizminin yere batırdığı gibi çok kötü bir ülke değildir derken, onun çok ileri bir demokrasiye sahip olduğu gibi bir iddiam falan da yoktur. Hatta İran rejiminin de eleştirilecek yönleri az değildir. Ve yeri geldikçe bu kitapta eleştirilmektedir.

Fakat Batılı emperyalistlerin karaladığı kadar ilkel ve kötü bir yönetim değildir. Hatta dünya ortalamasının çok üstündedir. İslam ülkeleriyle karşılaştırıldığında da, en iyi iki İslam ülkesinden birisidir diyebilirim.

İran rejimi benim konum değildir, dediğin halde; öyleyse niye giriyorsun bu alana dersiniz; benim amacım: insanların rejim korkusuna kapılmadan İran’a gelebilmelerini anlatmak içindir. Çünkü kendim İran’a gelirken, görüştüğüm danıştığım herkes tarafından rejimi nedeniyle korkutuldum ve kendim de aynı korkuları yaşıyordum. Hatta bu korkulara kapılmamış olsam, İran’a daha önceki yıllarda da gelebilirdim.

İran'a gelen başka gezginlerin anılarında ve İran'da karşılaştığım yabancılarla konuşmalarım da aynı kaygı ve korkularla geldikleri halde, burada söylenenlerin aksine çok güzel bir atmosferle karşılaştıklarını onların ağzından da duydum.

Doğrusu ben de İran'ı çok sevdim ve çok etkilendim. Bu satırları da bu yüzden yazıyorum. Onlara tavsiyem Google'ye girip "İran gezi notları" diye yazsınlar. Pek çok gezginin İran gezsiyle ilgili anıları gelecektir önlerine. Bunları okuduğunuz zaman söylediklerimin doğruluğu anlaşılacaktır.

Zaten bir gezgin için ülkenin rejimi değil, güvenliği önemlidir ki, can güvenliği açısından İran: Avrupa'dan da, Amerika'dan da daha güvenlidir.

İran şehirlerinde gece saat 24.00'te 18 yaşında bir genç kız, tek başına bir ara sokağa korkusuzca dalıp gidebilmektedir. Oysa ben Antalya'da erkek olduğum halde pek çok yere gece korkusuzca çıkamıyorum. Amsterdam'da bile gece saat 11'den sonra esrarkeşler polise bile saldıracak.

Yani demem o ki, dünya egemenlerinin yaratmış olduğu olumsuz İran imajına aldırmadan gidin İran'a. İran'ı kendiniz keşfedin. Ben İran'ı ve İranlıları seveceğinize, orada gördüklerinizle kendinizi zenginleştireceğinize eminim. Ayrıca İran insanının konukseverliğine, sıcakkanlılığı, sevecenliği ve iyi niyetine hayran kaldım. Öyle ki, İran'da gezinizin tamamını evlerde konuk olarak geçirmek bile olanaklıdır.

Emekli bir tarih öğretmeni olarak, İran tarihi, coğrafyası ve inançları da araştırma konularım içindeydi. Bu alanlarda da hiçbir şeyin Türkiye'den görüldüğü gibi olmadığını anladım. Özellikle de İran dışındaki ülkelerde gezerken, İran'daki güvenliği ve sıcaklığı çok aradım.

Reş'te beni evlerinde misafir eden Salume ve Mesut çifti

“Ah, şimdi İran’da olsaydım” cümlesini Azerbaycan’da, Rusya’da, Kazakistan ve Kırgızistan’da, Sibiry’a’da defalarca mırıldandım. İran’ı en güvenli liman olarak anımsadım. Oysa Türkiye’deyken en çok korktuğum yerdİ İran.

Türkiye ile karşılaştırmalarda ise iki ülke arasında, öncelikle Türkiye Cumhuriyetinin laik yapısıyla, İran'daki Şeriat yönetimlerinin taban tabana bir zıtlık içerdiği varsayımına dayanan çok büyük yanlış anlayışlar var. Çünkü Türkiye'de Şeriat yönetimi denildiği zaman, ya bizim Osmanlıda uygulanan Sünni şeriatı, ya da Arabistan'daki Vehabi şeriatı akla gelmektedir. Çünkü insan bir şeyi değerlendirirken mutlaka bildiği şeyler üzerinden hareket edecektir.

Emekli bir tarih öğretmeni olmama rağmen ben bile Şii Şeriatının, bizim bildiklerimizden çok farklı bir şeriat olduğunu bilmiyordum. Oysa Şii şeriatı, Sünni ve Vehabi şeriatlarından farklı bir şeydi. Ayrıca şeriat yasalarının çağdaş yasalarla desteklenip tamamlandığını da İran'a geldiğim zaman gördüm. Yine Şeriat deyince bizim aklımıza gelen sistemler, İran'daki gibi cumhuriyet değil genellikle mutlakîyetlerdir.

Sonuç olarak özetlemek gerekirse, dünyada yaratılan İran görüntüsünün büyük bir bölümü, yalan ve iftiraya dayalı, sömürü amaçlı, kasıtlı bir karalama kampanyasının sonucudur. Doğru tarafları olmakla beraber bunlar aşırı derecede abartılmıştır. Fakat önemli olan, İran dünyanın en güvenli ülkesi olup herkes gelip İran'ı kendisi keşfetmelidir diye düşünüyorum.

URMİYE'DEN KİRMANŞAH'A

Otelci ile sohbetten sonra terminale gitmek için otelden çıktım. Terminale otobüsle gitmek istiyordum. Eşyamı sırtlayıp otelin yanındaki meydana geldim. Terminale giden otobüsleri sordum. “Şuradan bineceksin” dediler. Belediye otobüsüyle 200 tümene (otuz kuruş gibi) terminale geldim.

Urmiye'den

Daha otobüsün kalkmasına bir saatten fazla bir zaman vardı. Terminalde dolaştım. Hemen her yazıhanede Türkiye'ye giden birkaç otobüs vardı. Asker sevkiyatı nedeniyle de otogar hayli hareketliydi. Oturup bir kenara yolcuları gözledim.

Urmiye Autovagzalında
Oturmuş otobüs bekliyorum
Akşamın 8.30'unda.
Ulaşmak için Kirmanşah'ta
Hiç yaşamadığım
Bilinmedik bir sabahın 7.30'una.

Urmiye autovağzalında
Asker uğurlayanlar
Durgun, donuk ve şaşkınlar.
Otobüs kalkarken
Ağlamaya hazırlar.

Urmiye Avtovakzalında (Otogarında) Van Erciş otobüsleri

Urmiye autovağzalında
Meraklı bir heyecan
Ve bekleyiş içinde karşılayanlar.
Otobüs perona girince
Sevince boğulacaklar.

Urmiye autovağzalında
Tehran Tebriz, Urmiye Van
Tehran Tebriz, Urmiye Van
Diye bağırان ayakçılar.

Yolcuların yaridan çoğı askerdi. Sanıyorum asker sevkiyatı vardı. Anne babaları ağlıyor, eşler acılarını içlerine gömüyordu. Vedalaşma sahneleri yürek dağılayıcıydı.

Otobüsler dolup dolup gidiyor
Kimi Tahrana
Kimi Tebriz, kimi Van'a
Gidilecek bir yer var
Herkesin kafasında.

Ben de gidiyorum ama
Beni buralarda
Kim bilir, kim tanır?
Varlığım, yokluğım
Kimin umurunda?

Anlayacağınız, kayıplardayım
Urmiye Otogarında.
Karşıda bir anne
Sarılmış asker oğluna
Hıçkıra, hıçkıra ağlamakta.

Bir çocuk atılıyor
Babasının kollarına
Kafamda soru işaretleri
Saatime bakıyorum
Saat tam 8.30'da
Çıkıyorum Kirmanşah yoluna.
Bütün gece süreceğim bir yolculuğum
Ağırlığı omuzlarımda.

Urmie'de bir cadde

Otobüs tam 20.30'da hareket etmişti. Askerler hüzünlü bindiler, ama otobüs şehrin dışına çıkınca, toplum psikolojisi hemen etkisini gösterdi. Birkaç asker komik bir şeyler anlatınca her şey unutulup kahkahalar, türküler, fıkra ve anılar birbirini izlemeye başladı.

Zorlu bir yolculuk olacağı belli oluyordu. Çünkü askerler tüm uyarılara rağmen gizli gizli sigara içiyor ve ayakkabılarını çıkarıyorlardı. Ayak kokusu ter kokusuna karışıyor ve sigara dumanı rahatsız ediyordu. Ayrıca otobüsün de çok temiz olduğu söylenemezdi.

Urmiye Avtovagzalında otobüsler

Gece saat 24.00'de bir restoranda yemek molası verildi. Restoranın daha dışında burnuma gelen kötü kokular yemek yiyecek hal bırakmıyordu. Tuvaletler ise ahırlardan kötüydü. Aslında su bol, ama temizlik alışkanlığı buradan çok uzaktı. Ve burada Türkçe bilen de yoktu. Artık Kürt bölgesindeydik.

Yanımda oturan Azeri biletsizmiş galiba, Mehabat'a gelince onu arkaya aldılar. Yanıma 20-25 yaşlarında bir genç geldi. "Burası

neresi” diye sordum. Beni anlamadığını belirten bir işaret yaparak cep telefonunu çıkardı. Birkaç saat hep onunla oynadı ve müzik dinledi.

Burnumuz kokuya alışmıştı ama sürekli oturmaktan belim ağrıyor ve uykusuzluktan gözlerim yanıyordu. Uyuyamasam da dinlensin diye gözlerimi kapalı tutmaya çalışıyordum. Saat 3-5 arasında, ara sıra uyuyup uyandım. Saat beşten itibaren ortalık aydınlanmaya başladı.

Kirmanşah girişinde ova

Birçok şehirden geçmiştik. Şimdi dağların arasında bir vadinin içinde bir saattir bir çayı kovalıyorduk. Dağlar, dağlar, dağlar. Her yer dağ. Derken dağlar bir anda kenarlara çekildiler ve vadi geniş tabanlı dümdüz bir ovaya dönüştü.

Ova yer yer yirmi kilometreyi aşan genişliklere ulaşıyordu. Ekiliydi. Verimli ve bitek bir ova olduğu her halinden belliydi. Bazı yerlerde buğdaylar azmış ve yatmıştı.

Yatık ekini biçmenin zorluğu geldi aklıma. Gerçi şimdi bizim zamanımızdaki gibi orakla biçilmiyordur, ama yine de yatık ekin zordur. Evin de tutmaz, yani buğday taneleri tam dolgun biçimde dolgunlaşamaz.

İşte bu ovada 40-50 km yol aldıktan sonra Kirmanşah'a girdik. On bir saatlik uykusuz ve yorucu bir yolculuk sona erdi.

KIRMANŞAH

OTOGARDAN OTELE

Urmiye’de 5 Haziran akşamı saat 8.30’da başlayıp, 6 Haziran sabahı 07.30’da Kirmanşah’ta noktalanın 11 saatlik yorucu bir yolculuğu daha geride bırakmıştım. Fakat yeni bir şehre gelmenin heyecanı yorgunluğumu şimdilik geri plana atıyordu.

Kirmanşah’da tarihi bir yapının girişi

Otogarda hava serindi ve çok az insan vardı. Vakit erken olduğu için, daha oteller açılmamıştır düşüncesiyle ağırdan alıyor, otogarda biraz zaman geçirmeye çalışıyordum. Bu amaçla yazıha-

neleri dolaşıp buradan sonra gidecek olduğum Hemedan yolculuğu için otobüslere baktım. Fakat hiç Türkçe bilen yoktu. Burada nüfusun %90'dan fazlası Kürt'tü. Az miktarda Lur ve Azeri vardı. Taksiciler etrafımı sarmış “Şehre götürelim” diyor, ama nereye? Konuşmalarından sadece Hotel sözcüğü anlaşılıyordu.

Kirmanşah merkezinde bir cami

Oysa ben merkezde ucuz oteller bulunan bir yere gitmek istiyorum, ama anlaşıyoruz. Gerçi acelem de yoktu. Bir süre bekledim. Azeri birini aradım. Sonunda bir askere: Türkçe biliyormusun” dedim. “Belli” dedi.

Muhtemelen akşam Urmiye’den beraber geldiğimiz askerlerden biriydi. Onun aracılığı ile bir taksiciyle anlaşarak Meydan Azadiye (özgürlük meydanına) geldim ve Azadi Otele yerleştim.

Bu arada Kirmanşah'ı kısaca tanıtmak gerekirse, şehir düz bir alanda, geniş ve verimli bir ovanın kenarında kurulmuş. Çeşitli endüstri bitkileri, tahıl, pirinç, sebze meyve gibi ürünlerin üretildiği bir tarım merkezi... Fakat aynı zamanda petrol rafinerisi, şeker, çimento, tekstil vs. fabrikalarının bulunduğu bir sanayi ve ticaret merkezi durumunda.

Batı İran'da, Kirmanşah Eyaletinin yönetim merkezi olan kentin Irak sınırına uzaklığı 120 Km, Tahran'a uzaklığı ise 525 kilometredir. Deniz seviyesinden yüksekliği ise 1350 metre. Ve yine iki milyona yaklaşan Kirmanşah Eyalet nüfusunun, sanırım yarısına yakını Kirmanşah kent merkezinde yaşamaktadır.

Kirmanşah'da bir meydan

Şehrin geçmişi, tarih öncesi dönemlere dek uzansa da

gerçek anlamda önemli bir kent haline gelmesi Sasaniler zamanına rastlamaktadır. IV. Behram burada Sasani valisi olarak bulunduğu dönemlerde, Kirman-şah unvanını kullandığı için şehrin adı Kirmanşah olarak kalmış.

Sasani hükümdarlarının sayfiye kenti olan Kirmanşah, I.Ardeşir zamanında yerel Kürt aşiretleriyle yapılan savaşlardan sonra kaybediliyor. Şehir MS 380 yılına dek, yarı bağımsız bir Kürt devletinin yönetiminde kalıyor.

Sonradan tekrar Sasani yönetimine girdiyse de 640 yılında bu kez Müslüman Arapların işgaline uğradı. Kirmanşah 11. Yüzyılda Selçuklu yönetiminde Batı İran'ın büyük bir kültür ve ticaret merkezi haline geldi. Safaviler devrinde iki kez kısa süreli de olsa Osmanlı yönetimine girip çıkan kent, Kaçar hanedanı ve Pehlevi döneminde de önemini korumasına karşın, İran-Irak Savaşından büyük ölçüde zarar görmüştür.

ŞEHİR MERKEZİNDE GEZİ

Otel Azadideki tek kişilik odamın duşu tuvaleti yoktu, ama Urmiye'deki otelden daha düzgün, temiz ve Azadi Meydanına bakıyordu. Buzdolabı, elbise dolabı televizyon gibi eşyası da yeni ve bakımlıydı. Duş tuvalet içeride olduğu zaman rezervuar olmadığı için, kokuyordu zaten. Onun için olmaması daha iyiydi. Ayrıca dışarıda müşterek duş ve tuvalet de temiz ve düzgündü. Fiyat Urmiye gibi 20 bin tümendi. 17 Dolar dolayında.

Odaya geçip yarım saat kadar uzandıktan sonra, elimi yüzümü yıkayıp bir kahvaltı yaptım. Aslında yorgun ve uykusuzdum. Ama yeni bir şehre gelmenin heyecanı ve merakı daha baskın geliyor. Çıkıp şehri görmek istiyordum.

Merkezde tarihi yapılar

Kendimle bir pazarlık edip yorgun bedenimi yine kandırdım. “Zaten Sabaha kadar otobüste oturdun, çık dolaş biraz, açılırsın... Öğleden sonra da gel yat. Şimdi serinlikte gez, günün sıcak saatlerinde dinlen” dedim.

Kirmanşah merkezindeki tarihi şehir, bakımsız ve harabe bir görüntü sergiliyordu. Binalar oldukça yıpranmış, yollar, sokaklar dar ve bakımsızdı. Fakat bu yıkık dökük sokaklarda sık sık, sanat ve estetik harikası yapılarla karşılaştıkça, kumlara karışmış bir inci bulmuş gibi oluyordu insan.

Kirmanşah Çarşısı

Bunlardan anladığım kadarıyla eski kentin tarihi dokusunun bozulmaması için bu bölge koruma altına alınmıştı. Çünkü girişte gördüğüm kadarıyla Kirmanşah'ın yeni yerleşimleri

oldukça modern ve bakımlıydı.

Azadi meydanından 300-400 metre kadar gidince pazara geldim. Pazar Urmiye'ninkinin yarısı kadardı. Fakat yolun üst tarafında bir bu kadar daha varmış. Biraz da oralarda dolandım. Yukarıda kuyumcular çoktu.

Bu kapalı çarşılar zaten genelde birbirine benziyordu. Yüzlerce dükkan kemerli kubbeli geçitlerle birbirine bağlanıyor ve burada akla gelebilecek her tür esnaf ve mal bulunuyordu.

Bir mescidin iç süslemeleri

Pazardan çıkıp biraz ilerleyince, eski bir caminin önüne geldim. Tekiye Muavin-ül Mülk mescidi dediler. Müze gibi 400 tümen giriş ücreti vardı. Bu mescidi, eski bir camii yıkıntısının yerine 1904 de Hüseyin Han yaptırmış.

Mescide genişçe ve zeminden aşağıda kalan bir avludan giriliyor. Tekrar bir avludan sonra da camiye giriliyor. Buraya Hüseyini denilmiş yaptırandan dolayı. Çıkışta tekrar geniş bir avlu var. Bu avlunun sağındaki bölümlere Zeynebiye, solundaki bölümlere Abbasiye deniliyor.

Burada bir asker Türkçe biliyordu. Ona çevrede gezilebilecek yerleri ve Kirmanşah Müzesini sordum. O da mescit görevlisine sordu. Görevli “Buraya uzak değil” dedi ve Kirmanşah Müzesine giden yolun krokisini çizip elime verdi.

Müzedeki ilk çağ insanının temsili resmi

Krokiye göre müzeyi kolayca buldum. Giriş ücreti burada da 400 Tü- mendî; (50 kuruş gibi) fakat müzede hemen hiçbir şey yoktu desem yeridir. Taş devrine ait birkaç tane araç ve resim... Gerisi eski yazılı muhtemelen İslami döneme ait yazılar ve büyükçe bir mescit.

Bu durum beni çok düşündürdü. Kirmanşah gibi tarihin yoğun yaşandığı bir şehirde, Burdur Müzesinin dörtte biri kadar bile eser yoktu.

Müzedeki kafatası kalıntılarında çeneler çok farklı

Hele hiç heykel yok. Gerçi çok zengin bir müze olmasına karşın heykel Tebriz’de de yoktu. Doğrusu kafam karıştı. Bir anda, acaba put sayarak, günah diye heykelleri yok mu ettiler, endişesine kapıldım.

Urmiye’de tatil olduğu için müzeyi görememiştim. Onun için Urmiye Müzesi hakkında bir fikre sahip değilim. Ama burada tam bir hayal kırıklığı yaşadım.

Kirmanşah’ta açık pazar

Mzeden çıktığımda saat 11.00’e geliyor ve ayaklarım geri geri gidiyordu. Uykusuzluktan sersem gibiydim. Beynim uyuşuyordu. Onun için otele gidip dinlenmek istiyordum. Fakat yanımda para da kalmamıştı, parayı da bozdurup öyle gideyim dedim.

Bank Melli’de yarım saat kuyrukta bekledikten sonra, 100 Euro’ya 150 bin tümen verdiler. İran’da Euro daha geçerli diyen gezgine bir kez daha kızdım. Oysa Dolar ve TL her yerde aynı değerdaydı.

Banka görevlisine “Olmaz” dedim. Çünkü Tebriz’de 50 Euro’ya 82 bin almıştım. Adam “Serbest piyasada verirler” diye bir sarrafın adresini yazıp verdi. Gidip o sarfı buldum. Sarraf aynı 100 Euro’ya 164 bin tümen verince parayı bozdurdum.

Yarıma doğru otele geldiğimde, merdivenleri zorlukla çıkıp odaya giderek hemen uzandım. Yarım saat yatakta Farsça sözcüklere baktıktan sonra uyumuşum. Saat 14.00’de uyandım. Domates, biber, salatalık, karpuz v.s. ile bir yemek yiyip otelde çayımı da içtikten sonra tekrar dışarı çıktım.

Planım bugün öğleden sonra dolmuş taksilerle Bisütun’a gitmekti. Yarın da Tak-ı Bostan ile şehrin yeni bölümlerinde dolaşıp öğleden sonra Hemedan’a gidecektim.

Azadi meydanına indim. Dolmuş taksi ile Bisütun 2000 Tümeni. Yaklaşık 30 km yol için çok sayılmazdı. Meydan Azadi’den şehir dışına çıkarken, şehrin yeni bölümlerinde, tarihi bölümün aksine, modern yapılar, geniş düzgün yollar ve orman gibi devasa ağaçlı park ve bulvarlar vardı.

Şehrin çıkışında ovalar bozkır bitkileriyle kaplıydı. Otlar sararmış, ekinler kısmen ermiş olsa da ovada hala yeşilin tonları egemendi. Fakat bu sararmaya yüz tutmuş, solgun yeşilliklerdi. Ovanın ortalarından geçen bir çay olmalı ki, çayın kenarındaki daha koyu ve daha canlı incecik yeşil bir şerit, ovayı ortasından ikiye ayırıyordu.

Kirmanşah'da park gibi bulvarlar

Şehrin çıkışında solda devasa Bisütun dağı vardı. Yol dağa yaklaştıkça ova sağa kaydı. Dağ değil de sanki getirilip oraya oturtulmuş tek parça bir kütle ve tam bir taş çölüydü bu. Eteklerinde solmuş kurumuş bozkır bitkileri dağa varınca sonlanıyor. Ve sanki dağda hiç canlı izi yok gibi görünüyordu.

Yolun sağında, arada bir bağlar bahçeler giriyor solgun tabloya ve bozkır bazen yeşille karışarak, bazen yarışarak uzayıp gidiyor. Bazı yerlerdeyse ova sonsuz bir boşluk halini alıyordu.

Yol otoban, taksi son sürat gidiyor. Fakat hiçbir gösterge çalışmadığından hızı anlamak olanaksız... Göstergelerin hepsi de sıfırı gösteriyor.

Ova sonsuz bir boşluk gibi

Ovaya girişte sağda yol boyunca sık sık devasa fabrikalar vardı. Çünkü Kirmanşah İran'ın önemli sanayi şehirlerinden biri. Akşam Urmiye'den gelirken karşılaştığım Azeri gençlerden bazıları, Kirmanşah'a iş aramaya gidiyoruz demişti.

Bisütun'a doğru yol dağa yaklaştıkça, ova da iyice sağa çekildi ve ovanın ortasında büyük bir akarsu belirdi. Akarsuyun sulama alanlarında daha gür ve canlı yeşillikler sarı ve solgun tabloda odak noktası haline geldi.

Soldaki devasa kütle inip çıksa ve birçok dağa, tepeye ayrılrsa da, bir bütün olarak çoğu yerde 90 derecelik dik ve sarp görüntülerle uzanıp giderken Şoför göbekten sola dönerek "Bisütun" dedi.

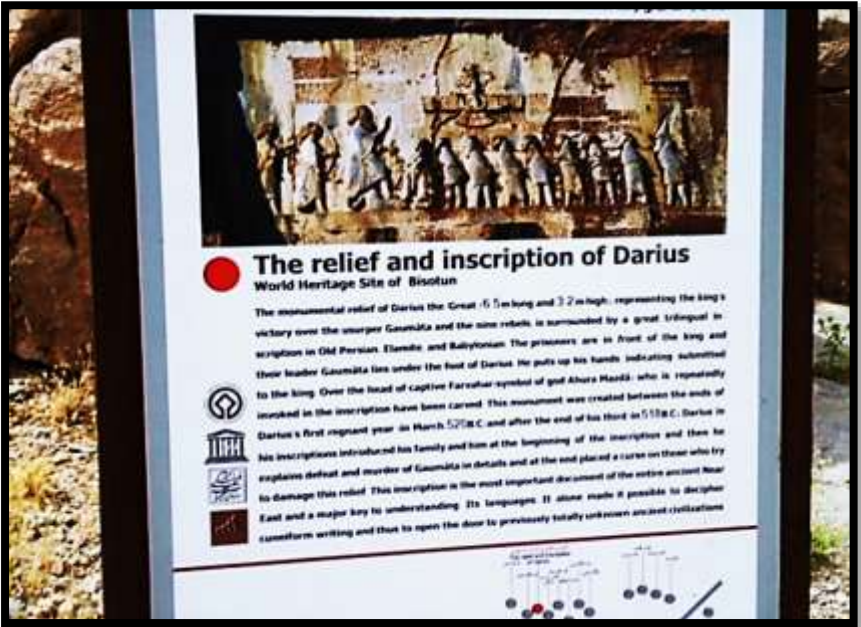

Yazıtların olduğu yerde Bisütun dağının görünüşü

BİSÜTUN

Bisütun yazıtları ovanın ortasına oturtulmuş devasa bir kitleyi andıran ve yol boyunca solumuzda kalan Bisütun dağının eteğinde bir yerdeydi. Burada Pers ve dünya tarihi açısından çok önemli sayılan yazıtlar ve kabartmalar vardı.

Bu yazıtlar MÖ 549-486 yılları arasında yaşamış olan Pers Kralı Büyük Dara (Darius) tarafından yazdırılmış. MÖ 522 yılından 486 yılına dek 36 sene hükümdarlık yapan Dara, Büyük Kurus'tan sonraki, en büyük Pers hükümdarıdır. Kurus devleti kurup imparatorluk haline getirmiş, Dara da bunun kurallarını koyarak örgütlenmesini sağlamıştır diyebiliriz.

Kabartma ve altında bilgilendirme levhası

Bu kitabelerde, eski İran ve Dara'nın fetihlerinden söz edilmektedir. Büyük bir kayaya 68 metre yükseklikte kazınmış olan yazıt ve tablo biçimli kabartmalarda, 2500 yıl öncesinin İran gelenekleri, giyim tarzları, silahları ve dinsel inançları hakkında da bilgi elde edilebilmektedir.

Dara komutanları ve esirlerin bulunduğu bir kabartmada, uzun boyu ve heybeti ile hemen fark edilmektedir. Dara burada, ülkesinde çıkan 19 ayaklanmayı bastırdıktan sonra ülkede egemenliği nasıl sağladığını ve başka ülkelerde yaptığı fetihleri, başarıları ve yönetime dair bildirilerini bu kayalara kazıtmış. Çünkü burası Babil, Hemedan ve Pers bölgesini birbirine bağlayan askeri ve sivil ticaret yollarının geçtiği stratejik bir bölge.

Herkül kabartması

Bisütun'a girişte yerden üç beş metre yüksekliğindeki bir kayaya oyulmuş yarı oturur yarı yatar vaziyette bir Herkül heykeli var. Gürzü ve oklarıyla gösterilen heykelin arkasında eski Yunan Alfabetesiyle yazılmış bir yazıt var. Heykelin MÖ 153 yılında Eşkani hükümdarı I. Mihrdad zamanında yapıldığı belirtilmektedir.

Belki sanat ve estetik değeri yüksek olabilir ve hatta tarihi değeri tartışılmaz, ama boyut olarak normal sıradan bir insan kadar. Hani güç kuvvet ve büyüklük abidesi olan, yarı tanrı birisine göre, heykelin küçüklüğü bende biraz hayal kırıklığı yarattı diyebilirim.

Kapı gibi oyularak düzlenmiş yüzeyde yazılar

Biraz ötesinde Pers Tapınağı olarak adlandırılan bir mağara sonrada kocaman dağın yüzünde düzlenmiş büyük bir

kapı gibi yazıların bulunduğu sütun var. Daha ileride dağın eteğinde düzlenmiş, çok daha büyük bir sütun daha var; ama bunun yazıları sanki silinmiş gibi aşağıdan fark edilmiyor.

Bisutun'a çıkarken nefes nefese kaldım. Dağın dibindeki döküntü üzerinde 20-30 metre kadar dik bir çıkış vardı. Belki biraz da hızlı çıkmam yordu beni. İnışte mucur ayağımın altından kaydı, kış üstü düştüm. Bileğim sıyrıldı.

Ne işin var bu yaşta buralarda gibi kısa süreli ve etkisiz bir soru işareti gelip geçtiyse de kafamda, arkamdaki ova manzarası soruyu hemen sildi. "Gezinlik, araştırma yapmak kolay iş değil. Merak ediyorsan katlanacaksın. Bak şu manzaraya. Geçici küçük bir acı mı tercihin, yoksa hayatın boyunca kafandan silinmeyecek şu güzelim manzara mı?"

Ovanın Bisütun'dan görünüşü

Bunlar eşsiz tarihi değerler, ama asıl dağın doğal durumu ve ovanın buradan görünümü çok daha muazzam manzaralar oluşturuyor. Bisütun'un dibine çıkıp da dönüp ovaya bakınca, önce hemen altınızda kalan parklar ve onların bir kilometre kadar sağında kalan hanlar dikkati çekiyor.

Önde yıkık Sasani Kervansarayı ve sağda Safavi Kervansarayı sağlam

Bu kervansaraylardan Bisütun tarafındaki birincisi yıkılmış. Yalnızca restorasyonla ayağa kaldırılmış mescit gibi bir bölümü var. Fakat ikinci kervansaray dimdik ayakta duruyor.

Bisütun'un önündeki parklar da çok güzel. Aslında burası, devasa çınarlar, halı gibi çimenler ve estetik açıdan özenli bir

peyzaj çalışmasının ürünü bitki ve çiçeklerin süslediği güzel bir park ve piknik alanı var.

Bistn'un önündeki park

Fakat güzel bir piknik alanı olmanın da ötesinde bu park, aynı zamanda bir açık hava müzesi gibi... Buradan çıkarılmış bazı tarihi eserler, parkın değişik bölümlerine dengeli biçimde dağıtılarak sergilenmekte. Oldukça estetik bir peyzaj çalışmasının ürünü olan bu parkta, havuzlar, kanallar vasıtasıyla, yeşil ve çiçeğin uyumu, su ile tamamlanmış sanki.

BİSÜTUN YAZITLARININ ÖNEMİ

Elamca, Babilce ve Farsça üç dilde yazılan Bisütun yazıtları, dünya kültür ve uygarlığında çivi yazısının çözülmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Tabii ki bu hiç de kolay olmamıştır. 17. Yüzyıl ortalarından 19. Yüzyıl ortalarına kadar süren pek çok bilim adamının çalışmaları sonucunda gerçekleştirilmiştir.

Önce 1674'te Chardin adlı bir Fransız Bisütun kitabesini kopyalayarak Avrupa'ya getirdi. 1765'te Carsten Niebuhr, yazıtta kullanılan şekillerin (çivi yazılarının) tamamının aynı olmadığı ve bunun üç farklı metin olduğunu fark etti ve 1765'te Bisütun'a gelerek çıkardığı doğru ve net kopyalarda üç ayrı metni yayınladı.

Bisütun'un önünde Safavi Kervansarayı

Bu kopyalar üzerinde çalışan O. G. Tychsen Pers Çivi Yazısındaki yatay çivilerin kelimeleri ayırmak için kullanıldığını fark etti. Çünkü Pers Çivi Yazısında çiviler yatay, dikey, eğik ve köşeli olmak üzere dört şekilde kullanılıyordu.

1802’de Friedrich Münter, Bisütun kitabesinin Ahamenit Krallarına ait olduğunu, üç ayrı dilde üç ayrı metnin aynı zamanda üç ayrı dil yapısı içerdiğini ileri sürerek, birinci metnin alfabetik, ikincinin hece sistemi ve üçüncüsünün ise kelime yazısıyla yazıldığını belirtti.

Bisütun’da Ferhat Terası: (Ferhat bu kayaları Şirin için düzleştirmiş)

Çivi yazısının çözümü için bir anahtar harf veya sözcük arayışları devam ederken, Münter yazıtların çözümünde çok

büyük bir önem taşıyan anahtar sözcükleri “Kral” ve “Krallar kralı” sözcüklerini de doğru olarak bulduktan sonra, Alman Bilimci G. F. Grotefend 1802 yılında Avesta diliyle benzerliklerinden de faydalanarak Persçe metnin çözümünü başarmıştır.

Bundan sonra da pek çok bilim adamının çalışmaları sonucunda Elamca ve Babilce metinler de çözülerek, Mezopotamya ve İran uygarlıklarına ait, belgelere dayalı ayrıntılı bilgilere ulaşıldı. İşte Bisütun bu bilgi ve belgelere kaynaklık etmiş, çok önemli yazıtların bulunduğu tarihi bir yer.

TAK-I BOSTAN

Bisütun'u iki saatte gezdim. Çıkarken danışmadaki görevliden bir İran Haritası istedim. Bedeli 2000 tümendi. Fakat haritadaki yerlerin isimleri Farsça olduğu için, Latin Alfabetiyle yazayım diye haritayı açtım ve bir yanlışlık olmasın diye de danışmadaki görevliye doğrulatyordum.

Benim tahminen gösterdiğim her yeri doğruladı. Ben Sus-ter ve Buşehr'in tahmini yerini gösterdiğimde ise o başka yerde aradı. Sonra gösterdiğim bölgede bulunca hayretle yüzüme baktı ve sen Fars alfabesini bilmiyorsan bunların yerini nasıl bu kadar doğru gösterebiliyorsun diye haritadan para almadı.

Bisütun dağının Kirmanşah tarafında Tak-ı Bostan

Dönüşte dolmuş taksinin iki müşterisi vardı. Biri önde öteki arka koltuktaydı. Ben taksiye giderken bir de kadın bindi. Ben arka koltukta kadının yanına oturmakta tereddüde düşünce taksici geç otur işareti yaptı.

Doğrusu şaşkına döndüm. İran'da kadınların sokağa çıkamadığı masalının doğru olmadığını geldiğim andan beri görüyordum ama belediye otobüsünde bile haremlik selamlık vaziyette otururken, yalnız başına yolculuk yapabileceği, hele de tanımadığı yabancı erkeklerle aynı taksiye binebileceğini hiç düşünemiyordum. Bu kadarı Türkiye'de bile olmaz diye düşündüm. Çünkü Türkiye'de olsa en azından kadın ön koltuğa yalnız binerdi diye düşündüm.

Tak-ı Bostan'da büyük ve küçük taklar

Taksi 1000 tümene Şehir merkezine getirecekti. Fakat baktım ki, saat 18.00, akşama daha üç saat var. Taksiciye "Beni Tak-ı Bostan'a bırak" dedim. Zaten yolunun  st y d , fark almadan oraya bıraktı.

Tak-ı Bostan veya Tak-ı Bestan Kirmanşah'ın kuzey doğusunda Şehrin hemen çıkışında Sasani kabartmalarıyla ünlü bir köy. Burada MS 3 ve 7.Yüzyıllar arasında Sasaniler tarafından dağın i i oyularak yapılmış, eyvan biçiminde iki tane tak var. Bunlardan büyük Tak'ın iŐlemelerinde el ele tutuŐup halka oluŐturmuŐ iki melek figürü ile Hüsrev Pervez'i at üstünde gösteren bir kabartma var.

Hüsrev Pervez'i at üstünde gösteren Büyük Tak

Melekler kayanın düzlenmiş dıŐ bölümünde kalıyor. Eyvan

gibi oyularak tak haline getirilen iç yüzeyde ise üstte II. Hüsrev Perviz'in taç giyme töreni gösteriliyor. Törende Hüsrev Pervezin solunda Ahuramazda sağına Anahita bulunmaktadır. Tablonun alt bölümündeyse, II. Hüsrev atının üstünde görülmektedir. Bu da krallığı tanrılardan aldığı ya da onların onayını aldığı anlamına gelmektedir.

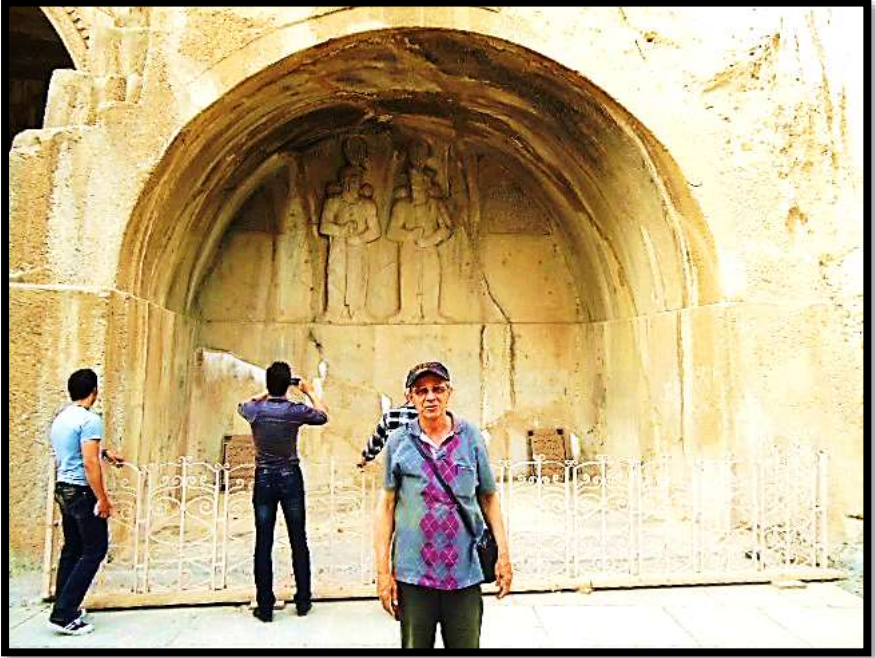
Büyük eyvanın yan duvarlarında da çeşitli tasvirler var. Bu tasvirlerden birisinde Hüsrev Pervez yaban domuzu avında gösterilmektedir.

Küçük takın işlemlerinde ise III. Şapur dönemine ait görüntüler var. Eyvanların duvarlarında Sasani krallarıyla ilgili alçak kabartmalar da var.

Ayrıca pehlevi dilinde yazılmış iki yazıt da var. Altta İngilizce çevirisi bulunan yazıtların üstündeki yazı Arapça gibi görünüyor. Türkiye’de ve dünyada insanlar İran’ın Arap alfabesini kullandığını sandığı için, ben de İran’a geldiğimde bu yazıların Arap alfabesi olduğunu sanmıştım. Hani İslami Dönemde tüm Müslümanlar, Selçuklu ve Osmanlı dahil hep Arapça kullandığı için İran’ın aynı geleneği sürdürdüğünü sanıyordum.

Oysa bu alfabe, Arap Alfabesine benzese de aslında eski İran Kültürünün bir parçası olan Fars Alfabesidir. Ve bu alfabe de MÖ 5. Yüzyıla kadar uzanıyor.

Küçük Tak

Küçük Takda Sasani döneminin bu en zarif ve en iyi biçimde korunmuş yapıtlarında II. Ardeşir ve III. Şapur’un taç

giyme törenleri temsil edilmektedir. II. Ardeşir'in tahta çıkışını canlandıran kabartmada Tanrı Ahuramazda saltanat tacını krala armağan ederken, yanlarında başı hareli Mitra görülmektedir.

III. Şapur'un töreniyle ilgili kabartma ise insan eliyle eyvan biçiminde oyulmuş bir mağarada yer alıyor. Yine büyük eyvanın yan duvarlarında hükümdarın av sahneleri ve aralarında hükümdarın da bulunduğu bir grup atlı temsil edilmiş. Hükümdarın üstünde örme zırhtan bir giysi, yüzünde de demirden bir maske bulunmakta.

II. Ardeşir'in taç giyme töreni (Solda Mitra, sağda Ahuramazda

İşte bu devasa bir kütle halindeki taş çölünün Kirmanşah'a bakan eteklerinde, ya da zemine inip düzleştiği yerde, çöle inat yeşilin kudurduğu, kabına sığmayıp her yerden fışkırdığı bir cen-

net Tak-ı Bostan. Ve ot bitmez taş çölünün dibinde büyük su kaynakları, parklar ve her yerde akan sular. Yaşı binleri aşmış çınarlar, piknik alanlarıyla cıvılcıvılcı bir yer.

Ve işte bu büyük iki su kaynağın ortasında, dağın içine doğru oyulmuş yapılmış takların önünde tarihi eserlerin sergilendiği açık hava müzesi gibi geniş bir alan var.

Bahçenin her tarafında yüzlerce tarihi eser var

Hani sabah müzede doğru dürüst eser bulamamaktan şaşkına dönmüştüm ya, burada da bu eser bolluğundan şaşkına döndüm. Hani bu eserlerin üçte birini müzeye koysalar, çok zengin bir müze olur diye düşündüm.

Buradaki yüzlerce esrin fotoğraflarını çektim. Hediyelik

eşya olarak yapılmış tarihi şahsiyetlerin heykelciklerini inceledim. Sonra da parkın piknik alanlarını da dolaştım. Park gür yeşil ağaçlar, rengarenk çiçekler ve süs bitkileriyle donatılmış cennetten bir köşe gibiydi.

Ve insanlar parkın değişik köşelerine dağılmış, piknik yaparken gayette mutlu, umutlu ve iyimser bir tablo sergiliyordu.

Tak-I Bostan Parkından bir görünüş

Parkta biraz daha dolaştıktan sonra otele döndüm. Öylesine çok yorulmuştum ki, gördüklerimi yazacak durumda değildim. Hatta doğru dürüst yemek bile yemeden yatağa uzandım.

YEZD

İSFAHANDAN YEZDE

Not: Kirmanşah'tan Hemedan'a ve oradan da İsfahan'a geldim. Fakat Tebriz gibi, Hemedan ve İsfahan'ı da ayrı birer kitap halinde yayınladığım için burada bu kentlerle ilgili yazılarıma yer vermiyorum.

14.06.2011 Salı günü sabah saat 09.00'da İsfahan'dan yola çıkıp, saat 14.00'te Yezd'e geldim. Beş saatlik yolculuk ücreti beş bin tümen ve otobüste 20-25 yolcu var. Yani yarısı boştu. Doğrusu hayret ediyorum, bu arabalar nasıl para kazanıyor.

İsfahan'dan Yezd'e yol

Hani benzin ucuz, ama bedava bile olsa sonuçta beş saatlik yola yüz dolar gibi bir para nedir ki? Algısı, vergisi, iki şoför bir yardımcısının maaşları, parçası bakımı vs giderlerini nasıl karşılar bilemiyorum. Türkiye’de bırakın koca otobüsü bir taksi dahi bu fiyata, değil beş saatlik yol, bir saatlik yola bile gitmez.

Ayrıca yolda meyve suyu, kek ve bisküvi türünden oluşan bir yiyecek paketi de veriyorlar. Otobüsler de öyle çoğu İran gezi sitelerinde sözü edildiği gibi eski falan değil. Genellikle son model Scania veya Volvo olup çok rahat otobüsler.

Yezd yakınlarına kadar, yol boyunca büyük ve önemli sayılabilecek bir yerleşme yoktu. İlk karşılaştığımız orta boy bir kent olarak Naein’den sonra, çölleşme daha çok farkedilmeye başladı.

Çölleşmenin başlaması

İsfahan'dan itibaren iki saat kadar, normal ekili dikili alanlar ve çoğunlukla yeşilin hakim olduğu ovaların içinden geçtik. Fakat sonraki üç saat boyunca da görüş alanımıza hep sarı, turuncu arası soluk renkler hakimdi.

Artık ağır ağır ekim dikim alanları kayboluyordu. Birkaç yerde dağlar birbirine yaklaşarak boğazlar oluştursa da, genellikle sonu görünmeyen ovaların içinde ilerliyorduk. Tabiata tek renk hakimdi. Sarı ve tonları...

Yol üzerinde ilginç bir yerleşim

Kuru tabiat ve ekilmeyen boş toprakların rengi koyu bir sarıydı. Aslında toprakta kurumuş dikenli çöl bitkileri, seyrek de olsa görülüyordu, ama bu orasının çöl olmasını önlemeye yetmiyordu.

Yezd yakınlarında ilk büyük yerleşme olarak Ardakan çıktı karşımıza. Burası bayağı büyükçe bir kentti. Ve Ardakan ile Yezd arasında, solumuzda hep sanayi tesisleri vardı.

Levhalarda Metbot olarak gösterilen bölge çok büyük bir sanayi alanı olup, Ardakan'dan Yezd'e kadar kilometrelerce devam etti. Sanki Ardakan Yezd ile birleşik veya onun sanayi bölgesi gibiydi. Nitekim sanayi bölgesinin bitiminde de Yezd'e girdik.

Binlerce kilometre
Yol kat edip de
Sonsuz, sınırsız bir merakla
Geldim işte Yezd'e...
Kavuşmak için
2600 yıl öncesinde
Zerdüşt'e.

Elinde asası
Omzunda uzun kıvı saçları
Geziyordu Zerdüşt
Rüzgâr kulelerinin üstünde.
Yezd ise uysal ve uryan
Nazlı bir gelin
Teslim olmuş çöle.

Yezd çok büyük bir alana yayılmış... Her taraf dümdüz... Çölün rengiyle, kentin rengi aynı olduğundan, dikkatle bakmazsanız, ikisini birbirinden ayırmak zordu. Çünkü evler de çöl toprağının renginde tuğla ile yapılmış veya o toprağın çamuru ile sıvanmış.

Pek yüksek bina yok. Genelde evler iki katlı. Anladığım

kadarıyla insanlar serinliği de, sıcaklığı da toprakta arıyordu. Hava ise çabuk ve çok ısındığı gibi, çabuk ve çok soğuduğundan, insanlar toprağa yakın olmak istiyor galiba, diye düşündüm.

Ana caddeler, bulvarlar, ağaçlandırıldığı için, sarı bir kağıdın üstünde yeşil çizgilerle bir şehir planı çizilmiş gibi görünüyor. Yollarda trafik çok az. Ana yolların dışında hiç yaşam yok gibi. Bütün dükkanlar ve iş yerleri kapalı. Kaldırımlar bomboş.

İki katlı evler ve kaldırım ağaçlaması

Bir şey soracak olsanız koca kentte bir adama veya açık bir iş yerine rastlamak zor. Hani hayvanlar kış uykusuna yatar ya, sanki burada da insanlar yaz uykusuna yatmış gibi. Bu yüzden uzak olmasına rağmen, otogardan otele rahat ve çabuk geldik.

OTEL: Taksicinin getirdiği ilk otelde yatak ücreti 5000 bin tñmendi. Ama burası bir misafirhane olduğu için odayı kapatınca altı yatak ücreti 30 bin tñmen ödemek gerekiyordu.

Hani Tebriz'deki gibi, tanımadığım altı kişiyle kalayım, onlardan İran'da yaşama dair bir şeyler öğreneyim desem, bunların dilini de bilmediğim için birlikte kalmaktan bir fayda sağlayamayacaktım. Ayrıca Misafirhanelerin duş ve tuvaleti de müşterek oluyordu.

Tredeshinl Otelin salonu (Tavanda gölgelik bez)

Bu yüzden başka bir otele gittik. Orada da oda ücreti 30 bindi, ama duşu tuvaleti ve gerekli her şeyi vardı. Beni otogardan getiren taksiciyle 4 bin tñmene anlaşmıştık, ama ikinci otele getirdiği için altı bin tñmen aldı.

Aslında bu rakamlar Türkiye'ye göre hiç de önemli olmayan rakamlardı. Fakat beş saatlik yolu beş bine gel, şehir içinde 15-20 dakika için taksiye altı bin ver, doğrusu bu garibime gidiyordu.

Tredeşinıl Otel ilginç bir yapıydı. Zaten Yezd'de şu ana dek dışından gördüğüm kadarıyla, hemen tüm yapılar olağandan farklı bir görünüm sergiliyordu. Şimdi bu farklı yapılardan birisinin içini görünce farklılık doğal gelmeye başladı.

Otelin arkada ikinci salonu

Otelin resepsiyondan sonra büyük bir avlusu vardı. Burası restoran olarak kullanılıyor. Duvarlarında nişler, pencereler, sahne gibi derin girintiler vardı. Ve bunlar belli bir uyum içinde sıralanırken, boya ve süslemeleriyle, içerdeki eşyalar arasında da bir uyum sağlanmaya çalışılmış. Fakat tavanı yok. Aslında açık

avlu tipindeki yapının üstüne gölgelik bir bez veya branda gibi bir şey çekilmiş.

Fakat bu avlunun sonunda aynı genişlikte ikinci bir avluya geçiliyordu. Otel odaları da bu ikinci avlunun kenarındaydı. Fakat oda kapılarının yüksekliği 160 santimetre olduğundan sık sık kafamı vuruyorum.

İki katlı odanın yukarıdaki yatağı

Odalar duvarları nişli, tavanları kubbeli ve iki katlı ilginç yapıları. Alt, bodrum kat daha serindi. Tek kişilik bir yatak ile duş ve tuvalet bodrumdaydı. Yukarıdaki odanın yatağı ise çift kişilikti. Yukarısında klimaya ihtiyaç duyulurken, alt kat klimasız yatılabilecek serinlikteydi.

Hatta bu yüzden önce altta yatmayı bile düşünmüştüm. Ama üstteki yatak geniş ve burası daha havadardı. Ayrıca aşağıdaki odanın devamı duş ve tuvaletti. Onun için yukarıda yatmaya karar verdim.

Aşağıda tek kişilik yatağı olan oda

Avlular yüksek olduğu halde odaların basık olmasına bir anlam veremedim. Aslında odalar basık da değil ama kapılar çok alçaktı. Resepsiyondaki görevliye kapıların alçak olduğunu, başımı vurduğumu anlatmaya çalıştım, anlattıklarından “kadim” sözcüğünden başkasını anlamadım. Ama bu da yeterliydi. Çünkü burası kadim, yani tarihi bir yapı olduğundan, yapının orijinal durumuna uymak zorunda olduklarını anladım.

ÇÖL ÇİÇEĞİ YA DA ÇÖLÜN GÜLÜ YEZD

Yezd, 73. 467 kilometrekare alanıyla İran'ın büyük eyaletlerinden biri olup aynı zamanda bu eyaletin merkezi olan şehrin adıdır. Eyalet toprakları oldukça büyük olmasına karşın toplam eyalet nüfusu bir milyon kadardır. Ve bu nüfusun yarıdan fazlası (550.000'i) Yezd merkezinde yaşamaktadır.

Yezd'de bir ara sokak

Adını Sasani Kralı I. Yezdgerd'den alan (Yezdan Gerd) Yezd Kenti MÖ 700 yılından beri yerleşime sahne olmuştur. Çöllerle çevrili olmasından dolayı Moğol ve Timur istilalarını hafif atlatmıştır.

Fakat çölün içinde olmasına rağmen, tarihi İpek Yolunun

en önemli duraklarından birini oluşturduğu için, tüm olumsuz iklim koşulları, işgal ve yıkımlara rağmen, tarih boyunca varlığını ve gelişmesini sürdürmüş bir şehirdir.

642 yılında İslam ordularının işgaline uğrayarak, İslamiyet'i kabul etmesine ve büyük çoğunluğun Şii Caferi inancına sahip Farslar olmasına rağmen, İran'da Zerdüştlüğün de azınlık olarak yaşatıldığı bir şehirdir.

Çöl

Zagros Dağlarının doğu uzantılarının, engebelerini kaybedip düzleşmeye başladığı Orta İran'daki Yezd Eyaletinin, ortalama yüksekliği de 900 metrenin altına düştüğünden, sıcaklık ve kuraklık, dağlık bölgeye göre çok artmaktadır.

Kuzeyinden Kevir ölü, Doğusundan Lut ölü ile çevrili olması da burada gerçek anlamda bir çöl ikliminin oluşumunu sağlamıştır. Bu yüzden yıllık yağış miktarı 5-10 santimetreyi geçmemektedir. Gece ve gündüz sıcaklıkları arasındaki fark da oldukça yüksektir.

Bu yüzden kentte yaşam, genellikle sabah serinliği ile akşam vakitleri ve geceye kaydırılmaktadır. Gündüz saat 11.00 ile 17.00 arası şehirde hayat adeta rölantiye alınmaktadır.

Her yere boz toprak rengi hakim

İsfahan gibi yeşillikler içinde yüzen bir şehirden Yezd gibi çölün içinde kaybolmuş bir şehre gelmek elbette ki çok şaşırtıcı bir durumdu. Fakat ben epeyce hazırlıklı olduğum için çok şaşırmadım ve hatta beklentilerimden daha iyi buldum diyebilirim.

Beni asıl şaşırtan şey, şehrin boş görüntüsüydü. Öğleyn saat 14.00 sıralarında otogardan şehir merkezine girdiğimizde şehir sanki düşman işgalinde terkedilmiş bir yerleşim gibiydi. Sokaklar bomboş ve dükkânların kepenkleri kapalıydı.

Saat 14.00, meydan ve sokaklar bomboş

Yollarda çok az sayıda araba vardı. Taksici önce bir misafirhane gösterdikten sonra, şehir merkezinde temiz ve ucuz, isteğime uygun Emir Çakmak Camisinin sağ tarafında bir otele getirdi. Otel, fiyatına ve İran koşullarına göre fena değildi. Bu yüzden hemen odaya geçip bir saat kadar uzandıktan sonra resepsiyona geldim. Gezi listemi görevliye gösterip, kent haritası üzerinde işaretledikten sonra, gezimi hemen başlatmak için dışarı çıktım.

EMİR ÇAKMAK MESCİDİ

Yezd gezime hemen otelin önünde bulunan Emir Çakmak Mescidinden başladım. Mescidin önünde oldukça büyük ve muhteşem bir giriş kapısı var. Kapının önündeki meydanda, camiye doğru uzanan havuzlar ve heykeller var. Caminin bu muhteşem görünüşüne karşın gerisinde cami falan yok. Geri planda cami yüzlerce iş yerine çevrilmiş bir çarşı gibi. Tamamı iş yeri.

Emir Çakmak Camii

Caminin taç kapısının girişinde sola doğru çıkan merdivenlerden yukarı çıkınca kendimi caminin çatısında buldum. Buradan Yezd'i izleyip fotoğraflarını çektim. Yezd buradan çok güzel görünüyordu, ama önden bakınca muhteşem bir görüntü oluşturan Emir Çakmak Camisi'nin arkadan görünüşü tam bir

hayal kırıklığıydı diyebilirim.

Yani öndeki muhteşem görüntü, meğer bir duvardan ibaretmiş. Bir de bu iş yerlerinin damı var ki, burası da ayrı bir görüntü yansıtıyor. Dama çıkıp baktığınızda, büyük bir alanda, oldukça fazla miktarda kubbeler ve havalandırma (rüzgâr) kuleleri var.

Öndeki muhteşem görüntünün arkası

Muhtemelen yapıldığı yıllarda bu geniş tavanın altında çok büyük namaz kılma bölümleri vardı mutlaka. Fakat şimdi bu alan yüzden fazla dükkana dönüştürülerek bir işhanı haline getirilmiş. Belki küçük bir bölümünde de cami işlevi devam etmektedir.

Fakat arkası ve gerçek işlevi ne olursa olsun, cepheden görüntüsü çok muhteşem olup bu görüntü Yezd'in sembolü haline

gelmiş. Yani Yezd denilince insanın beyninde ilk canlanan görüntüler, Emir Çakmak Camisinin yan yana ve üst üste dizilmiş eyvan biçimli kemerleri, rüzgar kuleleri, Cuma Mescidi'nin minareleri ve Zerdüşt Ateşgedesi oluyor.

Havalandırma sistemleri

Camiyi 14. Yüzyıl sonlarında, Timur'un komutanlarından Emir Çakmak ve eşi Bibi Fatma Hatun'un yaptırdığını söylediler. Zaten tarihçiler Timur'un da Moğollar gibi, önceden yakıp yıktığı kentleri sonradan onararak çok sayıda yeni eserler bıraktığını söylemektedir.

Caminin önünde büyük bir meydan var. Ama burası daha çok yolların ve beton kaplı alanların ön plana çıktığı bir alan. İşte bu görüntüyü yumuşatmak için yapılan havuz ve heykeller

gerçekten bu işlevini yerine getiriyor.

Caminin önündeki meydanda havuz ve heykeller

Yani Emir Çakmak Camisi'nin muhteşem görüntüsünü karşınıza aldığınızda, solda çatısındaki rüzgar kuleleriyle oldukça ilginç görünümlü evler ve meydandaki havuzun içinde raks eden müzisyenler, dikkatinizi buralara çekiyor ve meydanın kuruluşunu fark etmiyorsunuz.

Ayrıca caminin sağ ön tarafında yer alan çok ilginç bir araç da var. Önce neyi temsil ediyor, hangi amaçla yapılmış ve ne işe yarıyor gibi pek çok soru takıldı kafama, ama sorabilecek kimse yoktu. Sanki şehir bomboştı.

Yukarıdaki fotoğrafta da görüldüğü gibi koca meydanda tek insan yoktu. Olsa da Türkçe bilenini bulmak çok zordu. Çünkü İsfahan gibi Yazd de Fars bölgesiydi.

Nakhl aracı

Akşam otelde karşılaştığım Türkçe bilen Hemedanlı bir öğrenciden aldığım bilgiye göre, Emir Çakmak Camisi'nin önündeki bu kocaman ahşap yapı Nakhl aracıymış ve Hz. Hüseyin'in tabutunu temsil ediyormuş. 7-8 metre yüksekliğindeki bu ahşap yapı "Taziye" olarak adlandırılan yas törenlerinde kullanılıyormuş.

Üçüncü İmam olan Hz. Hüseyin'in muharrem ayının 10. Günü Kerbela'da şehit edilmesinin yası, her yılın aynı gününde

yinelenirken bu araç kullanılıyormuş.

“Nasıl kullanılıyor” dedim. Uzun uzun anlattı. Özetlemek gerekirse bu araç, İmam Hüseyin’in tabutunu temsil ediyormuş. Muharrem ayının 10. Günü araç çıkarılıp süsleniyormuş.

Fakat bu sıradan bir süsleme değil, Kerbela’da o gün yaşanan olayın yası, protestosu ve duygularını dile getirecek biçimde siyah örtüler, hançer, kama, kılıç gibi silahların yanı sıra, gelin telinden meyvelere ve ipek peçetelere dek pek çok şey süslemede kullanılıyormuş.

Yapılan törende ağıtlar yakılıp ağlaşarak, İmam Hüseyin’in acısı paylaşılırken, Nakhl aracı meydanda üç tur dolaştırıldıktan sonra yerine konulunca tören bitiyor ve gelecek sene Muharrem ayının 10’una dek araç yerinde kalıyormuş.

CAMİİ KEBİR (CUMA MESCİDİ)

Emir Çakmak Meydanı'ndan sağa dönerek Cuma Mescidi'ne gitmek için yürüyordum. Solumda İmamzade Fazıl Mescidi belirdi. Girip gezdim. Fazla büyük değildi; fakat halen kullanılan bir mescit idi. İçerde namaz kılan da yatıp uyuyanlar da vardı. Ortada İmamzade Fazıl'ın mezarı vardı.

Cami küçük olmasına karşın oldukça güzel ve göz alıcı bir süslemeye sahipti. Ayrıca bunun giriş kapısının yanında da (sağda) bir Nakhl aracı vardı.

İmamzade Fazıl Mescidi ve sağda Nakhl aracı

Cuma Mescidi'ne gitmek için, Emir Çakmak Meydanı'ndan sağa dönmem ve saat kulesinden sonra da, sola dönmem gerek-

tiğini söylemişlerdi.

Onun için İmamzade Fazıl Mescidi'nden çıkıp yola doğruca devam edince sağımda kale gibi bir yapı gördüm. Etrafını dolaştım. Sanki stadyum gibi bir şeydi ama içini göremedim.

Kale görünümlü yapı

Fakat yapı kerpiç ve çamur sıvasıyla tam da Yezd'e özgü bir görünüm sergilemekteydi. Daha doğrusu burada bütün yapılar aynı toprakla sıvanmış gibi, tek renk olarak görünüyordu. Bu yüzden, ender olarak kırmızı bir çatı veya asfaltın siyah rengi dışında her yer çölün sarı turuncu arası rengine boyanmış gibiydi.

Buradan yer yer ara sokaklara girdim. Bir iki katı geçmeyen aynı renk ve aynı yapı tekniğinde binalar, daracık ve bomboş ara sokaklar boyunca dizilip gidiyordu. Buradan tekrar ana caddeye

çıkıp biraz ilerleyince saat kulesine geldim.

Saat kulesi

Kule çevresi gibi, merkezi bir yerde bile kimsecikler yoktu. Buralarda biraz dolaşıp çevreden fotoğraflar çektikten sonra, Cuma Mescidi'ne gitmek için ilerden sola döndüm.

Bu caddede de 20-25 dakika kadar yürüdükten sonra, Cuma Mescidi'ne geldim, fakat kapalıydı. Ne yapabilirim, nereye gidebilirim diye düşünürken, yan tarafta bir kütüphane olduğunu fark ettim. Hemen oraya gittim. Kütüphane bilgisayarlarla donatılmış, serin, temiz ve modern eşyalarıyla çok güzel bir çalışma ve dinlenme ortamı yaratıyordu.

Görevli bir şeyler sordu. Ben ne dediğini anlamadım. Fakat

Türk ve turist sözcüklerinden sonra beni içeri aldı.

Cuma Mescidi'nin minareleri ve yüksek giriş kapısı

İçerde üniversite öğrencileri ders çalışıyordu. Ben de notlarımı alıp dinlenebilirim, fotoğraf makinesinin hafızasını boşaltırım diye düşündüm. Görevliye işaretle durumu anlatınca bana bir bilgisayar gösterdi. Orada hafıza kartını flaş belleğe aktardım.

Maillerime de bakayım dedim, ama filtre ne mynet, ne de hotma- il'i açmadı. Gazeteler de filtreye takılınca kenthaber.com'u tıkladım açıldı. Oradan hem Türkiye ve dünya haberlerini ve hem de köşemde yayınlanan son yazılarımı okudum. Ama hala saat 17.00'ye gelmemişti.

Şeyh Rüknettin Cami ve Türbesi

Yakınlarda gezilip görülecek bir yer olup olmadığını, yarı İngilizce yarı Farsça sordum. En çok kullanılan kelimelerden oluşan 100-150 sözcüklü bir Farsça sözlük oluşturmıştım. Yetmediği yerde İngilizceyi devreye sokarak meramımı anlatmakta fazla zorlanmıyordum. İşin zor tarafı sorumu yanıtlayanın ne dediğini anlayabilmektir.

Neyse ki, yakında Şeyh Rüknettin Camii ve Türbesi olduğunu anladım. Sokak aralarında ilerleyerek ve “Şeyh Rüknettin” diye sorarak camiyi buldum.

Eski ve orijinal bir yapı olup içerde restorasyon çalışması

yapılıyordu. Türbede Şeyh Rüknettin'in mezarı da diğerleri gibi demir kafes içinde yeşil bir görünüm sergiliyordu.

Cuma Camisi'nin avlusu

Akşama doğru Şeyh Rüknettin'den dönüp Cuma Mescidi'ne tekrar geldiğimde, mescit artık ziyarete açılmıştı. Mescidin çok yüksek olan iki minaresinin arasında, çok yüksek ve görkemli bir girişi vardı. Yüksekliği 48 metreyi bulan bu minareler, İran'ın en yüksek minareleriymiş.

Buradan girilen avlunun etrafında külliyesi ve solda namaz kılma bölümü yer alıyor. Estetik açıdan çok güzel olan cami, restorasyon çalışmalarına rağmen halen kullanılıyordu.

Yanlarda bulunan büyük namaz kılma alanları da kapalı.

Caminin büyük bir bölümünde restorasyon çalışması devam ediyor. Caminin serin yerlerinde öğrenciler ders çalışıyor. Yan tarafındaki kütüphanesi ise bilgisayarlarla donatılmış durumda.

Kapalı bölüm

1365 yılında Büveyhoğulları döneminde yapılan caminin, önceden bir ataşgede olduğu söylendi. Gerek girişteki çok yüksek taç kapısı ve gerekse minareleri çok güzel mavi çinilerle kaplanmış.

Bahçesinde bir Qanat da bulunan caminin içinde de mavi çinilerin inanılmaz güzellikteki ahengi ve mihrabın estetiği gerçekten görülmeye değer.

İran'ın bu en yüksek minarelerinin bekar kadınlarla erkekler arasında bir tanışma vesilesi olduğu da anlatıldı. Cuma

günü bekar kadınlar çarşaflarına bir asma kilit takıp kilidin anahtarını, minareden aşağıya atıyormuş. Aşağıda anahtarları bulan erkekler, elindeki anahtar hangi kadının çarşafındaki kilidi açarsa, o kadına tatlı ısmarlayarak tanışıyormuş. Ve bu tanışmalar çoğu zaman evlilikle sonuçlanıyormuş.

Yezd'in dar ara sokaklarından birisi

Cuma Mescidini gezdikten sonra otele yürüyerek geldim. Ana caddeler normal genişlikte olmasına karşın ara sokaklar dardı. Hatta bazı yerlerde binaların arasında bir tünel biçimini alıyordu. Ayrıca bir adada bulunan bütün binalar aralıksız birbirine bağlanarak gidiyordu.

YEZD SOKAKLARINDA

Sabah otelde kahvaltüyı 8.00 de yaptım. Bu otel, Isfahanda kaldığım otel kadar lüks olmasa da, kahvaltıları daha zengindi. Çünkü kahvaltıda domates, salatalık ve karpuz da vardı fazladan. Fakat İsfahan'daki otelin bina ve eşyasıyla bunları kıyaslamak olanaksızdı. Orada her şey çok lükstü.

Kahvaltıdan sonra otelden çıkıp da sokağı kalabalık görünce biraz şaşırdım. Çünkü dün hep boş sokaklarda dolaşmışım. Dükkanların da neredeyse yarıya yakını açıktı ve kadınlar sokakları işgal etmişti. Sokakta erkekler akşam olduğu gibi yine kadınlardan daha azdı.

Sabah sokaklarda kadınlar

İlginçtir yanında erkek olan kadın da yok gibi. Genellikle

kadınlar bir başına, çocuklarıyla veya bir komşusu ya da arkadaşıyla kadın kadına sokaklarda alışveriş yapıyor. Özellikle günlük sebze, meyve et vs. ihtiyaçlarını görüyorlardı.

Yani kadınların baskı ve esaret altında olduğunu düşündüğümüz İran'da, örtünme ve benzeri bazı dayatmalar dışında, oldukça özgür ve rahat oldukları görünüyordu.

Molla İsmail Camisi'nin girişi

Etrafı gözleyerek, yol boyunca ilerlerken önce Molla İsmail Camii çıktı karşıma. Anayoldan ateşgedeye gitmeye çalışırken, solda 25-30 metre genişlik ve 150-200 metre derinlikte, önü cami ile kapalı bir koridor gördüm. İki yanında kemerli dükkanlar bulunan yol, büyük bir camide bitiyordu.

Girip bakayım dedim. Caminin girişi yolu tamamen kapa-

tıyordu. Burada cami tarafından önu kesilen yol, iki yana ayrılarak, pazarın kapalı kemerli dükkanlarının içinde, kapalı çarşı olarak devam ediyordu.

Bu yol kısmı dolgu olmalı ki, cami avlusu yoldan bir iki metre kadar aşağıdaydı. Anıtsal giriş kapısının büyük ahşap kapıları orijinal gibi geldi bana. Bu muhteşem kapıdan büyük bir avluya giriliyor.

Caminin orijinal ahşap kapıları

Bu avludan da ortadaki kapalı bölüme geçiliyor. Bunun yanlarında kapalı namaz kılma bölümleri var. Buradan sonraki ikinci avlu daha büyük. Karşıda tekrar görkemli bir eyvan var. Yanlarda kemerli bölümler, eyvanlar, odalar...

Bir yandan da avluda hummalı bir çalışma var. Sanıyorum namaz kılarken gölge oluşturması için, avlunun üstünü branda gibi bir şeylerle kapatmaya çalışıyorlar.

Camiyi gezip dolaştıktan sonra tekrar yola çıktım. Hedefim ateşgede. Fakat Ateşgede gerçekten uzaktaymış. Oteldekiler “Çok uzaktır, maşına (arabaya) bin” demişlerdi de ben, “Yürüyeceğim” demiştim.

Yürürken önüme çıkan bir meydan

Fakat arabayla gelmediğime de pişman değilim. Çünkü taksiye binsem Yezd'in sokaklarında yeterince yürümemiş ve kenti doğru dürüst tanımamış olacaktım.

Ayrıca bu yürüyüş sırasında rastlayıp gezmiş olduğum, İmamzade Cafer'in o muazzam güzellikteki camisini göremeyecektim. Yezd'i yaşamadan içinden geçip geçmiş gibi olacaktım.

Hatta bu yürüyüş sırasında görmeyi çok istediğim yerlerden birisi olan Yezd Müzesi de çıktı karşıma. Fakat ne yazık ki, saat 11.00'de kapanıyormuş; yetişemedim. Caddeden Müze Binasını ve bahçesini seyretmekle yetinmek zorunda kaldım.

Gür ağaçlı güzel bir bulvar

Müze büyük ve muhteşem görünümlü, bütün kapıları kapa-

lı, tarihi bir binaydı. D n Cuma Camisi'ni ziyaretimde olduğu gibi, buranın da saat 17.00 de açılacağı aklıma geldiyse de, bekçi sadece sabahları açıldığını söyledi. Oysa ben yarın sabah  iraz'a gitmek zorundaydım. Ve aslında buradaki tablet müzesini görmeyi çok istiyordum. Fakat maalesef olmadı.

Buradan yola devam ederek büyük bir kav ağa geldim. Ortada bir meydan vardı. Meydan çevresinde ağaçlar ve bitkiler, sanki bulvar kenarların-akilere göre daha gür bir ye ile b r nm  t .

Kar ıya geçip yoluma devam ettim. Bu şekilde bulvarlarda ve bazen ara sokaklara girerek üç saatlik bir dola madan sonra saat 11.30'da ate gedeye varabildim.

İMAMZADE CAFER SADİKİ MESCİDİ

Sabah otelden ateşgedeye gitmek için çıkmıştım yola. Yezd sokaklarında gezinerek giderim diye düşünüyordum. Bu arada önceden gezmeyi planlamadığım halde önüme çıkan büyük ve önemli tarihi yapıları da gezmeden geçemiyordum. Biraz önce Molla İsmail Camisi gibi, şimdi de önüme İmamzade Cafer Sadıki Camii çıktı.

İmam Cafer Sadık (Resim alıntısıdır)

Bilindiği gibi İmam Cafer Sadıkî, Şia'da çok önem verilen 12 imamın altıncısıdır. Beşinci İmam Muhammet Bakır'ın oğlu olup, 699 yılında Medine'de doğmuş ve 766'da zehirlenerek yine Medine'de öldürülmüştür. İmam Cafer baba tarafından Hz. Ali'nin torununun torunu, ana tarafından ise Hz. Ebu Bekir'in torununun torunudur.

Dönem olarak, Emevi saltanatının sonu ile Abbasi saltanatının başında İmamlık yaptığı için ikisiyle de uğraşmak zorunda kalmıştır. Sünni İmam-ı Hanefi'ye bile hocalık yaptığı söylenen Cafer Sadık, Caferilik tarikatının da kurucusudur.

Caminin içinden bir görünüş

İran'da 12 İmamın soyundan gelen yakınlarına imamzade deniliyor ve hangi imamın soyundan geliyorsa, onun adıyla anılıyor. Burada da bu imamzade, İmam Cafer'in nesidir, öğrenemedim. Fakat Cafer'in Şia'daki bu öneminden olmalı ki, mescidi de çok büyük ve çok görkemli bir mescitti. Hatta İran'da şu ana dek gördüğüm mescitlerin en büyük ve en muhteşemi diyebilirim.

Duvarlar tavan ve hemen her yerde, muazzam bir cam işçiliği var. Aynalar üçgen, dörtgen, çokgen öylesine parçalara bölünmüş ve bunlar yan yana getirilirken öylesine güzel motifler ve kabartmalar oluşturulmuş ki, doğrusu hayran olmamak olanaksız.

Caminin çok büyük kapalı ve açık bölümleri var

Ayrıca her yerin ayna olması ve devasa avizelerden yayılan ışığın aynalarda yansımaları, göz kamaştırıcı bir güzellik ve uhrevi bir ortam yaratarak, insana güneş, aydınlık ve cennet gibi kavramları anımsatıyor.

Ayrıca burası yine şu ana kadar gördüğüm mescitler içinde kapalı alanı en geniş olanı. Hani önceki gezdiğim şehirlerde sözünü ettiğim 10 bin kişilik, 20 bin kişilik mescitlerde alanın büyük bir bölümü açık avlular şeklindeydi. İmamzade Cafer Sadık

Mescidi'nde ise çok büyük bir kapalı alandan başka, birbiriyle bağlantılı başka kapalı alanlar da var.

İmamzadenin Mezarı

İçerde büyük ve yüksekçe çevrilmiş bir alanda güzel bir mezar var. İçine de çok miktarda para atılmış. Karşısında daha küçük ve alçak bir mezar, yan tarafta ise büyük ve yüksek, etrafı açık, portreli bir mezar daha var. Bunlar da İmamzadenin yakınları olmalı.

İmamzade Cafer Mescidi'nin, fark ettiğim başka bir özelliği ise, namaz kılmak için bizzat kullanılan kapalı alanlarının çok geniş olması demiştim.

Çünkü Türkiye'deki camilerle karşılaştırdığım zaman, İran camilerinin bizdekilerden en büyük farkı açık alanlarının çok geniş

olması. Türkiye’deki camilerin ise kapalı alanları daha geniştir.

Oysa burada İmamzade Cafer Camii kapalı alanlarının genişliği nedeniyle Türkiye camilerini andırsa da, süslemelerindeki cam işçiliği ve geniş avlularıyla yine de Türkiye’dekilerden farklıydı. Çünkü Türkiye camilerinin süslemelerinde, seramik ve çinçilik ön plandadır.

Caminin avlusu

Bir de sabah olmasından mı nedense, caminin çok fazla ziyaretçisi vardı. Özellikle kadınlar bölümü çok kalabalıktı. Ziyaretçilerin kimi namaz kılıyor, kimi sohbet ediyor, kimi yatmış uyuyor, bazı gençlerde bu serin ve derin uhrevi ortamda ders çalışıyordu.

İmamzade Cafer Mescidi'nin hemen yakınındaki bir yıkıntı Yezd evlerinin iç yapısı hakkında fikir veriyordu. Evin eyvan biçimindeki odaları dikkatimi çekti. Evde keskin düz çizgilere rastlanmazken, kalın kerpiç duvarlar ve kubbeli tavanlarda yuvarlak görüntüler egemendi.

ATEŞGEDE

“Halbuki sizin erdeminiz yalnız uzun yaşamak ve acınacak bir rahata kavuşmak içindir.

Ben nehir kıyısında bir parmaklığım. Tutunabilen bana tutunsun. Ama ben sizin topal değneğiniz değilim.

Böyle buyurdu Zerdüşt.” NIETZSCHE

Müzenin önünden yine doğruca (müstakim) yola devam ederek önüme gelen meydanı da geçtikten sonra, biraz daha yürüyünce Ateşgedeye geldim. Ta Türkiye’den beri hayalini kurarak geldiğim ateşgede, küçük bir bahçede küçük bir bina idi.

Yezd Ateşgedesi

Önünde büyük bir havuz ve ön cephenin üst ortasında büyükçe bir Kuş Adam sembolü var. Kuş Adam'ın bir elinde, Zerdüştlükte sadakat anlamına gelen yüzük olup öbür elinin saygı ifade etmekte olduğunu söylediler.

Kanatlarındaki üç sıra tüy ise Zerdüştlüğü'nün temel öğretisi sayılan düşüncede, sözde ve davranışta saf olmayı (iyi düşünce, iyi söz, iyi işi) ifade etmekteymiş.

Gişede bilet satan Zerdüşt görevliye, Zerdüştlükte ibadet biçimini, İslam'da namaz benzetmesiyle anlattım. Burada ibadet ediliş edilmediğini ve ibadet biçimini öğrenmek istiyordum; fakat anlaşılamadık. Ama İslam, namaz deyince güneşin karşısına geçerek ellerini dua eder gibi açıp güneşe baktı.

Bundan ibadetin dışarıda ve güneşe karşı yapıldığını anladıysam da, ateşgedelerde ateşe karşı yapıldığını da öğrendim.

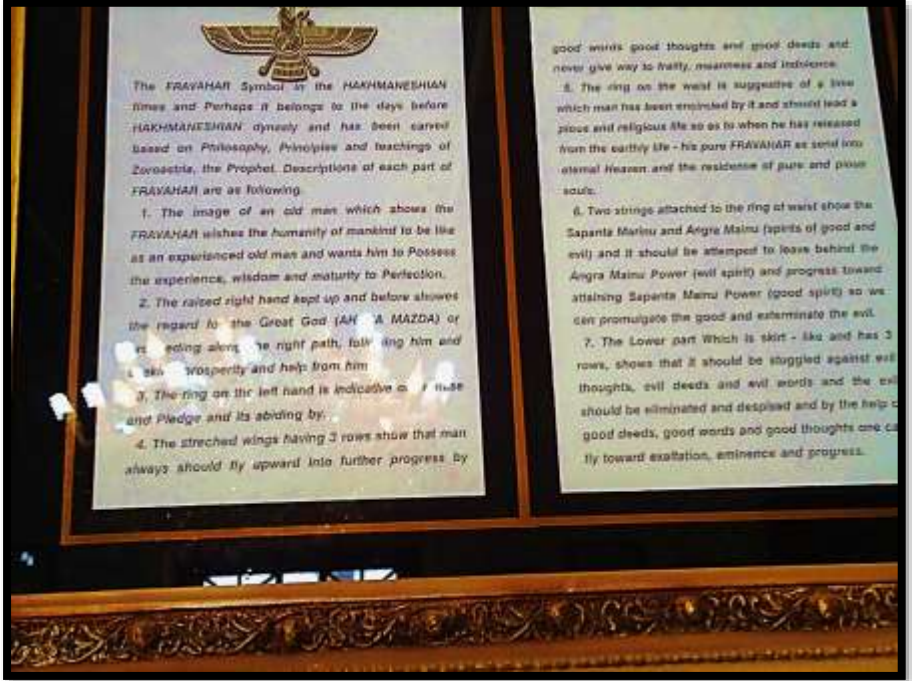
Ateşgedeye girince içerde bir turist kafilesi vardı. Onların rehberine ne istediğimi İngilizce anlattım. O bunlardaki ibadet sistemini şöyle özetledi. İbadetin daha ziyade Tanrı Ahuramazda'yı temsil ettiği için dışarıda güneşe karşı olduğunu söyledi.

Bu yüzden Müslümanlar gibi her gün ibadet için ateşgedeye gelmelerine gerek olmadığını, ateşgedede yapılan ayinlerde ise ateşin karşısında dua edip toplanan Zerdüştlerle Mobet denilen rahiplerin Avesta'dan parçalar okuduğunu ve cemaatin bunu dinleyerek amin dediğini anlattı.

Ateşgedenin 50-60 metrekare kadar bir salonu var. Salonun girişte tam karşısına gelen fırının içine benzer bir bölümde ateş yanıyor. Fakat hiç sönmeden 470 yıldır yandığı söylenen ateş, eskiden olduğu gibi odunla (badem ve kayısı dallarıyla) yakılan bir ateş değil. Anlaşılan ateş de çağa uygun hale getirilmiş. Bir

odunun içinden geçirilmiş bir gaz borusundan çıkmak ateşi gibi bir ateş sürekli yanyor.

Ateşin tam önünde Mobet için bir yer var. Bunun iki tarafında da kalın Avesta Kitapları'nın (Zerdüştlerin kutsal kitabı) Farsça ve İngilizce yazılmış nüshaları var.

Ateşgededeki Avesta kitabı

Bilindiği gibi ateşgedeler, Zerdüştlük dininin mabetleri, ibadet yerleridir. Zerdüştlükte Tanrı Ahuramazda'nın en belirgin özellikleri ışık, aydınlık ve temizliktir. Bu yüzden dünyanın ısı, ışık ve aydınlık kaynağı olan Güneş, Tanrı Ahuramazda'yı da temsil eder. İbadet için Güneş kibleidir.

Kapalı alanlarda, yani Ateşgedelerde ise Tanrı Ahuramada ateş ile temsil edilir. Ateş, ışık ve aydınlığı temsil ettiği kadar temizliği de temsil eder. Çünkü ateş her şeyi tertemiz eder. Belki ölülerin yakılması da bu yüzdendir.

Zerdüştlükteki bu geleneklere bakarak çoğu kimse, Zerdüştlerin ateşe taptığını zanneder. Oysa onlar gökteki tanrı Ahuramazda'ya taparlar. Ahuramazda'nın, tek tanrılı dinlerdeki tanrı anlayışından pek bir farkı yoktur. Ateş ve güneş, Ahuramazda'nın sembolleridir. Çünkü Ahuramazda, ışığın, aydınlığın, bilgeliğin, temizliğin, iyilik ve doğruluğun sembolüdür.

Ateşin yandığı bölüm

Bu ateşgededeki ateş 470 yıldır hiç sönmeden yanıyormuş. Gerçi önceleri başka bir ateşgedede yanarken 1940 yılında buraya

getirilmiş. Duvarlarında Zerdüşt'ün büyük boy temsili resmi ve Avesta'dan alınmış kutsal metinler çerçevelenip asılmış.

Ben bunları oturup ateşin önünde yazarken görevli gelip bir şeyler söyledi. Ben anlamayınca da yanıma gelip kapıyı gösterdi. Ben yine ağırdan alınca bu kez saatini gösterdi. Meğer burası da 12.00'de kapanıyormuş.

Ateşgedeyi gezip çıktıktan sonra dışarıda sokaklar tenhalaşmış ve dükkanlar kapanıyordu. Anlaşılan çöl, Yezd'i yine esir alıyordu. Zaten Yezd çölün kolları arasındaydı. Her ne kadar sabahları ve akşamları çöle galebe çalsa da her an için çölün kuşatması altındaydı. Hızla tenhalaşmakta olan sokakta, Dakhme'ye gitmek için bir taksi aramaya başladım.

DAKHME (SESSİZLİK KULELERİ):

Ey Maddi Dünyanın Yaratıcısı, Sen, Kutsal Biri! Ey Ahura Mazda, ölünün vücudunu nereye götüreceğiz, nereye koyacağız?

Ahura Mazda (şöyle) cevapladı: "Ey Kutsal Zarathustra! (Zerdüşt) Onlar, ceset yiyici köpeklerin ve kuşların her zaman bulunduğunu bildikleri en yüksek tepelere (bırakacaklar)."

"Mazda Tapıcıları cesedi; ceset yiyici köpeklerin ve kuşların (oradan) aldıkları kemikleri suya ve ağaçlara taşımalarını engellemek için, saçından ve ayaklarından demir ile taşla ya da kurşun ile sıkıca tutturacaklar." **Avesta'dan alıntı**

Dakhme: Zerdüştlük dininde yırtıcı hayvanların yemesi için, ölülerin bırakıldığı yüksek yerlere verilen isimdir.

Yırtıcı hayvanlara bırakılan bir ceset (Resim alıntıdır)

Başlangıçta belki dağların başında kayaların üstü veya doğal olarak yükseklerdeki çevrili alanlar bu amaçla kullanılmış olabilir. Ama tarihsel süreç içinde buralar düzenlenerek kulelere dönüştürülmüş.

Çünkü Zerdüştlükte ölülerin toprağı kirlettiğine inanılmaktadır. Bu yüzden ölüyü toprağı gömmek yerine, toprağı kirletmesin diye, yırtıcı kuşların yemesi için, yüksek tepelerde yapılan kulelere bırakmak dinin gereğı olup ölüler buraya bırakılıyor ve kemikleri de kulenin ortasındaki çukurda toplanıyordu.

Kulede ölülerin konulduğu alan ve ortada kemik çukuru.

Bırakılıyordu diyorum, çünkü 1960'lardan itibaren İran'da bu sistem yasaklanmış olup artık Zerdüştlük de ölülerini toprağı

gömüyorlar. Fakat yakın zamanlara kadar da bu kuleler kullanılmış. Hatta belki de Hindistan ve Pakistan'daki Zerdüştler arasında hala kullananlar olabilir.

Dakhme'nin şehir dışında ve uzakta olduğunu biliyordum. Otelci "Merkeze 15-20 kilometredir" demişti. Bu yüzden, Ateşgedeyi gezip çıktıktan sonra, taksi beklemek için bulvarın karşısına geçerek, önce bir ağaç gölgesine sığındım. Çünkü sıcaklık 45 dereceden az değildi.

İlk gelen taksi 2500 tümen istedi. Fiyat normaldi ve beklemeye tahammülüm yoktu. "Tamam" dedim.

Önde terk edilmiş yapılar ve arkada sessizlik kuleleri

Beni kulelerin bulunduğu yerin gerisinde büyük bahçe gibi

çevrili bir alana getirdi. Buradan karşı tepelerde sessizlik kuleleri görünüyordu. Fakat etrafta boş iki tane tur otobüsünden başka hiçbir şey görünmüyordu.

Otobüslerin arasından geçerek, yüksek duvarların şekline uydurulmuş giriş kapısından ağaçsız kuru bahçeye girdim. Saat 13.00 çölün nefesi alev alev, Yezd'in üstüne geliyor; sürekli su içmek istiyordum. Fakat ne yazık ki hergün yanında su taşıyan insan, bu gün yanıma hiçbirşey almamıştı.

Oysa her gün, birkaç kiraz, bir-iki kayısı veya bir salatalık, mutlaka el çantasının bir köşesinde bulunurdu. Ama bugün Ateşgededen otele döneceğimi düşündüğüm için su dahi almamıştım. Çünkü Yezd sokaklarında sık aralıklarla su içmek için, musluklar vardı. Oralardan içerim diye düşünmüştüm.

Şimdi gün ortası çölde susuz, tepe tırmanmak önce ürkütücü gibi gelse de, aşağıdaki terk edilmiş yapıları inceleyerek biraz zaman geçirdikten sonra tırmanışa geçtim.

Tur otobüsünün son yolcuları da tepeden iniyor ve sessizlik kulelerinde bir başıma ve tam bir sessizliğe gömülüydüm.

Tırmanış için kendimi motive etmeye çalışıyorum. Aslında önce sağda alçak olan tepeyi gözüme kestirmiştim. Fakat ikisinin arasına gelince yüksek tepenin arkasına dolaşırsam, yolumun tatlı bir eğimle yukarı çıkacağını düşündüm. Nasıl olsa ikisi de aynı amaçla yapılmış benzer kuleler, birisini görsem yeter, diyordum.

Tırmanışta susuzluk ve baygınlık hislerini durup dinlenerek ve kendi kendime gaz vererek geçiştirdikten sonra, tepeye çıktıkça hafif bir esinti başladı. Zaten sıcaklık çok yüksek olsa da, hava kuru olduğundan öyle fazla rahatsız edici değildi. Bir kere

buradaki 45 derece sıcaklık, Antalya veya Karadeniz'in nemli 28 derecesinden çok daha rahattı. Çünkü en azından boğucu değil ve yapış yapış, ter olayı yok.

Tırmandığım Kule

Kulenin tek bir girişı vardı ve nerede ise boyum kadar yükseklikte idi; tırmanıp çıktım. Kulenin içinde geniş ve daire biçimli ölülerin konulduğu bir düzlük ve ortasında yine daire biçimli büyük bir çukur vardı. Etrafı da, bir insan yüksekliğinde duvardı.

Yezd ayaklarımın altında, çöl ile aynı renkte ve ben buralarda tek başıyaydım. Geldiğim zaman tur otobüsünün yolcuları vardı dağda; fakat ben çıkarken onlar otobüse gidiyorlardı. Sonradan da başka kimse gelmedi.

Kuleden Yazd'ın görünüşü ve çöl ile uyumu

Şimdi burada çok önemli bir sorunun yanıtlanması gerek. Zerdüştlere ölümlerini kartallara, akbabalara sunduğu sessizlik kulesinde, bir başına ne işin var? Bu soru, şunun için çok önemli ki, bizde hiç sanat eğitimi almamış kesimler bir yana, üniversite mezunlarının çoğunluğu bile, bu tür öğren yerlerine “Taş üstünde taş” zihniyeti ile bakarlar.

Çünkü gerçek budur. Eğer siz o harabeyi, o nesneyi ve o yeri, insana olaylara, zamana ve mekana göre beyninizde canlandıramıyorsanız gerçekten de o, taş üstünde taş ve bu tür yerlerin hepsi de birbirine benzer.

Yani “Türkiye’de hiç böyle bir kule yokmuydu da binlerce

kilometre yol kat edip buraya geldin” diyebilirsiniz.”Türkiye’de sütun, yazıt, kaya kabartması yok muydu da buralarda dolaşıyor-sun “ diyebilirsiniz.

Fakat nasıl ki şu anda dünyanın her yerinde farklı şeyler yaşıyorsa ve geçmişte de farklı şeyler yaşandıysa, hayal gücünüzü birazcık kullanabilseniz, her yerin farkını fark edebilirsiniz diye düşünüyorum.

Örneğin 2500 yıl önce yılan sokmasından ölmüş bir genç kadının, yaşlı bir ermişin ya da savaşta aldığı yaralardan ölen bir askerin bu kuleye konulduğunu ve akbabalara yem olmak için beklediklerini, hayal edebilirsiniz.

Kuleden Yezd’in görünüşü

Farz edelim ki, vakit şafak sökmek üzere ve kimi yırtıcı

kuşlar av- lanmak için havalanmak üzeredir. Bu sırada siz rahibin yardımcısı olarak gözetleme deliğindeki gözcüsünüz ve bu gün kulede tek bir ölü var. Tek bir kadın... Genç bir kadın... Kuşların gelmesini bekliyorsunuz.

Sabahın serin sessizliğinde çıt yok, nefesinizi duyuyorsunuz. Gökten bir akbaba süzülerek gelip önce kule duvarına konuyor, yemini inceliyor. Ve sıçrayıp kadının göbeğinin üzerine konuyor. Gagasını kadının göğüslerine sürterek temizledikten sonra tüm gücüyle kadının sağ gözüne saplıyor.

Birkaç hareketten sonra, kadının sağ gözü akbabanın ağzında, o keyifle yiyor. Ve siz, büyük bir sevinçle yerinizden fırlayıp Zerdüşt rahibe müjdeyi veriyorsunuz. "Sağ göz, sağ göz " diye.

Rahibin odasında karısının ölümüne üzgün, kendinden geçmiş kocası, bir anda nara atarak sıçırıyor, rahibe sarılıyor, sanki karısı dirilip geri gelmiş gibi seviniyor.

"Biliyordum... Biliyordum o günahsızdı... Ahuramazda onu cennetine kabul etti " diye bağırıyor. Oysa Akbaba önce sol gözünü yeseydi üzgün koca kahrolacaktı.

Şimdi olaya böyle bir canlandırma ile baktığınız zaman beyninizde 2500 yıl gerileri canlandırmaya çalıştığınızda sessizlik kulelerine, "Taş üstünde taş" diyebilir misiniz? Ben, sessizlik kulesinde bunları düşündüğüm için, değil binlerce kilometre yolun yorgunluğu, şu andaki sıcak, susuzluk ve halsizliğimi bile unutturdu da "Öbür kuleye de mi çıksam" diyorum. Fakat "66 yaşındasın, 40-45 derece sıcakta suyun yok, bırak macerayı" diyorum. Maceraperest tarafı ruhumun, aklımın sözünü dinliyor. Öbür kuleye çıkmadan, bu kuleden fotoğraflarını çekiyorum.

Kuleden karşıdaki kulenin görünüşü

Kulelere çıkarken, aşağıdaki terk edilmiş binalardan söz etmiştim. şimdi tekrar oraya indim. Gerçekten çok ilginç ve karmaşık yapılar. Bunlar Yezd'in ya da çöl bölgelerinin ev tiplerinin ortak özellikleri olmalı diye düşünüyorum. Çünkü şu ana dek burada gördüğüm evler ve kaldığı otel odası dahil, hepsi de kubbeli ve eyvanlı. Yapılarda düz ve keskin hatlar yok.

Ortada dairesel veya silindirik yüksek bir kubbenin bulunduğı genişçe merkezi mekan, yanlarda eyvanlar ile bu merkez çevresinde daha küçük kubbeli, girift ve karmaşık planlı odalar şekline dönüşüyor.

Ortak  zellikleri kubbeler, eyvanlar ve i  içe geçmiş girift yapıları olmaları. Bunlardan birisinin planını çıkarmaya çalıştım,

çok zor ve zaman alıcı bularak vazgeçtim.

Terk edilmiş bir yapı

Ortada büyük mekan ve aynı zamanda kubbeli olduğu için yüksek havadar... Bu kare biçimli ve 50-60 metrekare büyüklüğündeki mekanın bir tarafında iki açık eyvan, bir tarafında, bir açık bir kapalı eyvan ve bunların karşılarında da aynı eyvanların benzerleri var. Eyvanlar en az 3x4 metre ebadında.

Bu arada eyvanların arkasından ya da yanlarından çıkan kapılar yanyana dizilmiş daha küçük odalara açılıyor. Ve odalar yine yan kapılar ile birbirine bağlanıyordu. Bu küçük odalar dahil tüm mekanlar kubbeliydi; düz bir tavan göremedim.

Sıvaların döküldüğü yerlerde, çöl toprağından yapılmış

kerpiç duvarlar oldukça kalın ve sağlam bir görüntü sergiliyordu. Sıvalar da çöl toprağının çamuruyla yapıldığından yapılar çöl ile tam bir uyum içindeydi.

Yine bu terkedilmiş evlerin yanındaki bir sarnıla, bir tahıl ambarı (silo veya su sarnıcı da olabilir) ok ilginçti. Tahıl ambarı, toprağın içine oyulmuş derin silindirik bir yapı. Ve üstünde yüksekçe, koniye yakın bir kubbesi var.

En önemlisi ise iki yanındaki rüzgâr kuleleriydi. Bu kuleler, o sıcakta çok serin bir ortam ve havalandırma sağlıyor. Kulenin dibinde silonun girişine küçük bir pencere açılmış. Ben buradan girip siloya üstten ve kuleye alttan baktım. Oturduğum yer yayla gibi esiyordu. Anlaşılan bu sistem tahılı veya suyu hem serin tutuyor ve hem de havalanmasını sağlarken, temas ettiğİ havayı da soğutuyordu.

DEVLETABAT BAG

Sessizlik kulelerinden sonra, Yezd'de görmeyi planladığım tek bir yer kalmıştı, o da Devlet Abat Bağ (Bagh'e Devlet Abad) idi. Kuleden indiğimde önce otele gidip bir yemek yedikten sonra bir saat kadar dinlenmeyi düşünmüştüm.

Fakat saat 14.30'du ve hiç açlık hissetmiyordum. "Devletabat'ı da görüp otele öyle gideyim" dedim. Otelde saat 18.00'e dek gördüklerimi yazar dinlenirim; altıda da sokağa çıkarım, diye düşündüm. Bu yüzden Yezd'in en büyük Rüzgar kulesini (Bardgiri) görmek için, bir taksi ile Devlet Abat Bağına gittim.

Yolda taksici benimle konuşmak istiyor, fakat Türkçe ve İngilizce bilmiyor, ben de Farsça bilmiyordum. Bazen arabayı sağa çekip duruyor, sözlükte söylemek istediği sözcüğü arıyordu. Epeyce uğraştıktan sonra söylediğini anladığımı belittim, o da rahatladı.

Anladığım kadarıyla, Türkiye'ye Doğudan girip Erzurum, Diyarbakır, Urfa, Antep yoluyla Suriye'ye gittiğini anlatmaya, yani Türkiye'den transit geçtiğini anlatmaya çalışıyordu. Bu yüzden Devletabad bağ'a varmamız yarım saate yakın sürdü.

Devletabat, 1750 yılında, Zendi Hanedanı'nın kurucusu olan Kerim Han'ın evi veya sarayı olarak yapılmış. Oldukça geniş ve güzel bir bağ içinde büyük ve tarihi bir yapıyla bunun eklenmeleri var.

Yapının harem, imaret, cennet, divan, mutfak, ahır, sarnıç gibi pek çok bölümleri var. Fakat Devletabat'ın en önemli özelliği, Yezd'in en büyük rüzgar kulesine (Bard-gir) sahip olmasıdır.

Bina içinden bir görüntü

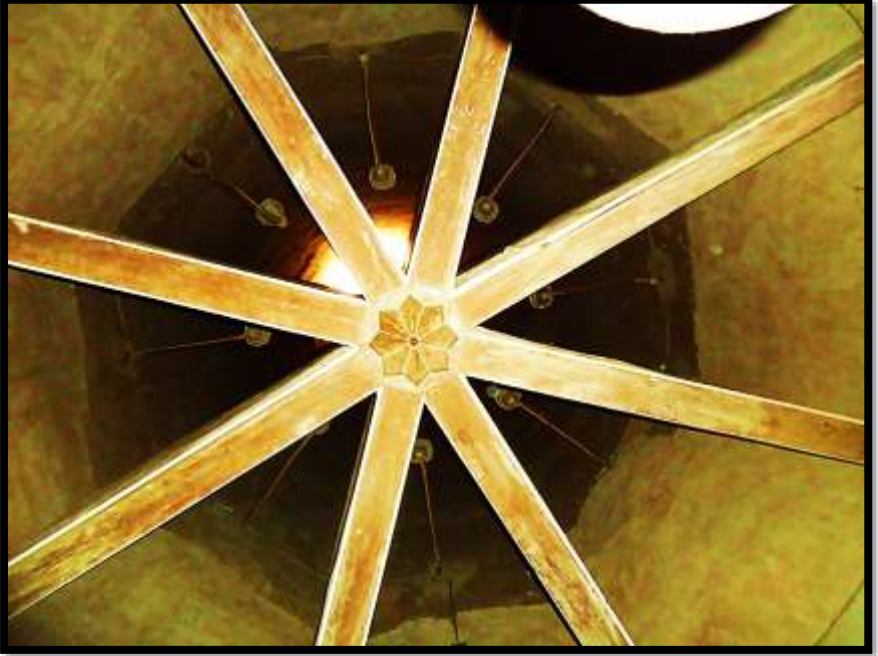
Her şeyiyle çok güzel bir eser olmasına karşın, diğer özellikleri rüzgâr kulesinin gölgesinde kalıyor. Yüksekliği 33 metreyi bulan kule, Yezd'deki benzerlerinin en büyüğü.

Yezd'in Qanat (ganat) adı verilen yer altı su sistemleri ve ab anbar denilen yeraltında suyu soğutarak saklamaya veya silo olarak kullanmaya yarayan özel depoları gibi badgirler de (yani rüzgar kuleleri de) Yezd'e özgü bir havalandırma sistemi.

Devletabad'ın (Bardgiri) rüzgar kulesi.

Binanın tepesinde bulunan baca gibi yapıların bina içinde bulunan delikleri (iki, dört veya daha fazla) ile en ufak esinti bile yakalanarak bulunduğu binanın içine yönlendiriliyor. Aslında bu haliyle havayı soğutan bir mekanizması yok. Ve içeri giren havanın soğuk olacağı mantığına da dayanmıyor sistem.

Bardgirin bina içindeki hava giriş gözleri

Sistem, içeri giren hava miktarının çoğalması ve baca tarafından emilmesiyle, bir hava hareketi, bir esinti yaratılması esasına dayanıyor.

Fakat badgir, ab anbar denilen sistem veya ganat sistemi ile beraber kullanıldığında sıcak havanın, serin yeraltı suyuyla soğutulması da mümkün oluyor.

Burada bir sürü odalardan oluşan bir yapı kompleksinde çok büyük bir rüzgar kulesi var. Yapının merkezi bir yerinde, büyük bir salonun tavanında bulunan kulenin tam altında bir havuz var. Havuzun etrafında salona açılan odaların kapıları var.

Bardgirin altında havuz ve salondan odalara açılan kapılar

Kule tüm odaların havasını emiyor ve odalarda, sıcaklığı hiç hissetmiyorsunuz. Kulenin altına geldiğiniz zaman ise bir klima karşısında kalmış gibi, havanın çevrenizden yüzünüze çarparak yukarıya çekildiğini görüyorsunuz.

Bu binanın hala yemekhane olarak kullanılan bir bölümü

varsa da genelde müze olarak ziyarete açık ve giriş ücreti de diğer yerlerde ödediğimin iki katından fazlaydı.

Devletabad, havuz ve hanbağ

Kulenin bulunduğu bu ana binanın önünde, bahçeye çıkışta çok uzun bir havuz var. Yanlarında da yüksek çam ağaçlarının arkasında çeşitli meyve ağaçları var. Bahçenin önemli bir bölümü bağ, yani asmalarla kaplıydı. Asmalarda üzümlerin ermemiş, yani koruk olması dikkatimi çekti.

Çünkü çölde bu sıcakta haziran ortasında üzümlerin çoktan ermesi gerektiğini düşünüyordum. Bir de narlar dikkatimi çekti. Meyveler büyüdüğü halde bir yandan da yeni açmış çiçekler

vardı. Acaba sıcak iklimde meyveler her mevsim çiçek açıp yeniden meyve mi veriyor? Üzümler de birinci meyvelerini verdikten sonra bu ikincisi midir, diye düşündüm.

Dutlar ise gelip geçmişti. Ağaçta tek dut yoktu. Ama yerde, kurumuş dut doluydu. Bahçenin sonuna doğru, iki tarafta da karadutlar vardı. Ve bunlar tam anlamıyla olgunlaşmıştı.

Çıralı'da benim bahçemde de şimdi tam dut mevsimiydi. Fakat orada karadutlar, Temmuz ortalarında olgunlaşıyordu. Aslında ben, meyvelerin hepsini severim, ama dutu daha çok severim. Dut bizim çocukluğumuzda aşımız, ekmeğimiz, herşeyimizdi.

Bahçenin sur gibi duvarları

Anam babam erkenden kalkıp davara, tütüne veya orağa gider, akşam eve geç vakit döndüğünde de çocuklar uyumuş olur ve bu yüzden çoğu zaman akşam yemeği yenmezdi.

Ana-baba ise köy yerinde hiç bunları düşünmez. Yani akşama kadar bu çocuk ne yemiş, ne yapmış diye bir kaygı taşımazdı. Çünkü çocuklar, acıktıkça köyün içindeki dutlardan yer ve karnını doyururdu. Şimdi burada doyasıya karadut yerken, dutlar beni çocukluğuma götürdü.

Bahçede meyvelerin dışında biber, patlıcan, domates, çilek gibi sebzeler de vardı. Ve bahçenin etrafı sur gibi, belli aralıklarla kuleleri bulunan, yüksek ve kalın kerpiç duvarlarla çevriliydi.

Devletabad'dan çıkınca otele nasıl gitsem diye düşünüyordum. Buradan otel taş çatlasın 3-4 kilometredir diyorum. Ne ki 3-4 kilometre, yürürüm diye düşünüyorum. Ve yine maceraperest yanımda gaza gelmiş, yürüyecek.

Ama akıl tarafım ona yaşını hatırlatıyor. Dışarıda 45 dereceye yakın ısının, insanı bayıltacağını ve sabahtan beri dik tepeler dahil, en az 6-7 saat yürüdüğünü hatırlatıyorum ve bir taksi çağırıp otele geliyorum.

YEZD SOKAKLARINDA GECE

Otele dönünce saat 16.00'da, dolaptan domatesleri çıkarıp karpuzu kesip öğle yemeğini bu şekilde savuşturmak istiyorum; ama canım hiç yemek istemiyor. Devamlı su içiyorum.

Bu kez de yemeğe karşı tarafımı sorguya çekerek, otelin restoranında yemek yemeğe ikna etmeğe çalışıyorum. Yemekleri görünce içim bulanıyor, duygusal tarafım yemesem de olur diyor, aklım: hayır yemen gerek diyor.

Kendi kendime: yiyemezsen atarsın, bir kere dene bakalım, diyorum. Tabii ki pazarlığı her zaman akıl tarafım kazanıyor. Restoranın mutfağına bakıyorum. Yiyecek bir şey bulamıyorum. Hiç bir yemek tanıdık değil. Bu sırada balık aklıma geliyor. Balık diyorum, fish diyorum anlamıyorlar.

Derya, derya diyerek elime balığın yüzmesini işaret edince garson: "Oo mahi " dedi. Mahi ya, mahi. Biz de mahi derdik eskiden ona, ama nereden bilirim sizin de mahi dediğinizi, diye geçirdim içimden.

Evet "O mahiler ki derya içredir, deryayı bilmezler" sözü 1964 de ilköğretmen okulunu bitirme sınavlarındaki 225 kompozisyon sorumuzdan birisi idi. İçinde bulunduğu ortamın farkında olmayanlar için kullanılan bir özdeyişti. Fakat mahi ve benzeri daha pek çok sözcük maalesef Türk Dil Kurumu'nun, dili yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarma çalışmaları adına atılarak kaybolup gitmiş ve dil kısırlaştırılmıştı.

Farsça sözlüğe baktığım zaman, çoğu sözcüğün Cumhuriyet'in ilk yıllarında bizde de kullanıldığını gördüm. Bunlar dilden atılacağına, yeni Türkçe sözcükler de katılarak, Türkçe dünyanın en zengin dillerinden birisi olabileceken, Türkçeden bunlar atıla

atla, dilimiz 40 bin sözcüklü bir kabile dili haline getirilmişti. Fakat şimdilerde bu durum geç de olsa fark edilerek, yeni Türkçe sözlüklerde sözcük sayısı 120 binlere çıktı.

Gün batarken sokaklar hareketlenmeye başlıyor

Neyse, Mahinin yanında yarım porsiyon da nohut yemeği istedim. Yanında bir de alkolsüz bira geldi. Üstüne porselen demlikle çay. Hepsi 10 bin tümen ve en önemlisi çok iştahlı yemesemde, hiç de kötü değildi ve rahatsız falan da etmedi. Aslında restoranın zengin bir menüsü ve çok güzel görünümlü yemekleri vardı. Ama benim yemek tarafım zayıf kalıyordu. Akıl tarafım, bir aydır domates soğan ve salatalıkla beslenmek olmaz, arada bir böyle yemek yemelisin. Bu hem İran yemeklerini tanıman ve hem de beslenmen açısından gerekli diyordu.

Fakat duygu tarafım, oldum olası yemeği zaten hiç önemsemyordu.

Bu arada yemek yediğim masada ben bunları yazarken bakıyorum saat 17.30 olmuş. Ben daha hiç uzanıp dinlenemedim. Bu yüzden yine akıl tarafım “Yazmayı bırak, odaya gidip bir saat dinlen” dedi. Sokağa 18.30 veya 19.00 gibi çıkarım düşüncesiyle odaya gidip uzandım.

Bir saatlik bir dinlenmeden sonra, 18.30’da kalkıp toparlanarak 19.00 gibi dışarı ıktım. Emir akmak Camisi’nin önündeki meydandan sağa dönerek, Cuma Camii tarafına, sola dönerek de ateşgede taraflarına gitmiştim. şimdi de meydandan karşıya geçerek, biraz da oralarda dolaşayım, dedim.

Yezd sokaklarında gece

Vakit ilerledikçe serinlik artıyor, sokaklar hızla kalabalıklaşıyor ve kapalı dükkanlar açılıyordu. Cadde boyunca sokakları, insanları ve Yezd'de geceyi gözleyerek ilerledim. Zaman zaman ara sokaklara girip çıktım. İnsanlar bir nehrin kolları gibi, ara sokaklardan ana caddeye akıyordu.

Arada bir dükkanlara girip bir şeylerin fiyatını sordum, kapalı pazarlara girip çıktım. Yorgunluk belirtileri başlayınca, saat 21.00 sıralarında önüme çıkan bir berber dükkanına girip oturdum. Sırada iki kişi vardı. Kendi tıraşımla birlikte en az bir saat dinlenebilecektim. Zaten saçlarım da epeyce uzamıştı.

Gece meydanın ışıkları ve su

Berberde sırada bekleyenler, benden sonra gelenler ve berberle aramızda yarım yamalak sözcüklerle bir sohbet başladı ki,

hepimiz de aynı dili konuşup anlaşsak bu kadar ilginç, tatlı ve heyecanlı olamazdı.

Ben bir şey söylüyorum, hepsi de benim ne demek istediğimi birbirlerine aktarırken “Yok öyle değil de böyle dedi” dercesine kısa tartışmalar yaşıyor ve ben: İngilizce, tarzanca vs yeniden açıklıyorum.

Berberden çıktıktan sonra, Müzeye giden bulvarda ve bunun devamı olan bulvarlarda saat 24.00’e dek dolaştım. Ben otele dönerken daha dükkanların çoğu açık ve sokaklar insan doluydu.

Sokaklarda en çok da kadınlar vardı. Genellikle gündüz sıcaktan dışarı çıkamadığı için, akşama dek evde bunalan insanlar, gece sokaklarda dolaşmak, hava almak, başka insanlarla birlikte olmak ve yaşadığının farkına varmak istiyordu.

Ama bu arada gezerken evinin ihtiyaçlarını da alıyor, evin dışındaki yaşamın, malların ve ihtiyaçların farkına varıyordu. Git-tikçe serinleyen havada, gece ışıkların cisimler üzerinde yansı-malarıyla oluşan gizemli görüntüleri arasında sanki insanlar, kısır bir döngüye dönüşen gündelik yaşamlarının dışına çıkarak rahatlıyordu.

Otele dönerken Emir Çakmak Camisinin ışıklandırması ve çevresi büyüleyici bir güzellik sergiliyordu. Artık bir hayli yorulsam da, yorgunluğum havanın tatlı serinliğinde kaybolarak, bedenimde belli belirsiz bir dinçlik hissediyor ve içeri girmek istemiyordum.

Çölün karanlık gecesinde, sokak lambaları ve dükkanların renkli ışıkları altında ağaçlar, arabalar, sular ve sokaklarda akan insan seli, insanda öylesine romantik ve duygusal bir durum yaratıyor ki, yorgunluk falan fark edilmiyordu.

Gece Emir Çakmak Camii

Fakat saat yarıma geliyordu. Düşünüyorum da sanıyorum günlük yürüme sürem on saate yaklaşmıştı. Oysa günlük yürüyüş süremi 12 saat içinde sekiz saat olarak sınırlamaya çalışıyordum.

Ayrıca yarın Şiraz yoluna çıkacağım. Günlük notlar alınacak, fotoğraflar düzenlenecek ve ortalık toplanacaktı.

İSLAMİYET ÖNCESİ İRAN DİNLERİ

Dünyada, din üretmekte en verimli bölgeler hiç şüphesiz Ortadoğu ve Hindistan'dır diyebiliriz. Ortadoğu'nun da en verimli alanları Filistin ile Mezopotamya ve İran'dır. İran genelde İslam'a kadar dışarıdan din ithal etmediği gibi, kendi içinde ürettiği dinleri dışarı ihraç etmiş bir ülkedir.

İran dinlerinin temeli Arya geleneklerine dayanmaktadır. Arilerin (Aryaların) İran ve Hindistan'a aynı dönemde (MÖ 1500-1200 arasında) geldiği ileri sürülmektedir. Aralığı geniş tuttum. Çünkü kesin tarihler olmadığı gibi daha farklı tarihler de vardır. Hatta aryaların ortalama MÖ 1800'lerde İran'da olduklarını düşünenler de vardır. Fakat şu anda baktığım kaynaklarda en yakın tarih olarak 1500-1200 yılları veriliyor ki, bence de bu daha mantıklıdır.

Ayrıca şu andaki mevcut verilerde, Aryaların nerden geldikleri konusunda da net bir bilgi yok. Kaynağı bilinmemekle birlikte Avrupa, Orta Asya veya Tibet olabilir. Aryaların kuzeyden güneye bir ilerleyişle, Hindistan ve İran'a aynı zamanda gelip yerleştikleri kabul ediliyor.

Bu yüzden İran dinleri, tanrıların adları ve işlevleri açısından, Hindistan dinleriyle büyük bir benzerlik sergilemektedir. Bazı farklılıklar ise, iki ülkenin coğrafi ve ekonomik yaşam koşullarının farklılığına bağlanmaktadır. Çünkü Hindistan'a gidenler bol sulu nehirlerle, ovalara, verimli topraklara ve varlığın yarattığı olanaklara sahip iken, İran Aryaları çöl ve bozkırın zor koşullarını yaşanabilir hale getirme çabası içindedir.

Bu yüzden Tanrıları da bu doğa koşullarına uygun hale getirildiğinden bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Fakat sonuçta Aryalar, dünya kültür mirasına, Hindistan'da Veda ve Buda,

İran’da Mitra, Zerdüştlük, Mani ve Mazdek dinleriyle büyük katkılar sağlamıştır.

Fakat biz, Lale Devrinden bu güne hep Avrupa’nın peşinden gittiğimiz ve eğitim sistemimizden doğuya ait her şeyi silmiş olduğumuz için, İran’daki her şey gibi, İran dinleri de beni şaşkına çevirdi diyebilirim.

Kendimiz de Şarklı bir toplum olduğumuz halde ve hala Şark Kültürü’nü en kötü biçimiyle yaşadığımız halde, Şark’ı kafamızdan silerek Batılı olacağımızı mı düşünmüşüz, doğrusu bilemiyorum. Ama eğitim programlarımızda Şark’a ait değerlerin olmadığı kesin.

Örneğin ben bu geziye çıkmadan önce İran’a ait bilgilerimde Nizami, Sadi, Hafız, Şiilik, Zerdüştlük ve Maniheizm gibi kavramlar ancak genel kültür düzeyinde içeriğine hakim olmadığım bilgilerdi. Attar, Baba Tahir ve Şehriyar’dan ise tamamen habersizdim.

Ama Yunan ve Roma’nın tüm tanrılarını biliyor ve mitoloji deyince aklımıza bunlar geliyordu. Batı’nın tüm yazar ve düşünürlerini de biliyor, ama Nizami gibi bir dünya devini sadece isim olarak biliyordum.

Oysa Batılılar, bizim edebiyat tarihlerimize almadığımız Nizami için, “O Shakespeare, Goethe ve Dante gibi dünyanın en büyük şairlerinden birisidir” diyor. Ama biz Doğunun ne Tanrı ve dinlerinden, ne felsefesinden ne de kültür ve sanatından habersiz, Batıya at gözlükleriyle şartlandırılmış olduğumuzdan, bunlara eğitim sistemimizde yer vermemişiz.

Şimdi yetmişli yaşlara doğru yol alırken, bu gezi nedeniyle İran ve Doğuyu tanıdıkça, ne denli tek yönlü bir dünyada

yaşadığımızı da fark ederek, bu konuda bir şeyler yazmak ihtiyacı duydum. Fakat bu alan o denli geniş ve karmaşık bir alan ki, içine girersem çıkamam endişesiyle uzunca bir süre yazmaktan kaçındım.

Ama ne denli kaçtıysam da konu beni içine çekti. Kendimi en azından genel kültür düzeyinde bir bilgi toplayıp okuyucularımla paylaşmak zorunda hissettim. Uzun metinleri kısaltarak, karmaşık bölümleri ayıklayıp anlaşılır duruma sokarak, sizleri İslamiyet öncesi İran dinleri hakkında bilgilendirmeye çalıştım diyebilirim.

Bunu yaparken de, fazla ayrıntıya girmeden, Zerdüştlük öncesinde Zervanizm ve Mitra dinini, Zerdüştlük sonrasında da Mani Dini, Mazdekizm ve Hürremiliği ele alarak ana hatlarıyla açıklamaya çalıştım.

ZERVANİZM

Aslında İslamiyet öncesi İran’da din denildiği zaman akla ilk gelen elbette ki Zerdüştlüktür. Çünkü bundan önceki dinler, Zerdüştlüğün temellerini oluşturmakta ve Zerdüştlük içinde yer almaktadır. Zerdüştlük sonrası İran dinleri ise, yine Zerdüştlük temelinde ve Zerdüştlüğün yeni versiyonları gibidir. Fakat yine de kısaca bir göz atmak faydalı olur düşüncesindeyim.

Zerdüştlük öncesi eski İran’ın en büyük tanrılarından birisi Zervan (Zarwaan) yani sonsuz zamandır. Çünkü her şey zamanın içinde var olur, zamanla başlar ve biter. Zaman bitince her şey bitmiştir.

Onun için kainat yaratılırken önce zaman yaratılmıştır. Çünkü yaratılacakların içine konulacağı bir kap, bir zemin gerekmektedir. İşte kainat için zemin, zamandır. Zamana hükmeden tek ve ilk tanrı ise Zervan’dır. Zervan iyilik ve kötülüğün her ikisine birden hükmeden bir tanrıdır. Çünkü iyi olan Ahuramazda ve kötü olan Ehrimen onun ikiz oğullarıdır.

Görüldüğü gibi burada İran dinlerine egemen olan “Düalist” (ikili) anlayış, Zervan’da birleşmektedir. Zervanist inanç sisteminde Mitra ise iyi ile kötü arasında hakemdir. Zervan ise Zerdüştlük öncesinin en büyük Tanrısı olmasına karşın, Avesta’da zaman meleği olarak Ahuramazda’nın altında bir konuma düşmüştür.

Avesta’daki yaratılış inancına göre en önce Zervan (zaman) yaratıldı. Asıl ve en eski tanrı olan Zervan, Ahuramazda adında bir çocuğunun olması için bin yıl boyunca kurbanlar adadı. Ahuramazda adında bir çocuğunun olmasını ve evren hükümranlığını ona devretmeyi istiyordu.

Bir süre sonra teninde iki çocuk belirdi. Birisi kurbanlar adayarak istediği Ahuramazda, öteki de Ehrimen'di. Zervan, evren hükümdarlığını ilk gelen çocuğuna vermeyi vaat etti. Bunu duyan Ehrimen, babasının karnını yararak dünyaya önce geldi.

Fakat bu Zervan'ın istediği aydınlık güzel yüzlü Ahuramazda değildi. Karanlık ve çirkindi. Biraz sonra da Ahuramazda dünyaya geldi. Fakat Ehrimen Zervan'a, ilk gelen çocuğuna hükümranlığını bırakacağına dair sözünü hatırlatarak, evrenin hükümranlığını talep etti.

Bunun üzerine Zervan, "Sana 9000 yıllık hükümdarlık veriyorum. Ama sonrasında hükümdar sadece Ahuramazda olacaktır" dedi. Bu yüzden dünya 9000 sene Ehrimen'in kötü ve karanlık yönetiminde kaldığı için aydınlığın bir bölümü de karanlık içinde hapis kaldı. Şimdi Ahuramazda, karanlık içinde tutsak kalan aydınlığı kurtarmak için çalışmaktadır.

Yine Zerdüştlük öncesi dönemde İran, çok tanrılı bir inanış sistemine sahiptir. Bunlar genellikle kutsal gök tanrılarıdır. Ve iki gruba ayrılırlar. Bunlardan hayatın manevi boyutuyla ilgili olan Asurlar (Ahuralar) ve her türlü kötülükleri temsil eden Divler (Daevalar) yani devlerdir. Bunlar başlangıçta Hint ve İran Aryalarında ortak iken, ayrıldıktan sonra Hindistan'da tapınma daevalar üzerinde yoğunlaşırken, Asurlar tanrısal özelliklerinden uzaklaştırılmaya başladı.

İran'da ise tam tersine Asurların tanrısal vasıfları öne çıkarılırken, Daevalar tanrılık makamından uzaklaştırılarak kötülük simgesi oldu. Örneğin Hindistan'da oldukça saygın bir tanrı olan Nirvana, İran'da Şeytan'a dönüşmektedir.

MİTRA DİNİ (MİTRAİZM)

Mitra sözcüğü, dost ve aydınlık anlamlarına gelmektedir. Göksel güçleri ve güneşi sembolize eden ve iyilerin dostu olan Mitra, diğer gök tanrılarıyla da ikiz gibi ve bir çift olarak kabul edilir. İki tekerlekli bir arabada birlikte gezerler. Evrenin düzenini ve doğruluk kurallarını korurlar. Ayrıca insanların gönül işlerini yönetirler, her şeyi görür ve bilirler.

Mitra, dünyada bilinen en eski Tanrı adı olup Zerdüştlükten önce İran'da Mitra dini egemendi. Mitra; güneş, adalet ve doğruluk tanrısı olduğu gibi, kötüler ve sözünde durmayanlar açısından acımasız bir savaş tanrısıydı.

Aryaların Hindistan ve İran'da ortak Tanrısı olan Mitra, özetle dünyanın düzenini koruyan bir güç, hak ve hukuku sağlayan adalet, yemin ve sözleşmelerin kefil, aydınlık tanrısı olup bunlara uymayanlar içinse savaş tanrısıdır.

Mitra, Zerdüştlükte de yerini bir biçimde korumuş olup güneş tanrısı olarak, Ahuramazda'nın yanında yer almaktadır. Fakat artık başlı başına bir tanrı değil, Ahuramazda'nın kendine yardımcı olarak yarattığı bir melek pozisyonundadır.

Avesta'da Ahuramazda Mitra için: "Ben geniş otlakları olan Mitra'yı yarattığımda, onu da kendim kadar tapılmaya ve saygı görmeye layık kıldım" demektedir.

Yani Zerdüş inancında Mitra ile Babil'den alındığı sanılan ana tanrıça Anahita, Ahuramazda'nın kötülük ve karanlıkla savaşta kendisine yardımcı olarak yarattığı yardımcı tanrılardır. Ama Mitra'nın, ışığın ve Güneşin Tanrısı olarak bin kulağı ve on bin gözü vardır. Her şeyi duyar, görür ve bilir. Aynı zamanda evrenin rızık dağıtıcısı olarak, tarlaların ve sürülerin bereketini sağlar.

M.Ö. 15. yüzyıla kadar uzanan Mitra Kültünün, insan ve inanç kavramları kadar eski olan Güneş Kültü'ne dayandırılmış olduğu görülür. İran'da gelişip olgunlaşarak, hızla Ortadoğu'ya, Anadolu'ya ve Roma'ya yayılmıştır. Pek çok tarihçi, Hıristiyanlık biraz daha gecikmiş olsa, bugün dünyada Hıristiyanlık yerine Mitra Dini olabilirdi diye düşünmektedir.

Mezopotamya, Mısır ve Anadolu'nun güneş tanrılarının ve Mitra'nın etkisiyle Roma'da zaten ileri derecede bir Güneş Kültü oluşmuştu. Örneğin Roma İmparatorları Güneş Kültü'nün de üyesiydi ve zamanla bu kült, imparatorluk unvanları içine de girdi.

Sol Invictus (resim alıntıdır)

Sol Invictus denilen bu unvan, Güneşi temsilen başa giyilen bir taç ile sembolize edilip imparatora, fethedilememiş, yenilmeyen güneş unvanı kazandırıyordu.

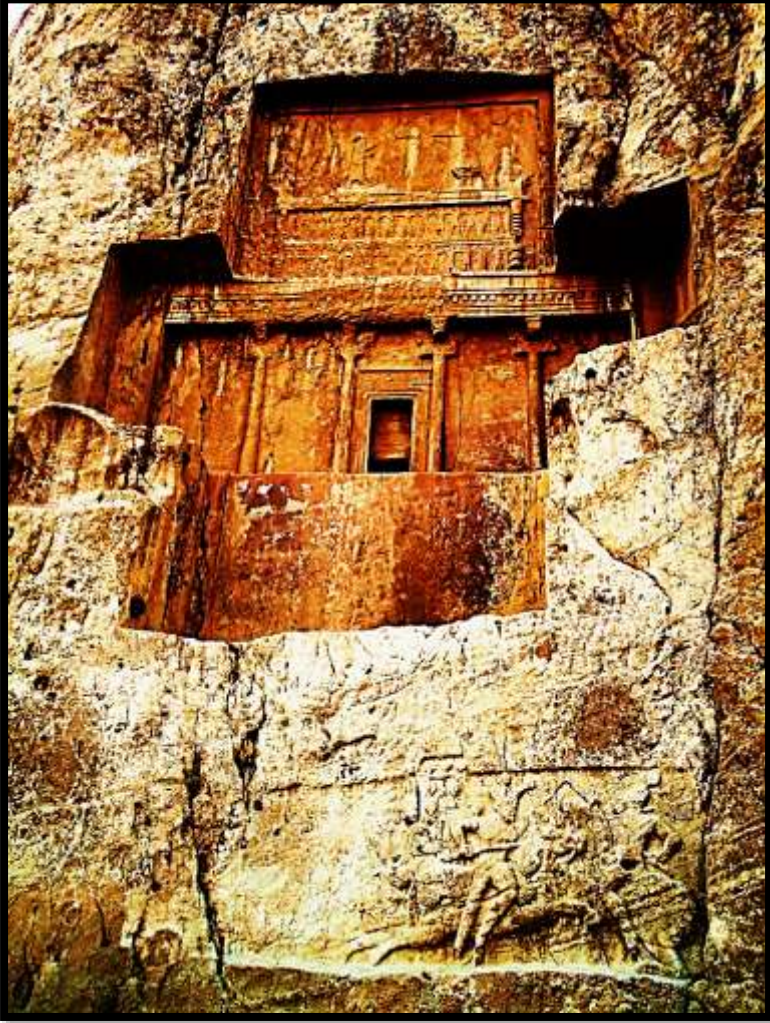
Mitra Kültü, puta tapıcı Roma'nın Işık Tanrısı Helios ile ilişkilendirip Güneş Kültüyle de bütünleştirilince Roma'da büyük bir taraftar kitlesi buldu. Hatta 2. yüzyıl ortalarından itibaren haftanın bir günü, Mitra için güneş günü (Sunday) olarak kabul edildi.

Fakat İran'ın Mitra dini ile Roma'daki Mitras inancı pek çok alanda iç içe olmakla beraber farklı tarafları da vardır. En önemli fark ise Zerdüşt İran'da Mitra, Güneş Tanrısı olup yargılamalarda Ahuramazda'nın yanında yer alır. Roma'nın Mitras dininde ise Güneş Mitras'ın önünde diz çökmüş olarak gösterilmektedir.

Yani Güneş, yıldızların en güçlüsü olsa da Mitras karşısında çok aciz kalmaktadır. Hani bir bakıma Roma'da Mitras, Zerdüştlükteki Ahuramazda'nın yerine geçmiş gibidir. Yani Mitra dininin yeni bir versiyonu Roma'yı ele geçirmek üzereyken Hıristiyanlık tam zamanında yetişmiştir. Biraz daha gecikse bu gün onun yerinde Mitras dini olabilirdi.

Gerçi Mitras bu savaşı kaybetse de Hıristiyanlığı derinden etkilediği düşünülmektedir. Hatta daha da ileri gitmek gerekirse, Hıristiyanlığın da bir bakıma Mitralaştırıldığını ileri sürenler olmuştur. Bunlara göre zaman içinde pagan ayinlerin yerini Mitra ayinleri alırken, Mitra Mağaraları da pagan tanrıların yer altı tapınaklarının yerine geçti. Hatta diyorum ki, belki Hıristiyanlık da kasıtlı olarak Mitralaştırılarak, Roma'da daha kolay yayılma olanağı bulmuş olabilir. Çünkü İsa ve 12 havari olayının, aynen Mitra dininde de olduğu gözlenmektedir.

Mitraçlar da kurtarıcılarının gökten indiğini ve son yemeğini 12 taraftarıyla paylaştıktan sonra öldürüldüğünü ve sonra da dirildiğini ileri sürmekteydi.

Nakş-ı Rüstemde Haç şeklinde kral mezarı

Mitra inancının Hıristiyanlık içindeki uzantılarına örnek

olarak şunları da gösterebiliriz. Örneğin Nakş-ı Rüstem’ deki Pers Krallarının mezarları haç şeklindedir. Ve yine Mitracılar özel günlerde, Güneş Tanrısının yükselişini ifade etmek için, ortasında Mitra Hacı denilen bir kabartmanın bulunduğu “Mizd” denilen bir çörek yerlerdi. Bu çörek ve haç Hristiyanlığa da aynen girmiştir.

Mitra Haçı (Resim alıntıdır)

Örneğin Eski Ahit’te İsa’nın, Salah Güneşi olarak ve hakiki nur olarak, gökten ışık olarak geleceği betimlemeleri, Mitra’nın Güneş ve nur simgesiyle eşdeğerdir. Fakat asıl önemlisi İsa’ya doğum tarihi olarak kabul edilen 25 Aralık aslında Mitra’nın doğum tarihi olarak kabul edilen gündür.

Bilindiği gibi Hz. İsa'nın doğum tarihi belli değildir. Onun için İsa'nın doğum günü kutlanmıyordu. İlk kez 200 yıllarında Doğu kiliselerinde İsa'nın doğum günü 6 Ocakta kutlanmaya başlamıştı.

Daha sonra Roma İmparatoru Kostantin Milano Fermanı ile 313 yılında Hristiyanlığı serbest bıraktıktan sonra, Noel gününü de ilk kez 25 Aralık olarak İmparator Kostantin'in uyguladığı belirtilmektedir.

Çünkü Roma İmparatoru Kostantin'in (306-337) Hristiyanlığa meşruiyet kazandırmak ve Mitras inancındaki insanların Hristiyanlığı kolayca benimsemesini sağlamak için, Mitra Kültü ile Hristiyanlığı birleştirerek bir sentez oluşturduğu da ileri sürülmektedir.

Yani Noel günü Hristiyanlık öncesinde pek çok toplumun kutladığı kutsal bir gündü. Örneğin Fırıgya Tanrısı Atis'in, 25 Aralıkta bakire bir anneden doğduğuna inanılıyordu. Ve yine Mitra'nın 25 Aralık günü bir mağarada doğduğuna inanıldığı için, her yıl Roma'da 25 Aralık günü büyük şöenlerle kutlanıyordu.

Hindistan'ın Veda dininde de Mitra'nın 25 Aralık günü Pers topraklarında bir ışık çocuğu olarak doğduğu kabul edildiğinden, 25 Aralık'a Mihr Günü deniliyor ve bir bayramla kutlanıyordu. Bayramda yapılan ayine de Mihr Ayini deniliyordu.

Bazılarına göre 25 Aralık'ın Noel günü olarak kabul edilmesinde, Roma'da pagan şöenlerin önüne geçilemeyişi üzerine, İsa'nın doğumunu bunlarla birleştirerek, pagan kutlamaların önlemesi amaçlanmıştır.

Dionysos çarmıhta

Mitra, Dionysos ve Atis'in çarmıha gerilerek öldürülmesi ve öldükten sonra dirilmeleri de İsa ile aynıydı. Bunların dışında Mitra Rahipleri uzun giysiler giymekte olup ellerinde bir çobandeğneği taşıyorlardı. Hristiyan rahiplerin de bunları benimsediği görülmektedir. Kısacası Hristiyanlık, Mitras'la yaptığı savaşı kazanmış gibi görünse de Mitras'ı da içine almak zorunda kalmıştır; ya da Mitras'ın içinde kaybolmuştur da denilebilir.

Yani Hristiyan aleminin Noel diye kutladığı 25 Aralık günü, aslında Anadolu'nun, İran'ın, Hindistan'ın hatta 22 Aralık olarak Orta Asya Türklerinin Hristiyanlıktan çok önceleri kutladıkları bir gündür.

ZERDÜŞTLÜK DİNİ

Kurallarını Zerdüşt Peygamberin koyduğu, dünyanın en eski tek tanrılı dini Zerdüştlüktür. Zerdüştlük inancında tek tanrı (Ahura Mazda) ya da birleşik olarak Ahuramazda'dır. Evrenin düzenini, uzlaşmaz karşıt güçlerin, yani karanlık-aydınlık, iyilik-kötülük, Hürmüz-Ehrimen gibi (düalist) iki zıt kuvvetin dengesine dayandıran bir inanış sistemidir. Ahuramazda ışığı, aydınlığı, adaleti, iyiliği, doğruluk ve bilgeliği temsil eder.

Düalist (ikici) özellikler içeren Zerdüştlükte Ahuramazda'nın karşıtı olan Ehrimen ise, karanlığı ve kötülüğü, yani Şeytanı temsil eder. Aslında dünya, aydınlıkla karanlığın, iyilikle kötülüğün savaş alanıdır. Zerdüşt iyi ile kötü arasındaki düalizmi ve savaşı gündeme getirmekle, gelişim ve dönüşümün sürekliliğini de vurgulamaktadır.

Zerdüşt'e göre insanlar, Tanrı olarak yalnızca Ahuramazda'ya tapınmalı, din adamlarına ve kendisinden üst sınıfta olanlara saygılı olmalı ve onların emirlerine uymalıdır. Tapınaklardaki putlar kırılarak, Ahuramazda dışında başka bir tanrıya tapılmamalıdır.

Sıcaklık, aydınlık ve temizliğin sembolü olan ateşe özel bir önem vermelidir. Kapalı alanlarda (ateşgedelerde) ateş, açık alanlarda ise Güneş kabledir. Yoksullara yardımda cömert, yabancıları ağırlamada misafirperver olmalı, kadınla erkeği eşit tutmalıdır.

Tembellik, miskinlik, yoksulluk yerilerek, çalışıp kazanmak, mülk edinmek ve zengin olmak teşvik edilmelidir. Oruç tutmak, çalışmayı engelleyeceği için yasaklanmış olup oruç tutanlar, yoksul bir gurubu doyurmak zorundadır.

Yezd Ateşgedesi

İnsanlara ve hayvanlara zararı olmayan bütün varlıklara, özellikle de boynuzlu hayvanlarla köpek ve horoza sevgi ve şefkatle yaklaşmalıdır. İnsanlar ziraat ve hayvancılıkla uğraşıp geçimini buradan sağlamalı; doğruluk, dürüstlük ve temizlikten ayrılmamalı, suyu, toprağı kirletecek ve hastalıklara neden olabilecek durumlardan uzak durmalıdır.

Zerdüş'te göre gerçek dindarlar: sığır koyun gibi yararlı hayvanlar besleyen, çalışkan, evine bağlı, üretken köylülerdir. Çünkü Zerdüş'tlükte insanların bir köşeye çekilerek, kendini toplumdan soyutlaması doğru değildir.

İnsanlar için en önemli ibadet: toplumsal yarar, temizlik, bayındırlık, çocuk eğitimi, ahlak kurallarına bağlı kalmak, ağaç dikmek ve toprağı tohum atmak gibi işleri yapmaktır.

Zerdüştlüğün özü veya özeti, güzel düşünmek, güzel söz söylemek, güzel davranışlar sergilemektir. İnsanlar böyle davranırsa, aydınlığın kurtarılması için Ehrimen'le yapılan savaşta, Ahuramazda'nın yanında yer alması olacaktır.

Bir başka deyişle dünyanın bir kısmı karanlığın işgali altında olup iyi ve dindar insanlar, dünyayı karanlığın işgalinden kurtarmak için, Tanrı Ahuramazda'nın, yani aydınlığın, iyi güzel ve doğru olanın yanında yer almalıdır. Yani iyiyi, doğruyu, bilgeliği, hak ve adaleti savunmalılardır.

Zerdüşst amentüsü "Daevalara tapınmaktan vazgeçiyor ve Zerdüşst'ün müridi olduğumu, Ahuramazda'ya tapındığımı, Daevaların düşmanı olduğumu beyan ediyorum" şeklindedir.

Çünkü Ahuramazda evrenin tek hakimi olarak gösterilir. Hiç uyumaz ve hiçbir uyuşturucuyla uyumaz. Ve onun parlak gözünden hiçbir şey kaçmaz. Bir anlaşmayı bozanlar toplumun mutsuzluğuna neden olabilir. Bu yüzden Ahuramazda verilen sözlerin ve yapılan anlaşmaların kefilidir. Sürekli karanlık ve kötülükle savaşarak, dünyaya ışığı, aydınlığı, doğruluk ve iyiliği egemen kılmaya çalışır. En büyük günah olan yalandan nefret eder.

Zerdüştlüğün ahret inancı da Avesta'da ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Buna göre, beden öldükten sonra, dirilerek Ahuramazda'ya yaptıklarının hesabını verecektir. Yani iyilikle kötülüğün savaşında kötünden (Şeytan'dan) yana olanlar cezalarını çekecektir.

İnsanlar yaşamları boyunca yaptıkları iyilik ve kötülükleriyle aydınlık taraftarı veya karanlığın destekçisi olarak değerlendirilecektir. İyilikleri fazla olanlar, Çinvâd Köprüsünden rahatça geçerken, kötülükleri fazla olanlar için bu köprü kılıç ağzın-

dan daha ince olacağından, bunlar cehenneme düşerek cezasını çekecek, tartıda günahları ile sevapları denk olanlar ise, Berzah (Araf) denilen ara bölgede, ceza ve mükafat almadan kıyamet gününü bekleyecektir.

Dünyanın sonu gelince, yani kıyamet günü tüm ölüler dirilecek. Guçıhr adındaki kuyruklu yıldız dünyaya çarparak madenleri eritip her yeri ateş seli içinde bırakacak. Dirilen tüm insanlar bunu görüp yaşayacak.

Ateş; kötülerı yakarken, iyiler ateşten etkilenmeden cennete gidecekler. Ve bu arada yapılan son savaşın ardından Ehrimen yenilerek sonsuza dek karanlıklar içine gömülecek. Yeryüzü de kötülük ve pisliklerden temizlenerek, sonsuza dek arınmış olarak kalacak.

Dikkat ederseniz Türklerle İranlıların İslamiyet anlayışı, Araplardan farklıdır. Bu farklılığın, bu milletlerin eski dinlerinden kaynaklandığını düşünüyorum. Öyle ki, Türklerin İslam anlayışının biçimlenmesinde Şamanizm etkili olduğu gibi, İranlıların İslam anlayışında da, Zerdüştlüğün etkilerini görmek mümkündür.

Örneğın Hz Ali'ye yüklenen iyi ve güzel vasıflar, Ahuramazda'nın çoğu özelliğı ile benzeşmektedir diye düşünüyorum.

AVESTA

Zerdüştlük dininin temel öğretilerinin yer aldığı kutsal kitabı Avesta'dır. Avesta, Zerdüş't tarafından yazılan ve Gata denilen dörtlüklerden oluşmaktadır. Fakat anonim şarkı, türkü ve şiirler gibi, Avesta'ya da sonradan pek çok eklemelerin yapıldığı, hatta gerçek Avesta'nın Büyük İskender tarafından yakıldığı, bu yüzden mevcut Avesta'nın derleme bir kitap olduğu ileri sürülmektedir.

Yezd Ateşgedesinde bir Avesta kitabı

Avesta Vendidad, Visperal ve Yasna gibi bölümlere ayrılır. Vendidad: dini yasalarla efsanevi hikayelerden, Visperal: kurban kesilirken okunan dualardan oluşur. Avesta'nın ikinci bölümünü oluşturan Yasna (Küçük Avesta) ise, belirli gün ve zamanlarda okunan kısa duaları içerir.

Zerdüştlükte su, toprak ve ateşe saygı duyulmakta ve bunların temiz tutulup korunması Avesta'da da önemle belirtilmektedir. Ancak bu doğal öğeler arasında ateşin ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Eski metinlerde Azer veya Ater, Avesta'da Atar olarak geçen ateş, Tanrı Ahuramazdanın oğlu ve onun insanlar tarafından görülebilen aydınlık ve ateş gibi özelliklerini en iyi biçimde simgeleyen bir melek olarak kabul edilmektedir.

Miraçta Ahuramazda, Zerdüşt ile konuşurken, beş şeyi diğer varlıklardan daha güzel ve daha üstün yarattığını ve bunlardan birisinin de ateş olduğunu söyler. Hint dinlerindeki karşılığı Agni'dir. Bu yüzden Zerdüşt kızlar, ateşgedede hizmet etmeyi ibadet saymaktadır.

Aveta'da ateşin beş farklı türü olup bunların ilki günlük hayatta kullanılan ateştir. Diğerleri ise, insan ve canlıların tenindeki ateş, bitkilerin yapısındaki ateş, bulutlardaki (şimşek) ateş ve Cennet'te Ahuramazda'nın huzurunda hiç sönmeden yanan ateştir. Ve yine bunların karışımıyla elde edilen çok karmaşık başka ateş türleri de vardır.

Zerdüştlükte ateş, önceleri yüksek açık alanlarda, tepelerde yakılmış ise de sonradan Sasaniler döneminde, güneş görmeyen kapalı mekanlarda hiç söndürülmeden yakılması benimsenmiştir.

Zerdüştlüğün mabedi, yani ibadet evi de kutsal ateşin hiç söndürülmeden yakıldığı ateşgedelerdir. Bu yüzden Batılılar, Zerdüştleri ateşe tapıcı. (Mecusi) olarak aşağılamaya kalkışsa da Zerdüştler, ateşe tapmazlar. Onlar ateşin: ışığı, aydınlığı ve temizliği temsil ettiğine inanırlar. Güneş de aynı ateş gibi kutsaldır. Ama tanrı değildir. Tek Tanrı Ahuramazda'dır.

Isfahan'da Kûhi Sengi Ateşgedesi

Zerdüştlükte zaten dini tören ve ayinler çok önemli değildir. Önemli olan insanın iyi ve güzel sözlere, iyi güzel ve doğru düşüncelere; iyi güzel ve faydalı davranışlara odaklanmasıdır.

Zerdüştlüğün hala önemini korumasında, birçok felsefe akımına ve bilim adamına araştırma konusu olmasında, etken olan en önemli özelliği, sanırım dinin ibadetten çok yaşama dönüşmüş davranışlar haline gelmesidir.

Yani dinin ibadet biçiminin, diğer dinlerdeki gibi insanların anlamadığı ritüelleri yerine getirmesi yerine, onun esasını, özünü yaşama geçirmeyi benimsemiş olmasıdır.

Zerdüştlükte dünyada bulunan elementlerin saf olduğuna inanıldığı için dünyanın ceset atıklarıyla kirletilmesi, bozulması kabul edilmemektedir. Bu yüzden ölüleri toprağa defnetmek yerine, etrafı çevrili kulelerin çukurlarına bırakarak, leş yiyici köpekler ve yırtıcı kuşlar tarafından yenmesi önerilmektedir.

Yezd’de eskiden ölülerin bırakıldığı sessizlik kulesi

Bugünkü İran’da bu gelenek yasaklanmış olduğundan, Zerdüştlar de ölülerini toprağa defnetmektedir. Fakat Hindistan, Pakistan gibi bazı ülkelerde Zerdüştlar ölülerini yine yırtıcı kuşlara bırakmaya devam etmektedir.

Zerdüştlükte, büyük tanrıçalar arasında yer alan ve adına tapınaklar yaptırılan Anahita ise Ahuramazda’nın kızıdır ve dört temel öğeden birisi olan sulardan sorumlu bir melek ko-

numundadır. Adı: gür ve arı su, temiz ve lekesiz anlamlarına gelen Anahita, aynı zamanda Venüs (Zühre yıldızı, Çoban yıldızı) olarak da kabul edilmektedir.

Anahita: bol sulu duru ırmakların, tüm yeryüzü sularının ve tüm üretkenliklerin kaynağıdır. Duruluk, arılık, özgürlük, güç ve parlaklığın simgesi, başında yıldızlarla donanmış bir altın taç bulunan, altın elbiseleri ve çok değerli takıları olan uzun boylu ve çok güzel bir genç kız olarak tasvir edilmektedir.

Anahita

Dört beyaz atın çektiği arabasıyla, göğün en yüce katında yaşar. Arabasını çeken dört beyaz at: yağmur, kar, dolu ve buluttur. Tüm göllerin, ırmakların ve denizlerin kıyısında bin sütunlu, yüz pencereci evi vardır. Bulutların üstünden dünyaya yağmur, kar ve dolu gönderir.

Bu günkü Avesta aslında gerçek Avesta'nın çok az bir bölümünü içermektedir. Avesta'nın gerçek ve tam metni, Persepolis'teki kraliyet sarayında saklanmaktayken, Büyük İskender tarafından çıkarıldığı iddia edilen, meşhur Persepolis yangınında yanarak yok olmuştur. Bu günkü Avesta sonradan sözlü olarak anlatılanların derlenmesiyle oluşmuştur.

Bir Arap tarihçi, Zerdüş'tün yazdırdığı Avesta için on iki bin öküz derisi kullandığını belirtmektedir. Pline de MÖ. üçüncü yüzyılda yazılan Avesta'nın özetinin, 20 tane yüzbin beyitten oluştuğunu ileri sürmektedir ki, bunlar da gerçek Avesta'nın büyüklüğü hakkında bir fikir vermektedir.

Sasani İmparatoru I. Erdeşir değişik bölgelerde, farklı metinler halindeki Avesta metinlerini toplattı. Fakat bu toplama sırasında Hintçe, Yunanca veya Latince olarak kaleme alınıp Persçeye çevrilmiş tıp, astronomi, yaratılış, doğa bilimleri, felsefe, tarih gibi birçok bilimsel metinlerin de Avesta'ya girmiş olması yüzünden, Avesta bir din kitabı olduğu kadar aynı zamanda bir tarih veya ilkçağ ansiklopedisi gibi geniş kapsamlı bir kitap olmuştur.

Yezd Ateşgedesi'nde gördüğüm Avestalar da tahmini yarım metre eninde ve bir metreye yakın boyda kalın kitaplardı.

Kuş Adam, Zerdüştlüğün simgesidir. Burada Kuş Adam'ın kanatlarındaki tüyler üç sıra halinde gösterilmekte olup bunlardan birincisi iyi düşünceli, ikincisi iyi sözü, üçüncüsü iyi davranışı

simgelemektedir. Bir eli saygıyı, öteki elindeki yüksük ise sadakati gösterir.

Kuş adam

AVESTA'DA TÜRKLER:

Avesta'da insanların atası olarak geçen ilk isim Ebül Beşer (Adem), ikincisi Cemşit ve üçüncüsü de onun oğlu Feridun'dur. Feridun'un üç oğlu olup (Salm, Irak ve Turak) ülkesini bu üçüne paylaştırmıştır. Bunlardan Salm'a İran'ı, Irak'a bugünkü Irak-Suriye taraflarını, Turak'a da Orta Asya ve Çin taraflarını verir.

Irak, Salm'ı yenerek İran'ı ele geçirir. Sonra da Turak'ın üstüne yürür. Çok uzun yıllar savaşmalarına rağmen iki taraftan birisi üstünlük sağlayamaz. Fakat Turak'ın torunu Afrasyab, Irak'ın torunu Muncinir'i yener. Yapılan barış anlaşmasına göre Ceyhun Nehri aralarında sınır kabul edilir. Ceyhun'un doğusuna Turan, Batısına İran denilir.

Burada Turak; Türk sözcüğünün değişik bir biçimi olup

Türklerin adı olarak kullanılan bir sözcüktür. Buyüzden bazı tarihçiler, Turak Türk olduğuna göre, babası Feridun niye Türk değildir sorusunu sormaktadır.Tevrat'ta da Türklerin ve İranlıların Yafes'in soyundan geldiği belirtilmektedir.

Zerdüştlük hakkında bu araştırıp inceleyip önünüze getirdiğim özet bilgilerin çoğu, diğer ilkçağ bilgileri gibi kesin bilgiler olmaktan uzak, zaman içinde yapılan derleme ve eklemelerle değişip gelişerek günümüze ulaşan bilgilerdir. Avesta'nın günümüze geliş sürecinde geçirdiği değişim ve dönüşümlerde de görüldüğü gibi, Zerdüş Peygamberle ilgili verilen bilgiler de çok çeşitli ve çelişkilidir.

ZERDÜŞT PEYGAMBER KİMDİR?

Anlam olarak, parlak yıldız, altın renkli aydınlık, sarı deve sahibi ve deveci gibi anlamlara gelen Zerdüşť sözcüğü, eski İran'ın en büyük peygamberinin adıdır. Ama Zerdüşť'ün nerede ve ne zaman doğduğıyla ilgili kesin bilgiler yoktur. Hatta ileri sürülen bilgiler birbirine yakın da değildir.

Örneğin doğum yeri olarak Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanan coğrafyada pek çok yer adı sayıldığı gibi, yaşadığı dönemle ilgili olarak da MÖ 1500-500 yılları arasında 1000 yıllık bir zaman sürecinin herhangi bir dilimi Zerdüşť'ün yaşadığı dönem olarak düşünülebilmektedir.

Bu durum birden fazla Zerdüşť'ün varlığını göstermekte olup ilk Zerdüşť'ün MÖ 1800'lerde yaşadığını ileri sürerek bunu Hz. İbrahim ile eşleştirenler bile vardır. Fakat MÖ 1800'lerde Aryaların İran'a gelmiş olması çok zayıf bir olasılıktır. Ve bence Zerdüşť'ü İran'a gelmeden önceki bir Aryan peygamberi olarak düşünmek de olanaksızdır.

Çünkü Zerdüşť'ün getirdiğı din, bir bakıma göçebe Aryaların yerleşik hayata geçmesinin kurallarını içeren, ekonomik, sosyal ve siyasal bir reform paketi gibidir. Buna göre Aryaların İran'a gelişi eğer 1500'lere tarihlenirse, ilk Zerdüşť'ün her alanda değişim ve dönüşüm içeren bu dinî, ahlaki ve ekonomik reformlarını da MÖ 1400'lerde aramak gerekir diye düşünüyorum.

Herodot ile aynı dönemde yaşayan Lidyalı tarihçi Kısatyus, Zerdüşť'ün Med hükümdarı Hısayarşa'nın Yunan topraklarına saldırmasından 600 sene önce yaşadığını yazmaktadır. Bu tarih MÖ 1200'lere rastlar ki, bu da Avesta'nın yazım şekli ve diliyle de uyumlu bir tarihtir.

Yezd Ateşgedesinin duvarındaki Zerdüş resmi

Fakat Zerdüş ve Zerdüşlerle ilgili böyle bir karmaşa olsa da bu dine inananların kabul ettiği Zerdüş MÖ 600'lü yıllarda yaşayan Purşasp'ın oğlu Zerdüş'tür. Purşasp (iki renkli yaşlı at

sahibi) Spitamalar denilen soylu bir aileden gelmektedir. Annesi Doğdu (süt veren, beyaz koyun sağan), Karısı Huvûy olup soy ağacı Pişadiler hanedanının altıncı hükümdarı Ferudun'a dek ulaşmaktadır.

Bazılarına göre üç oğlu ve bir kızı vardır. Bazılarına göreyse, üç karısı, üç oğlu ve üç kızı vardır. Soylu fakat yoksul bir din adamı olup kurban rahibi ve ilahi okuyucusu olarak çalışıyordu. Çok iyi bir eğitim almış olup devrinin bilim dallarında derin bilgi ve birikim sahibiydi.

İneklerin kanlı ve işkenceli biçimde kurban edilmesine itiraz ederek, kavmini Ahuramazda inancına davet eder. Yerleşik çobanlardan oluşan kavmi, bunu kabul etmeyince kaçmak zorunda kalır. Keyani hükümdarı Goştasp'a sığınır. Goştasp onun öğretisini benimseyerek korumasına alır. Biruni'ye göre Zerdüş'tün Goştasp'a sığındığı tarih, Büyük İskender'den 258 yıl öncedir.

Doğum yeri kesin belli değildir. Ve çok sayıda yer adı verilmektedir. Fakat verilen yer adlarının çoğu, Azergoşesp, Şiz ve Bakü Tapınağı gibi büyük ateşgedeler Azerbaycan'dadır. Sebelen Dağı (Erdebil'de), Aras Nehri, Savent Dağı (Tebriz'de) ve Urmiye gibi Zerdüş'te doğum yeri olarak gösterilen yerler ise İran Azerbaycan'ındadır. Zerdüştlere göre o, zamanın ortasında ve dünyanın merkezinde doğmuştur.

Tüm bu rivayet ve söylentilere karşın, Zerdüş inananları onun hayatını özetle, şu şekilde kayıt altına almışlardır. MÖ 660 yılında doğmuş, 640 yılında 20 yaşındayken bir mağarada inzivaya çekilmiş, 30 yaşındayken 630 yılında peygamber olmuş, 618 yılında Keyani Hükümdarı Goştaps'a dinini kabul ettirmiş, MÖ 583 yılında 77 yaşındayken, eski dinin savunucuları tarafından, Belh'de bir ateşgedede öldürülmüştür.

Fakat getirdiği din, Persler ve onu izleyen İran devletleri tarafından devletin resmi dini kabul edildiğinden, Tuna Nehrin-den İndus Nehrine dek ÷lkelerde ve Orta Asya'da s÷ratle yayılarak, 2000 yıl bu bölgelerin en geçerli dini olmuştur. Ama MS 650'lerde İslam ordularının İran'ı ele geçirmesi üzerine, bu coğrafyanın büyük bir bölümünde İslam, Zerdüştlüğün yerini almıştır.

Zerdüştlük tarih boyunca ve hala günümüzde pek çok bilim insanının dikkatini çekmekte ve pek çok felsefi akım ve dinler üzerinde etkili olmaktadır. Bu alanda görüş belirten bazı bilim adamlarından kısa alıntılar aşağıdadır.

Georges Dumezil'e göre; Zerdüş, dinler tarihinin tanıklık ettiği, büyük bir dinsel-toplumsal reformisttir. Onun reformları sayesinde göçebe Aryalar, yerleşik hayata geçerek, kentleşmeye başlamıştır.

P. J . De Menasce'ye göre; Zerdüş, yoksulların, çaresizlerin ve haksızlığa uğrayanların dostu, iyiliksever ve kötülüğün düşmanıdır. Mesajı da son derece sade ve açık olup bütün zamanlara hitap edecek özelliklere sahiptir.

Donalt N. Vilber'e göreyse; Zerdüş'ün getirdiği inanç sistemi, çok büyük ve köklü, felsefi boyutu çok zengin bir sistemdir. Sistemde ahlak temelleri ve metafizik evrenin bazı kutsal değerleri esas alınmıştır.

A.V. Williams Jackson, Zerdüştlüğün dünyanın özgün nitelikleriyle donatılmış olduğunu belirterek, yüksek ahlaki öğretileri, insan görevleriyle böylesine uyumlu biçimde birleştirmiş ve böylesine aydınlık düşüncelerle donatılmış başka bir kutsal metin bulmak çok zordur, diyor.

Tüm bu görüş ve düşüncelerin ışığında ben de diyorum ki, bugünkü Batı Uygarlığına temel oluşturduğu varsayılan Antik Yunan Aydınlanmasının oluşum ve gelişiminde, Zerdüştlük ve Avesta da önemli bir rol üstlenmiş olabilir.

Çünkü Zerdüştlük ve Avesta, MÖ 5.yüzyılda biçimlenmeye başlayan Antik Yunan Aydınlanma çağında tartışılan pek çok konuyu kapsamakta ve kendince açıklamaktadır.

Ayrıca zaman olarak da, Antik Yunan Aydınlanma döneminde çok eskidir. Özellikle evrenin yapısı, doğa ve insan ilişkileriyle, düalist felsefenin temellerini oluşturan iyi-kötü, ruh-madde gibi kavramlar Antik Yunan çağından çok önce Zerdüştlüğün temel esasları olarak Avesta'da yer almaktadır.

Ama dünya peşin hükümlerle Doğuya öylesine yabancılaşmış ki, bunları ben de bu araştırmalarım sırasında fark edip sorgulamaya başladım.

MANİ DİNİ (MANİHEİZM)

Mani'nin babası Patik (Fatek) Ekbatan'dan (Hemedan'dan) Babil'e göçer. Burada Güney Babilonya'daki Muğtesile adlı bir tarikata girer. Bu tarikatın bilinen en önemli özelliği su ile arınma olup bu amaçla vaftiz, her gün abdest almak, yiyecekleri su ile yıkamak gibi adetleri vardır.

Et yemez ve şarap içmezler ve ayrıca her üye kendisine ayrılan toprakta çalışmak zorundadır. Bu özellikleriyle Yahudi tarikatı olan Esseneler'i andırmaktadır.

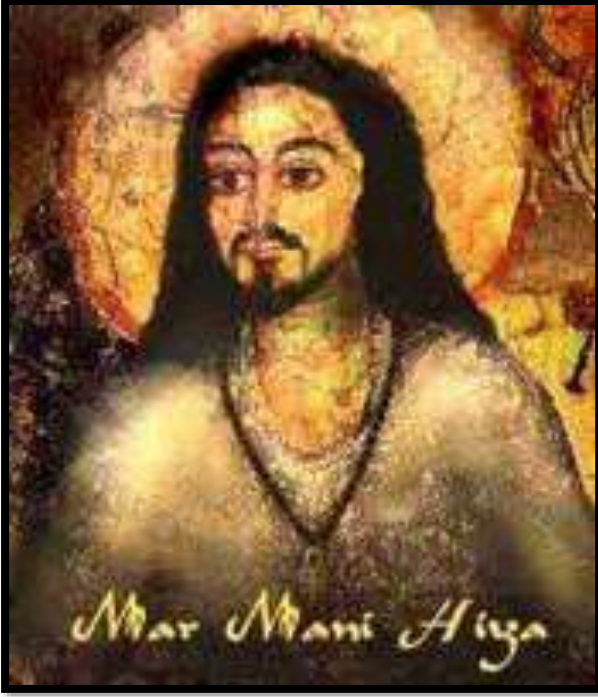
Ve işte Fatek, 14 Nisan 216 yılında Mardin'de dünyaya gelen oğlu Mani'yi de bu tarikat öğretileriyle yetiştirir. Fakat Babil'de pek çok din, bir arada bulunmaktadır. Bu yüzden gençlik yıllarını Babil'de geçiren Mani, buradaki değişik dinlerin yapısı, felsefesi ve temel öğretilerini de, yakından inceledi. Nakkaşlık ve resim alanında kendini yetiştirdi.

Nihayet 229 yılında Muğtesile tarikatından ayrılarak, kendisinin Tanrı tarafından insanlığı doğru yola götürmek için görevlendirilmiş bir peygamber olduğunu, Sahip ve Karin adlı meleklerden evrenin sırları ve ilahi gerçeklerle ilgili derin bilgiler aldığını ilan etti. Bir din reformcusu olan babası da kendisini destekledi ve yardımcı oldu.

Hindistan ve Çin yolculuğunda, insanları kendi dinine davet etti. Kendisini Mesih'in müjdelediği "Faraklit" olarak tanıttı. Hindistan dönüşü Mani, Sasani İmparatoru I. Şapur'un huzuruna çıkarak onu kendi dinine davet etti. Şapur'un desteğiyle İran'da kısa sürede pek çok taraftar buldu.

Fakat Mani'nin kullandığı Süryani Alfabesi çok dar bir alanda kullanıldığı için öğretisini Pehlevi ve Süryani alfabelerin-

den yararlanarak oluşturduğu yeni ve kolay bir alfabeyle yaymayı sürdürdü.

Mani (Resim alıntısıdır)

Sonra tekrar Hindistan ve Orta Asya seyahatine çıkarak, kendi öğretisiyle Budizm ve eski Hint dinleri arasında ortak noktalara dayanarak dinini hızlı biçimde yaydı.

Fakat 1. Behram Döneminde İran'a geri dönen Mani tutuklanarak Zerdüştlere teslim edildi. Zerdüşst din adamları yüksek konseyi, Mani ve taraftarlarının dinden çıktığına karar vererek zindana attı. Ve 26 Şubat 277'de işkenceyle öldürölüp taraftarları da takip edilerek işkenceye uğradığından, Mani rahipleri kaçıp geniş bir coğrafyaya dağılarak dini buralarda yaymışlardır.

Doğuda Çin, Hindistan ve Orta Asya'da geniş taraftar kitlelerine ulaşan Maniheizm, 8. Yüzyılda Uygurların resmi dini haline geldi. Bizans ve Roma İmparatorluğu içinde de süratle yayılan Mani Dini, Avrupa'da İspanya ve Fransa'ya dek ilerlemiş, tüm Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da da geniş kitlelere ulaşarak, dünyanın en yaygın dinlerinden birisi olarak varlığını 1000 yıl sürdürmüştür.

Fakat sonuçta Budizm, Hristiyanlık ve İslam karşısında yenilgiye uğramıştır. Özellikle Hristiyanlığın korkulu rüyası olduğundan, Hristiyanlar hala düalist düşünceleri Manicilikle suçlamaktadır.

Maniheizm, temelde Zerdüştlüğe dayansa da, Mezopotamya folkloru, Budistliğin ahlak ilkeleri ve Zerdüştlük düalizmiyle Yahudilik ve Hristiyanlıktan alıntılar içeren ve o güne dek bilinen dinlerin gerçek bir sentezi olduğundan gittiği yerlerde kolayca kabul görmüştür.

Yani üçüncü yüzyılda mevcut tüm dinlerden bir şeyler olarak oluşturulmuş karma bir din olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden bu dinlerdeki kıyamet günü ve ölümden sonra dirilme inancı Mani'de de geçerlidir. Mani Çağatay Türkçesinde Tanrı demektir. Kutsal kitabı "Arzhang" (Arzın Hanlığı) dır.

Öğretisinin özü Zerdüştlükteki düalizme, aydınlık-karanlık çatışmasına dayanır. Bu çatışmada aydınlığın bir kısmı karanlığın içinde tutsak kalmıştır. Işığın tutsaklığına "Seçilmişlerin" yardımı ile son verilebilir.

Seçilmişler hiçbir canlıyı incitmez, cinsel ilişkide bulunmaz, şarap içmez, hayvan eti yemez, servet peşinde koşmaz. Onun için dünya malı olarak bir günlükten fazla yiyecek, bir yılıktan fazla giyecek istemez. Temizliği, dürüstlüğü ve sade yaşamı yaygınlaştırmak için seyahatler yaparlar. Tüm zamanlarını ibadet ve dini çalışmalara ayırdıklarından seçilmişler geçimlerini sağlayamazlar. Dinleyenler onların ihtiyacını temin ederler.

Halk sınıfından “Dinleyenler” et yememek, şarap içmemek, cinsel ilişkide bulunmamak gibi yükümlülüklerden muaf tutulmuştur. Dinin gerektirdiği bu yasakları ve ibadetleri onların adına seçilmişler yerine getirmektedir. Onun için dinleyenler: Yalnızca ışıktan, aydınlıktan taraf olmak, yani iyi, güzel ve doğrudan yana olmakla yükümlüdür.

MAZDEKİZM

Zerdüşt bir din adamı olan Mazdek'in, İstahr'da veya Nişabur'da, bazılarına göre de Tebriz'de doğduğu ileri sürülmektedir. Fakat yıllarca Bizans topraklarında yaşamış ve eski Yunan Felsefesini ve özellikle de Eflatun'u incelemiş bir reformcudur.

Mani din adamları sınıfından olmakla beraber, Zerdüştlükte reformu savunan muğlar gurubunun da üyesiydi. Sasani İmparatoru I. Firuz'un hüküm sürdüğü (459-484) ve siyasi kargaşalık ve krizlerin yaşandığı bir dönemde bir reformist olarak ortaya çıktı.

Din adamlarının ayrıcalıklarına, zenginleşmesine, yoksul halkla varlıklılar arasında uçurum oluşmasına karşı çıkarak dinde ve sosyal yaşamda bazı reformların yapılmasını savunmuştur.

Mazdek'e göre kötülüğün kaynağı, kadınlara ve mallara sahip olmak arzusuna dayanmaktadır. Bu yüzden kadınlar ve mallar (topraklar) ortak olmalıdır. Yani Mazdek, özel mülkiyete son verilmesini, evliliğin yerini serbest aşkın almasını savunarak, bir çeşit erken Komünizm örneği vermiştir.

Beşinci yüzyıl sonlarında ortaya çıkan bu akıma Mazdekizm veya Mazdekilik denilmiş olup bu anlayışa göre ışık iyi, karanlık kötü ve şeytanidir. Onun için, iyi davranışların ve ışığın serbest bırakılmasını savunur.

Halk arasında Mazdek'in fikirleri yaygınlaşınca 488-531 yılları arasında Sasani İmparatoru olan Şah I. Kavāt, bu ortak mülkiyet anlayışına saygı duyduğunu göstermek için karısının Mazdek ile yatmasına izin verdi.

Bunun üzerine Mazdekizmi savunanlar zenginlerin har-emlerini basarak buradaki cariyeleri serbest bıraktı. Çıkan isyanda zenginlerin malları yağmalandı, asiller ve din adamları öldürüldü. Şah Kavat da hapsedildiyse de, kaçarak Akhunlar'a sığındı.

Kavat Akhun İmparatorunun verdiği 30 bin kişilik bir oduyla geri dönerek 499 yılında isyanı bastırdı. Mazdek ve taraftarlarını idam ettirdi. Ülkenin tam olarak huzura kavuşması ise oğlu Anuşirvan zamanında sağlanabilmıştır.

BABEK VE HÜRREMİLİK

Mazdek idam edilirken, yazdığı ne kadar yazı, bilgi ve belge varsa bunlar da toplanarak imha edilmiş olduğundan, onun fikirlerini geleceğe taşıyan eşi Hürrem'dir. Onun için kökleri Mazdekist harekete dayanan ve Babek ayaklanmasından sonra ortaya çıkan dini-felsefi düşünce sistemi Hürremilik olarak adlandırılmıştır.

Mazdekistler, İran'da İslami Dönem'in başlamasıyla daha özgür hareket olanağı buldular. Çünkü İslam'ın asıl rakibi Yahudilik, Hristiyanlık ve Zerdüştlük olduğundan, Mazdekilerle uğraşılmamıştır. Bunlar da Emevilerin sonuna dek, Mazdeki, Hürremi, Sürhi, Muhammere gibi adlar altında varlıklarını sürdürmüş olup temelde Zerdüşti olan öğretilerini açıklayan kitaplar yazmışlar ve inançlarını Arabistan'a dek geniş alanlara yaymışlardır.

Fakat zaman içinde değişime uğrayan Mazdekist hareket, Babek isyanından sonra, Hürremilik adıyla yeni bir siyasi, felsefi ve dini düşünceyi temsil etmeye başladı. Ayrıca İslam, tüm Ortadoğu'da hakimiyetini sağladıktan sonra, Mazdekistleri de İslam'a rakip bir sapkınlık hareketi olarak görmeye başladı.

Özellikle Abbasiler döneminde Mazdekist hareketin baskı altına alınması ve Arap kültürünün dayatılması karşısında Cavidan'ın başlattığı isyanı o ölünce, sıradan bir halk çocuğu olan Babek üstlendi.

Abbasi Halifesinin altı önemli komutanını ard-arda yenerek İran ve Azerbaycan'da hakimiyet kuran Babek, Halifenin Türk Komutanı Afşin'e yenilince, 4 Ocak 838'de Samarra kentinde

kolları ve bacakları kesilerek, işkenceyle idam edildi.

Milliyetçi duygularla Arap baskısına ve Arap kültürünün İran kültürünü yutmasına şiddetle karşı çıkan Babek milli bir kahraman olarak İran değerlerinin korunmasında öncü oldu.

Özünde köylülük hareketi, yani halk hareketi olup din ve yönetimin halkı dışlama, aşağılama ve üstünlük kurma aracı olarak kullanılmasına karşı bir harekettir.

Babekiler, servetten hava gibi, su gibi, herkesin ihtiyacı kadar yararlanmasını savunurken, ayrıca kadınların ortaklığının da savunulduğunu ileri sürenler vardır. Fakat Hürremilere göre bu doğru olmayıp varsılların Hürremiliği aşağılamak için uydurduğunu ileri sürerler.

Onlar kadınların ortaklığı değil özgürlüğünü, yani zenginlerin saraylarında cariye olarak kapatılmasına karşı olduklarını savunurlar. Ama genel kanı: kadın erkek ilişkilerinde, isteğe bağlı bir özgürlük kavramının varlığı üstünedir.

Örneğin ünlü tarihçilerden Abd'el-Gani El Makdisi, Hürremilerin isyan zamanları dışında kan dökülmesine karşı ve barışçı olduklarını, insanlara saygı ve nezaketle yaklaştıklarını, temizliğe aşırı özen gösterdiklerini, fakat bazılarının evliliğe gereksinim duymadan kadınlarla birlikte olduklarını, kimseye zarar vermemek kaydıyla her türlü ilişkiyi geçerli saydıklarını anlatmaktadır.

Naubakhti: Hürremilerle ilgili düşüncelerinde bunların içki

içtiklerini ve zorlama olmamak kaydıyla gayri meşru cinsel ilişkiyi mübah saydıkları için Hedonist bir ahlak görüşünü benimsediklerini belirtir. Tenasühe (reen- karnasyona), bu yüzden öldükten sonra ruhların başka beden veya biçimlerde yeniden dünyaya döndüğüne inandıklarını ve Ebu Müslim Horasani'ye saygı duyup onu kendi imamları saydıklarına değinir.

El Makdisi'ye göre ise bunlar kendilerini İslam kisvesi altında gizleyen Mazdekçilerden başka bir şey değildir.

SONUÇ

Sonuç olarak İslamiyet öncesi İran'da, hakim din olarak Zerdüştlük, tek ve yegane dindir diyebiliriz. Çünkü Zerdüştlük öncesi İran dinleri (Zervan, Mitra, Anahita vs) Zerdüştlüğün özüne uygun olarak, Zerdüştlüğün içine alınmış ve onunla bütünleşerek, Zerdüştlüğün bir parçası haline gelmiştir.

Zerdüştlük sonrası ortaya çıkan İran dinleri; Maniheizm, Mazdekizm ve Hürremizm gibi dinlerin özünde de, yine Zerdüştlüğün ana temaları ve düalist temeller aynen korunmaktadır. Fakat ekonomik ve toplumsal yapıdaki değişim ve zaman içindeki gelişime uygun olarak dinde düzeltme ve reform gereği duyulmuş olup bence Zerdüştlükten doğan bu dinler bu ihtiyacın sonucu ve karşılığıdır diye düşünüyorum.

Mani'nin yaptığı iş: Zerdüştlük temelli dinine, Budizm'in ahlak kurallarını ve Mezopotamya dinlerinin Zerdüştlükle bağdaşan taraflarını ekleyerek, dinin çok daha geniş alanlara ve çok büyük kitlelere ulaşmasını sağlamıştır.

Mani sonrasında, daha çok toplumsal yapıya ait yeni düzenleme talepleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin Mazdek'in amacı, kadını aşağılayan erkek egemenliği ile halkı aşağılayıp soyan devlet egemenliğine karşı savaştır.

Yani Mazdek ve taraftarlarının yapmaya çalıştığı devrimin temellerinde, erkek egemen toplumda kadına özgürlük, rahip ve soylulardan oluşan aristokrat sınıfın lüks ve israf içinde bin bir gece masallarını andıran yaşam tarzlarını devam ettirmek için halkı soymasına karşı eşitlik isteği yatmaktadır.

Aslında Mazdek'in devlete ve erkek egemenliğine karşı başlattığı, eşitlik ve özgürlük temelli başkaldırı hareketi, Babek'te bunlarla beraber, Arap kültür ve taassubuna karşı bir bağımsızlık hareketini de kapsamaktadır.

İslamiyet öncesi İran'da, bunların dışında Yahudilik ve Hristiyanlık da vardı. Ama Yahudilik hem sıkı kuralları ve hem de belli bir kavme özgü özel bir din olduğu için yayılma olanağı bulamamıştır.

Museviliğe göre Hristiyanlık daha yaygın olsa da, Mitra ve Mani dinlerinde Hristiyanlık öğretilerinin çoğu bulunduğu için, Hristiyanlığa da pek ihtiyaç duyulmamıştır.

Zerdüştlük MÖ 1400'lerden, MS 650 yıllarına dek, 2000 seneden fazla bir zaman diliminde o günkü dünyanın merkezi ve en büyük bölümünde büyük ve mükemmel bir din olarak ve insanların ihtiyaçlarını karşılayarak, varlığını sürdürebilmesine karşın, İslamiyet karşısında kısa sürede taraftarlarının çoğunu kaybetmiştir.

Böylesine mükemmel bir dinin, İslam karşısında kolayca eriyip gitmesinin nedenlerine gelince, Sasaniler 600'lerden sonra hem güçten düşmüş ve hem de ekonomi ve yönetim iyice bozulmuştu. Ve yönetimde din adamları sınıfı egemen olduğundan, bunların yaşam ve yönetimleri Zerdüştlükle bağdaşmıyordu. Lüks ve sefahat içinde yaşıyorlardı. Zerdüştlük yozlaştırılmıştı.

İkinci neden ise Zerdüştlük ile İslam arasında pek çok benzerlik vardı. Örneğin tüm evrenin hakimi tek tanrı Ahuramaz-

da'nın yerine, aynı vasıflara sahip olan Allah'ı koymak hiç de zor değildi. Zerdüştlükteki yoksullara yardım karşılığı İslam'da fitre ve zekat vardı.

İyilik, doğruluk ve ahlak açısından da aynıydı. İlk kez suda yürüyen ve Miraç'ta Tanrı ile görüşen de Zerdüşť olup bu kavramlar Kur'an'da geçen ayetlerle örtüşüyordu.

Ahret inancı, günahların cezalandırılması, cennet cehennem kavramları da neredeyse aynıydı. Bu yüzden Zerdüşťler İslam'ı kabulde zorlanmadı denilebilir.

Şimdi bu değerlendirmelerden sonra, tüm bu dinlerin insanları getirdiğı noktaya ve yaşadığımız dünyaya baktığım zaman, dünyanın acilen bir Zerdüşť Peygambere ve yeni bir Zerdüşťlük dinine ihtiyacı olduğunu düşünüyorum.

Bugün vahşi kapitalizmin zirvesinde, tanrıların yerini alan paranın egemenliğinde lüksün, israfın, bencil, acımasız keyfilliğinde dünya mutlu bir azınlığın çevresinde dönerken, insanların %90'ı yoksulluğun pençesinde, acılar içinde ölüm-kalım savaşı vermektedir.

Ve yine vahşi komünizmde yönetenler; yükseklerde eşitlenirken, halkın robotlaştırılarak, insanlık aşamasının altında boğaz tokluğuna eşitlediğı dönemlerden geçtik.

Komünizmin de, Kapitalizmin de ortak noktası kin, nefret ve sevgisizlik, ortak kapısı faşizm oldu. İnsan hep yok sayıldı, sayısal bir değer olmanın ötesine geçemedi.

Çünkü yüzyılımızda her şey çıkar ve her şey paradır. Helal

veya haram olması, emek veya üretime dayanıp dayanmaması, hak veya rüşvet olması hatta zor veya hileyle başkalarının elinden alınmış olması fark etmemektedir. Günümüzde hukuk, hakkın sağlanmasının aracı olmaktan çok, haksızlığa bir kılıf olarak kullanılmaktadır.

Öyle ki bu kılıf, dünyanın egemen efendilerinin, üçüncü dünya ülkesi yöneticilerinin ve küresel sermayenin istediği gibi değişik şablonlara dönüşebilmektedir. Yani hukuk hemen bunların çıkarlarına uygun bir şablona dönüşmekte ve yoksulun emeği, hatta bir dilim ekmeği, bunların hanesine hak olarak kaydedilebilmektedir.

Yani artık dünyamızda iyi, güzel ve doğru olan, aydınlık Tanrılara değil, Şeytanla özdeşleşen, paraya, çıkara ve karanlığa tapılmaktadır. Günümüzde Zerdüştlüğün iyi düşüncesinin yerine cinlik, şeytanlık ve kurnazlık oturtulmuştur.

Ve yine Zerdüş'tün iyi, güzel ve doğru sözü de yerini, yalana, hamasete ve samimiyetsiz kandırmaca edebiyatına bırakmıştır. Zerdüştlükteki iyi eylem, iyi davranış ve iyi iş ise tamamen akılsızlık ve saflık sayılmakta, çıkara dayalı davranış, iş ve eylemler insanları paraya ve para gücüne dayalı bir saygınlığa taşımaktadır.

Onun için diyorum ki: bugün dünyaya yeniden bir Zerdüş gelmeli ve Zerdüşlük gibi bir din egemen olmalıdır. Dünya çıkar ve paranın (Şeytani kurnazlık planlarının) yönetiminden kurtarılacak, yeniden iyi, güzel ve doğru düşünce; iyi, güzel ve doğru söz; iyi, güzel ve doğru işler, eylemler dünyamıza egemen kılınmalıdır.

Havanın, suyun ve toprağın kirletilmesine son verilmeli, dünyanın başlangıçtaki saflığı ve temizliği titizlikle korunmalıdır. Mikroplar, hastalıklar ve pislikler ateşte yakılarak dünya bunlardan temizlenmelidir.

Düşüncelerimize, sözlerimize ve eylemlerimize aydınlık egemen olmalı, toplumsal faaliyetler şeffaflık içinde yürütülmeli; böylece dünyanın kötülüğü, kiri, Zerdüştlüğün bilgelik ve aydınlığıyla yıkanarak, kin ve nefretten arınmalı ve dünyaya sevgi egemen olmalı diye düşünüyorum.

SON